

TÜRKİYE'DE SOSYAL DIŞLANMA: EKONOMETRİK YAKLAŞIM

Öğr. Gör. Dr. Pınar ÇOMUK

Prof. Dr. Sibel SELİM

İKSAD
Publishing House

TÜRKİYE'DE SOSYAL DIŞLANMA: EKONOMETRİK YAKLAŞIM

Öğr. Gör. Dr. Pınar ÇOMUK

Prof. Dr. Sibel SELİM

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©
ISBN: 978-625-367-116-7
Cover Design: İbrahim KAYA
June / 2023
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

Bu çalışma Prof. Dr. Sibel Selim'in danışmanlığında hazırlanan 'Türkiye'de Sosyal Dışlanma: Ekonometrik Yaklaşım' isimli tezden üretilmiştir.

Sosyal dışlanma kavramı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde sorun olarak kabul edilmiş ve ülkeler sosyal politikalarının içerisine sosyal dışlanmayı da dahil etmeye başlamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, 2006-2009 ve 2010-2013 dönemlerinde Türkiye İstatistik Kurumu'nun gerçekleştirmiş olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları (Panel) araştırması verileri ile sosyal dışlanmayı ortaya çıkaran önemli unsurlar dikkate alınarak bir sosyal dışlanma indeksi oluşturmak ve sosyal dışlanmaya neden olan etmenleri Sıralı Probit Modeli ile karşılaştırmalı olarak incelemektir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre yoksulluk yaşayan bireyler, sağlık, eğitim ve gelirden yoksun kalan bireyler, mesleği olmayan bireyler, evli bireylerle resmi nikahı olmayan bireyler ve ücretsiz aile işçisi olan bireyler yaşadıkları yoksunluklar yüzünden yaşamlarının belirli dönemlerinde sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca elde edilen bulgular, bireylerin ekonomik, sosyal ve toplumsal alanların herhangi birinde yaşamış oldukları yoksunlukların beraberinde diğer yoksunlukları da getirmekte olduğunu, belirli bir yılda yaşanan yoksunluğun diğer yıllarda da yaşandığını göstermektedir. Bu durumda dinamik bir süreci ifade eden sosyal dışlanma kavramı bireylerin yaşamında önemli bir yere sahip olmakta ve aşılabilmesi durumunda da bireyleri her yönüyle etkileyerek toplumun dışına itilmelerine neden olmakta ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına engel olmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	11
BİRİNCİ BÖLÜM: Sosyal Dışlanma Kavramı.....	14
1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı.....	14
1.2. Sosyal Dışlanmanın Ortaya Çıkışı Ve Gelişim Süreci.....	19
1.3. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri.....	23
1.3.1. Yapısal Nedenler	24
1.3.1.1.Küreselleşme.....	24
1.3.1.2. Üretim ve İşgücü Piyasalarındaki Değişim	25
1.3.1.3. Gelir Dağılımındaki Artan Adaletsizlik.....	26
1.3.1.4.1. Dış Göç	27
1.3.1.4.2. İç Göç.....	27
1.3.2. Kişisel Nedenler	28
1.3.2.1. Aile Yapısındaki Değişmeler.....	28
1.3.2.2. Cinsiyete Bağlı Ayrımcılık	29
1.3.2.3. Yaş	30
1.4. Sosyal Dışlanma, Yoksunluk, Yoksulluk.....	31
1.4.1. Yoksunluk Kavramı	31
1.4.2. Sosyal Dışlanma ve Yoksunluk Arasındaki İlişki	33
1.4.3. Yoksulluk Kavramı	35
1.4.3.1. Mutlak Yoksulluk	35
1.4.3.2. Göreli Yoksulluk	36
1.4.3.3. Öznel Yoksulluk	37
1.4.3.4. İnsani Yoksulluk.....	37
1.4.3.5. Gelir Yoksulluğu	39
1.4.4. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki İlişki.....	39

İKİNCİ BÖLÜM: Sosyal Dışlanmanın Unsurları Ve Türleri 44

2.1. Sosyal Dışlanmanın Unsurları.....	44
2.1.1. Çok Boyutluluk	44
2.1.2. Toplumsal Bağların Kopması ve Dayanışmanın Bozulması	47
2.1.3. Yurttaşlık Haklarından Yoksunluk.....	48
2.1.4. Yeterlilikten Yoksunluk	48
2.2. Sosyal Dışlanmanın Türleri.....	49
2.2.1. Ekonomik Alandan Dışlanma	50
2.2.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma	50
2.2.1.2. İşgücü Piyasalarından Dışlanma.....	51
2.2.2. Siyasal Alandan Dışlanma.....	54
2.2.2.1. Demokrasi, Haklar ve Yönetim	54
2.2.2.2. Göçmenler ve Azınlıklar.....	55
2.2.3. Toplumsal Alandan Dışlanma	55
2.2.3.1. Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma.....	55
2.2.3.2. Sosyal Refah Devleti Hizmetlerinden Dışlanma	57
2.2.3.2.1. Sağlık	57
2.2.3.2.2. Eğitim.....	57
2.2.3.2.3. Sosyal Güvenlik	58
2.3.Farklı Toplum Modellerinde Sosyal Dışlanma Paradigmaları... 59	
2.3.1. Dayanışma Paradigması	61
2.3.2. Uzmanlaşma Paradigması	61
2.3.3. Tekelci Paradigma.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Literatür Araştırması 63

3.1. Sosyal Dışlanma İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	63
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Ekonometrik Analiz 77

4.1.Çalışmada Kullanılan Veriler, Değişkenler Ve Tanımlayıcı İstatistikler.....	77
--	----

4.1.1. Sosyal Dışlanma ve Ferdin Yoksulluk Durumu İlişkisi	91
4.1.2. Sosyal Dışlanma ve Genel Sağlık Durumu İlişkisi	92
4.1.3. Sosyal Dışlanma ve Cinsiyet İlişkisi	94
4.1.4. Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi	95
4.1.5. Sosyal Dışlanma ve Eğitim Durumu İlişkisi	96
4.1.6. Sosyal Dışlanma ve Meslek Grubu İlişkisi	98
4.1.7. Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi	100
4.1.8. Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi.....	102
4.1.9. Sosyal Dışlanma ve Resmi Nikah İlişkisi	104
4.1.10. Sosyal Dışlanma ve İş Durumu İlişkisi	105
4.2. Gelir Ve Yaşam Koşulları Anketi	106
4.3. Metodoloji	108
4.3.1. Sosyal Dışlanma İndeksinin Oluşturulması	108
4.3.2. Sıralı Probit Model	109
4.4. Bulgular.....	113
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	140
Ekler	153

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması	16
Tablo 1.2. İnsanların Dışlandığı Sistemler	18
Tablo 1.3. İşgücü Piyasası ve Sosyal Dışlanma İlişkisi.....	25
Tablo 1.4. Birey, Aile ve Toplum Düzeyindeki Yoksunluk Türleri ve Yoksunluk Görünümleri	34
Tablo 1.5. İnsani Yoksulluk Endeksinin Boyutları ve Göstergeleri.....	38
Tablo 1.6. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Kavramlarının Karşılaştırılması	41
Tablo 1.7. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki Farklar.....	43
Tablo 2.1. Sosyal Dışlanmanın Boyutları	45
Tablo 2.2. Dünyada Mutlak Yoksulluk.....	51
Tablo 2.3. Sosyal Dışlanmaya Yönelik Üç Paradigma.....	60
Tablo 4.1. Sosyal Dışlanma İndeksinde Kullanılan Değişkenler	78
Tablo 4.2. 2006-2007 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri	79
Tablo 4.3. 2008-2009 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri	81
Tablo 4.4. 2010-2011 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri	84
Tablo 4.5. 2012-2013 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri	87
Tablo 4.6. 2006 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	113
Tablo 4.7. 2007 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	116
Tablo 4.8. 2008 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	118
Tablo 4.9. 2009 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	120
Tablo 4.10. 2010 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	123
Tablo 4.11. 2011 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	126
Tablo 4.12. 2012 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	128
Tablo 4.13. 2013 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri	131

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ESRC	Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi
İYE	İnsani Yoksulluk Endeksi
SDİ	Sosyal Dışlanma İndeksi
SEU	Sosyal Dışlanma Ünitesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vd.	ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Bütünleşik Bir Yaklaşım.....	46
Şekil 2.2. Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasası.....	53
Şekil 4.1. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Ferdin Yoksulluk Durumu İlişkisi.....	92
Şekil 4.2. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Genel Sağlık Durumu İlişkisi	93
Şekil 4.3. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Cinsiyet İlişkisi.....	94
Şekil 4.4. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi	95
Şekil 4.5. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi	96
Şekil 4.6. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	97
Şekil 4.7. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	97
Şekil 4.8. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi.....	99
Şekil 4.9. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi.....	100
Şekil 4.10. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi	101
Şekil 4.11. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi.....	102
Şekil 4.12. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi	103
Şekil 4.13. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi.....	104
Şekil 4.14. 2006-2013 Yılları Sosyal Dışlanma ve Resmi Nikah İlişkisi.....	105
Şekil 4.15. 2006-2013 Yılları Sosyal Dışlanma ve İş Durumu İlişkisi.....	106
Şekil 4.16. Paralel Eğimler Varsayımının Grafıksel Gösterimi.....	111
Şekil 4.17. Sıralı Probit Modelde Olasılıklar.....	112
Ek Şekil 1. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	153
Ek Şekil 2. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	153
Ek Şekil 3. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	154
Ek Şekil 4. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	154
Ek Şekil 5. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	155
Ek Şekil 6. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi.....	155
Ek Şekil 7. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	156
Ek Şekil 8. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	156
Ek Şekil 9. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	157
Ek Şekil 10. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	157
Ek Şekil 11. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	158
Ek Şekil 12. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi	158
Ek Şekil 13. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	159

Ek Şekil 14. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	159
Ek Şekil 15. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	160
Ek Şekil 16. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	160
Ek Şekil 17. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	161
Ek Şekil 18. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi	161
Ek Şekil 20. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi ..	162
Ek Şekil 21. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi ..	163
Ek Şekil 22. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi ..	163
Ek Şekil 23. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi ..	164
Ek Şekil 24. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi ..	164
Ek Şekil 25. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	165
Ek Şekil 26. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	165
Ek Şekil 27. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	166
Ek Şekil 28. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	166
Ek Şekil 29. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	167
Ek Şekil 30. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi	167

GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile değişen dünyamızda bir taraftan zenginlikler artarken diğer taraftan da eşitsizlik, adaletsizlik ve güvencesizlikler de artış göstermektedir. Hemen hemen tüm dünyada kendisini gösteren yeni liberal ideoloji, klasik sosyal politikanın anlamını, kapsamını ve değerlerini değişime zorlamaktadır. Bu bağlamda da yeni kavramların ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı da buna benzer olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm dünya ülkelerini yakından ilgilendirmeye başlamıştır.

Sosyal dışlanma kavramı Avrupa'da doğan ve gelişen bir kavram iken giderek küreselleşmenin de etkisiyle diğer tüm ülkelerde benimsenmeye ve önemli bir sorun olmaya başlamıştır. Fransa kökenli olan sosyal dışlanma kavramından 1960'lı yıllardan itibaren "dışlanma" olarak bahsedilmiş olsa da ilk kez 1970'li yıllarda Fransa'da Criac Hükümeti zamanında Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olarak da görev yapan Rene Lenoir kitabında sosyal dışlanma kavramından bahsetmiştir. Artık kavram olarak da bahsedilmeye başlayan sosyal dışlanma kavramı Fransa için önemli bir sorun teşkil ederken bununla ilgili 1970'li yılların ortasında sosyal dışlanmayla mücadele için belirgin olarak çok sayıda politika geliştirilmiştir. Sosyal dışlanma kavramı Fransa'dan sonra diğer Avrupa ülkelerinde de hem politika olarak hem de kavram olarak kabul edilmiş ve hızla yayılmıştır. Özellikle artan uluslararası göçler, işsizlik oranlarındaki artış ve refah devletinin gerilemesiyle sosyal dışlanma kavramının önemi giderek artmaya başlamıştır. Ülke içinde ya da ülkeler arası artan eşitsizlikler sosyal dışlanmanın yanı sıra yoksulluk ve işsizlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmeyle gelen bu kavramların sosyal krize yol açması kaçınılmaz olmuştur. Hem zengin hem fakir, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerin hepsinde yaşanan sorunlar bu krizle beraber derinleşmeye devam etmiştir.

Türkiye'ye bakıldığında, son yıllarda karşımıza çıkan yüksek büyümenin beraberinde getirdiği yeni istihdam olanaklarının yeterli olmadığı ve işsizlik olgusunun giderek artmakta olduğu açıkça görülmektedir. Kısa ve orta vadede işsizliğin azaltılmasına yönelik geniş kapsamlı herhangi bir girişimde bulunulmamakla birlikte bu durum özellikle gençler arasındaki işsizliği giderek arttırmaktadır. Doğal olarak büyük ve önemli çaptaki bu işsizlik sorununun beraberinde sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Neo-liberal politikaların etkisiyle Türkiye'de yeniden yapılanan ekonomi ve işgücü piyasalarında, artan gelir eşitsizliği, göç hareketleri, hızlı nüfus artışı, yoksulluk, başta sağlık ve eğitim olmak üzere sosyal refah hizmetlerinin yetersiz kalması ve talebi karşılayamaması gibi nedenlerden dolayı toplumda sosyal ve ekonomik açıdan sosyal dışlanma olgusu görülmeye başlamıştır.

Sosyal dışlanma kavramı literatürde yoksulluk, yoksunluk gibi kavramlarla birlikte sıkça görülmektedir. Ancak bu kavramlar anlamsal olarak birbirinden farklılık göstermektedir. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları anlamsal farklılık gösteren iki kavram olmakla birlikte neden sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmaktadır. Yoksulluk o anki durumu belirtirken sosyal dışlanmanın bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Yoksulluk sosyal dışlanmanın nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan her birey ya da grup yoksul olarak nitelendirilememektedir. Yoksulluk sadece maddi değil sosyal, toplumsal ve psikolojik yetersizlikleri de içine alan bir kavramdır. Bu ekonomik, toplumsal ve sosyal olarak nitelendirebileceğimiz yetersizlikler beraberinde sosyal dışlanmayı da getirmektedir. Yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerde sorun olmaktan çıkmış ve ekonomik refah sağlamış gelişmiş ülkelerde dahi sorun olmaya başlamıştır. Gelişmiş ülkelerin birçoğu yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramlarına sosyal politikalarını belirlerken dikkate almaktadır. Sosyal dışlanma kavramı ile yoksunluk arası ilişki incelenecek olursa öncelikle yoksunluk kavramını ifade etmek gerekmektedir. Yoksunluk, bireyin ya da toplulukların sahip oldukları maddi ve sosyal koşullarının ülkedeki diğer birey ya da topluluklara göre yetersizlik göstermesi demektir. Yoksunluk olarak nitelendirilen, birey ya da toplulukların sahip olduğu bu yetersizlik onların sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına sebebiyet vermektedir.

Çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma kavramı özellikle uzun dönemde işsizliğin yaşandığı süre zarfında düzenli gelirden yoksun kalınması durumunda ortaya çıkabilmektedir. İnsanların gelirden yoksun kalması yoksulluğa neden olabilmektedir. Yoksulluk sebebiyle de insanlar eğitim, barınma, sağlık imkanlarından yoksun kalabilmekte, sosyal hayatın içinde yer alamayıp temel ihtiyaçlarını temin edememektedir. Dolayısıyla insanların yoksul olmaları çok boyutlu yoksunluklarla karşılaşmaları hayat koşullarının kötüleşmesine neden olabilir.

Son yıllarda, sosyal dışlanma sorunu gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkeleri yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Sosyal politikaların üzerinde odaklandığı sosyal, ekonomik ve kültürel ağları içinde barındıran bir süreç olarak görülen sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalan bireyler, kendilerini sosyal katılımların dışına itmektedir. Toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde insanların maddi ve manevi yoksunluk yaşıyor olmaları sosyal dışlanma kavramının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yapılacak olan bu çalışmada, literatürde bulunan çalışmalardan farklı olarak hem kesit hem de belli bir zaman dilimi boyunca meydana gelen gelişme ve değişmeyi ele alan 2006-2013 yılları arası Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketi Panel verileri kullanılarak insanların yaşamlarını olumsuz etkileyen ve kaliteli yaşamalarını engelleyen sosyal dışlanma olgusunu etkileyen etmenler Sıralı probit modeli ile analiz edilerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde aşılması güç bir problem olan sosyal dışlanma kavramının önemi giderek artmakta ve ülkeler de sosyal politikalarını belirlerken sosyal dışlanmayla mücadele konusunu ele alarak politikalarına dahil etmektedir. Sosyal dışlanma sadece ekonomik değil toplumsal ve siyasi alanlarda da yaşanan, toplumdaki diğer bireylerin sahip oldukları haklardan yoksunluk çekmelerine neden olan ve bireylerin hayatlarını olumsuz etkileyen önemli bir kavramdır. Bu çalışmada, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak 2006-2009 ve 2010-2013 yılları arası Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketi Panel verileri kullanılarak bir sosyal dışlanma indeksi oluşturulmuş ve insanların yaşamlarını olumsuz etkileyen ve kaliteli yaşamalarını engelleyen sosyal dışlanma olgusunu etkileyen etmenler Sıralı probit modeli ile analiz edilerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak sosyal dışlanma kavramı açıklanarak sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkışı ile tarihsel gelişimine, nedenlerine, yoksulluk ve yoksunluk kavramları ile bu kavramların sosyal dışlanma ile ilişkilerine değinilmiştir. Sosyal dışlanmanın nedenleri olan küreselleşmeyi, üretim ve işgücü piyasalarındaki değişimi, gelir dağılımındaki artan eşitsizliği ve göç hareketlerini içeren yapısal nedenler ve aile yapısındaki değişimleri, cinsiyete bağlı ayrımcılığı ve yaşı içeren kişisel nedenler ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, sosyal dışlanmanın unsurları olan çok boyutluluk, toplumsal bağların kopması ve dayanışmanın bozulması, yurttaşlık haklarından yoksunluk ve yeterlilikten yoksunluk, sosyal dışlanmanın türleri olan ekonomik alandan dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve toplumsal alandan dışlanma ve farklı toplum modellerinde sosyal dışlanma paradigmaları olan dayanışma paradigması, uzmanlaşma paradigması ve tekelci paradigma ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise sosyal dışlanma ile ilgili yapılan çalışmaların yer aldığı literatür araştırmasına yer verilmiştir.

Son olarak; uygulamanın yer aldığı dördüncü bölümde öncelikle çalışmada kullanılan veriler, değişkenler ve tanımlayıcı istatistikler açıklanmıştır. Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (GYKA) hakkında bilgi verildikten sonra, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2006-2013 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Anketi verileri ele alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizlerde, Sıralı Probit Model kullanılmıştır. Son olarak bulgular kısmında literatürde konuyla ilgili yapılan çalışmalardan da bahsedilerek analiz sonuçları yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: Sosyal Dışlanma Kavramı

Çalışmanın bu bölümünde, sosyal dışlanma kavramının tanımlarına, ortaya çıkış ve tarihsel gelişimine, sosyal dışlanmanın nedenlerinden ilki olan ve küreselleşmeyi, üretim ve işgücü piyasalarındaki değişimi, gelir dağılımındaki artan adaletsizliği ve göç hareketlerini içinde barındıran yapısal nedenlere ve aile yapısındaki değişimleri, cinsiyete bağlı ayrımcılığı ve yaşlı içeren kişisel nedenlere, sosyal dışlanma, yoksunluk ve yoksulluk kavramları ve birbirleriyle olan ilişkileri ne ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı

Sosyal dışlanma kavramı ile ilgili tanımlara bakıldığında tanımların çeşitliliği ve çokluğu dikkat çekmektedir. Sosyal dışlanma kavramı ile ilgili tanımlamalar literatürde çok farklılık göstermekle birlikte ortak bir tanımlamaya ulaşılamamıştır. Bu anlamda sosyal dışlanma kavramı çok çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca, sosyal dışlanma kavramının hem sosyal hem siyasi hem de ekonomik konularla ilişkili olması tanımlamaların çokluğuna neden olmaktadır.

Hem bir süreci hem de durumu ifade eden sosyal dışlanma kavramı ülkeden ülkeye göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; gelişmiş bir ülkedeki ile gelişmekte olan bir ülkede yaşayan bireyler aynı sorunları farklı biçimde yaşayacaklar ve farklı sosyal dışlanmaya maruz kalacaklardır (Çakır,2002:84). Bu nedenlerden dolayı sosyal dışlanma kavramının, genel, kabul gören ve ortak görüş birliğine varılan tek bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak tanımların ortak noktasını, yaşanan yoksunluklar sonucu gereksinimlerin tam olarak karşılanamaması olarak belirtmek mümkündür. Sosyal dışlanma kavramını tanımlarken daha önce yapılmış olan çalışmalara bakıldığında sosyal dışlanma kavramının tanımı şu şekillerde ortaya konmaktadır:

Genel bir tanım olarak, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sosyal, sivil, ekonomik ve politik haklara bazı kişi ve gruplar tarafından ulaşamamasıdır (Walker & Walker, 1997).

Castillo (1994) tarafından öne sürülen sosyal dışlanma kavramının tanımına göre sosyal dışlanma dinamik bir süreçtir. Sosyal dışlanma, insanların toplumsal yaşamdan uzaklaşacak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk çekmeleri ve insanların haklarını ve yaşamlarını koruyarak onları destekleyecek her türlü sosyal destekten ve kurumdan yoksun oldukları ölçüde giderek katlanarak büyüyen dinamik bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Mitchell (2000)'e göre, sosyal dışlanma kavramının bir geniş ve bir de dar tanımını yapmak mümkündür. Literatürdeki geniş tanıma bakıldığında, sosyal dışlanma, toplumdaki belirli grupların farklı derecelerde, çeşitli sosyal, kültürel, politik ve ekonomik kaynaklardan ve faaliyetlerden yoksun kalması olarak ifade edilmektedir. Dar tanımına bakıldığında ise sosyal dışlanma, iş

yaşamı ve gelir dağılımında gerçekleşen ekonomik eşitsizlikleri ifade etmektedir.

Saraceno (2002)'nin, iki boyutlu bir olgu olarak ele aldığı sosyal dışlanma kavramının ilk boyutu, çalışma hakkının elden alınması şeklinde iken diğer boyutu da; ekonomik, hukuki, sivil, sağlık, politik ve eğitim haklardan oluşan vatandaşlık haklarından herkesin eşit olarak yararlanamaması şeklindedir.

Sosyal dışlanma kavramı, insanın sosyal etkinliklerin dışında kalmasını ifade etmekle birlikte belirli grupların sermaye birikim sürecinin ve toplumsal bütünü dışında kalmasını ve ekonomik büyümeye adil olarak yaptığı katkıdan yararlanamamasından dolayı ortaya çıkan ve refah toplumu anlayışının eleştirisine dayanan tartışmalı ve aynı zamanda çok boyutlu olan bir kavramdır (Sapancalı, 2005a).

Duffy (1995)'e göre, sosyal dışlanma sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yaşamda olması gereken yerde yer alamama, toplumun genelinden uzakta kalma ve yabancılaşma olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal dışlanma denildiğinde genellikle akla, birey, grup ya da toplumların sosyal bağının kopması, karşılıklı sosyal ilişkilerin kırılması gelmektedir. Aslında bir süreç olan sosyal dışlanma kavramı, hem bireylerin topluma katılımının durması hem de kendisini topluma katılımda yetersizliği olarak tanımlanabilmektedir (Lapeyre, 2001).

Avrupa Konseyi'ne göre sosyal dışlanma kavramı; “bireylerin yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal yaşama dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecidir” olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç; siyasi veya kültürel ayrımcılık, temel eğitim ve becerilerden mahrum olma ya da iktisadi hayatta karşılaşılacak dışlanma olarak ortaya çıkabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2007).

Bynner (1998), sosyal dışlanma kavramını, birey ve grupların sosyal, kültürel dezavantajın çeşitli şekillerine ve ekonomik yoksunluklara yol açan; ekonomik, kültürel, sosyal, özel ve politik boyutları olan marjinalleşme süreci olarak tanımlamaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının bir diğer tanımı; yoksulluk sebebiyle sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi hizmetlerden yeterince yararlanamayan bireylerin, toplumun ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal yaşamına tam olarak katılamama, bütünleşememe sürecidir (Dominelli, 1999).

Paugam (1996), sosyal dışlanmanın tanımının duruma ve zamana göre değişebileceğini belirtmektedir. Tanımlanması tam olarak yapılamayan grupları, tanımlanması yapılmış gruplara dahil etmek konusunda sosyal anlaşmazlıklara yer vermeyecek şekilde sosyal dışlanmanın nesnel ve doğru tanımının yapılabilmesi tam olarak gerçekleşmemektedir. Bunun yanında, bireyleri tanımlamaları kesin olarak yapılmış gruplara dahil etmek, sosyal dışlanmanın kişisel ve sosyolojik alandan tamamen farklılaşarak üzerinde çalışılması gereken yeni bir birim olması anlamına gelmektedir.

Wagle (2002), sosyal dışlanma kavramını; “insanların yaşadıkları topluma tamamıyla katılımından kısmen ya da bütünüyle dışlanan birey ya da grupları gösteren bir süreç” olarak ifade etmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının bir diğer tanımı da, coğrafi olarak bir toplumun üyesi iken toplumdaki vatandaşların gerçekleştirdiği üretim, tüketim, tasarruf gibi ekonomik ya da sosyal ve siyasal eylemlere katılamama durumu şeklindedir (Peace, 2001).

Oppenheim (1998), sosyal hayattan, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal destek ağlarından dışlanma ve yabancılaşma olarak sosyal dışlanma kavramının tanımını yapmaktadır.

İngiliz Hükümetine bağlı Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi (ESRC) (2003)'nin sosyal dışlanma kavramı için yaptığı tanım şu şekildedir: bireylerin ve hakların iki farklı noktada toplanması, eşitsizleştirilmesi ve ayrıştırılması, böylece sosyal ilişkilere ve sivil aktivitelere katılabilmekten, en temel ihtiyaçları giderebilmeden veya acil hizmetlere ulaşabilmeden mahrum bırakılma süreçleridir. Ayrıca İngiliz Hükümeti'ne bağlı bulunan bir diğer birim olan Sosyal Dışlanma Ünitesi (SEU) (2001)'e göre sosyal dışlanma kavramı, bireylerin, düşük beceri özellikleri, sağlıkta meydana gelen bozulmalar, yüksek oranlardaki suçlar, aile yapılarının çözülmesi, elverişsiz koşullarda barınma, işsizlik ve düşük gelir gibi birbirlerine bağlı engeller sonucunda içine girmiş oldukları ve onlara üzüntü, sıkıntı veren durumlarını ifade etmede kullanılan bir kavramdır.

Sosyal dışlanma kavramının tanımıyla ilgili Farrington (2002), yaptığı çalışmasında sosyal dışlanmanın tanımlarını; süreçler, insanlar ve çevre olmak üzere üç grupta toplamıştır. Farrington (2002)'un üç farklı boyutuyla ele aldığı sosyal dışlanma kavramının tanımının sınıflandırılması Tablo 1.1.'de görülmektedir.

Tablo 1.1. Sosyal Dışlanma Tanımlarının Sınıflandırılması

Tanımlama Sınıf	Tanımlama İsmi	Açıklama
Süreçler	Durum ve Süreçler	Dışlanma, kabul edilmeme, hariç tutulma, istisna edilme (dışlanmış olma) durumu veya süreçleridir.
	Çok Yönlülük	Sosyal dışlanmaya neden olan, dinamik bir biçimde işleyen farklı kaynaklar ve farklı süreçler bulunmaktadır.
	Birleşme	Dışlanma süreci ve sonuçları ile tehlikeli durumlar birbiriyle

		birleşmekte ve eklenmektedirler.
İnsanlar	Sosyal İlişkiler	İnsanlarla toplum arasındaki sosyal bağın kopması, toplumda katılımın engellenmesi.
	Dışlanmışlar	Dışlanma, bir bütün olarak bireylere, toplumlara ve gruplara göre ifade edilebilir ve bununla birlikte herkesi etkiler.
Çevre	Ekonomi ve İşgücü Piyasası	Dışlanma, öncelikle işgücü piyasasından, ekonomik yeniden yapılanmadan ve risk alma yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.
	Sosyal Sistemler	Dışlanma, sosyal sistemin (ekonomik, sosyal, kurumsal, bölgesel ve simgesel) çökmesi ile meydana gelir.
	Kaynaklar ve beklentiler	Sosyal dışlanma ya da kaynakların eksikliğinde ya da beklentilerin yetersizliğinde görülür, bu yüzden istem dışıdır.

Kaynak: Farrington, F. (2002) 'Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of Social Exclusion, sayfa:1-2, internet erişim : file:///C:/Users/Casper/Downloads/12-49-1-PB.pdf.

Farrington (2002), sosyal dışlanma kavramını ayrıca çevre ve sistemler boyutuyla ele almaktadır. Sosyal dışlanma kavramı ayrıca toplumsal sistemin işleyişi için gerekli olan bir ya da birden fazla alt sistemin yetersizliği olarak tanımlanmaktadır. Alt sistemle kastedilen insanların katılımlarını engelleyen ve insanların dışlanmasına neden olan şeyler olarak nitelendirilebilmektedir.

Alden ve Thomas (1998), sosyal dışlanmaya neden olan alt sistemleri şu şekilde belirtmektedir;

- İşgücü piyasası (Ekonomik bütünleşme),
- Aile ve toplum sistemi (Kişiler arası bütünleşme),
- Demokrasi ve hukuk sistemi (Yurttaşlık hakları),
- Sosyal refah sistemi (Gerçek anlamıyla sosyal bütünleşme).

Alden ve Thomas (1998)'a göre yukarıdaki gibi alt sistemlerden bir ya da birkaçının eksikliği sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. İnsanların dışlandığı sistemleri ve alt sistemleri Tablo 1.2'de görmek mümkün olmaktadır.

Tablo 1.2. İnsanların Dışlandığı Sistemler

Sistem	Alt Sistemler
Ekonomik	Mali kaynaklar (ücretler, sosyal güvenlik, birikimler, servetler), mal ve hizmet piyasaları
Sosyal	Aile, işgücü piyasaları, komşuluk, topluluk, dayanışma
Kurumsal	Yasal sistem, eğitim, sağlık, politik haklar, adalet, bürokrasi
Bölgesel	Demografik (göç), elde edilebilirlik (ulaşım ve iletişim), halk (sosyal haklardan yoksun, muhtaç)
Sembolik	Kimlik, sosyal görünüm, öz değerler, temel yetenekler, ilgi ve güdüler, gelecek beklentiler

Kaynak: Alden, Jeremy ve Thomas, Huw (1998), “Social Exclusion in Europe: Context and Policy”, International Planning Studies, Vol:3, Issue:1, s:11.

Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun sosyal dışlanma kavramıyla ilgili yaptığı tanımlama şu şekildedir;

“Sosyal dışlanma çok yönlü ve değişken faktörlere vurgu yaparak insanların modern toplumun beraberinde getirdiği değişimden, uygulamalardan ve haklardan dışlanmalarını ifade eder. Yoksulluk bu duruma sebep olan en açık faktörlerden biridir. Bununla birlikte sosyal dışlanma aynı zamanda kişilerin barınma, eğitim, sağlık ve çeşitli hizmetlere ulaşmalarında ortaya çıkan yetersizliklere de işaret eder....” (Smith,2002).

Levitas (2000), sosyal dışlanma kavramını üçlü anlamı bulunan bir bütün olarak tanımlamaktadır. Kavramın ilk anlamı, yoksulluğun neden olduğu sonuçlardan biri olmasıdır. Yani sosyal dışlanma kavramı, bireylerin ve grupların topluma katılımındaki yetersizlikleri sonucunda yaşadıkları yoksul olma durumlarını ve aynı zamanda onların yaşadıkları sosyal dışlanmışlıklarını da ortaya koymaktadır. Sosyal dışlanma kavramının ikinci anlamı işsizlik ve dolayısıyla işgücü piyasasına katılamama durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan durumdur. Levitas (2000) tarafından ortaya konulan sosyal dışlanmanın üçüncü anlamı ise, dışlanma kavramının işsizlik, refah sistemine bağımlılık, çalışma etiğinden yoksunluk, suçluluk gibi problemlerden beslenerek hem kültürel hem de ahlaki boyutu kısmıdır.

Tsakoglou (2002), sosyal dışlanmayı, akademik çevrelerin bireylerin ya da grupların siyasal, sosyal ve sivil haklardan yeterince yararlanamamaları ya da toplumdaki siyasi, sosyal ve ekonomik düzende alınan kararlara katılamamaları şeklinde ele aldığını belirtirken siyasetçilerin sosyal dışlanma kavramını daha kısıtlı anlamda düşünerek yoksulluk ve maddi yoksunluk, sosyal haklardan yararlanmada yetersizlik ve işgücünden dışlanma gibi konularla ilişkilendirerek açıklamaya çalıştıklarını belirtmektedir.

Sosyal içerme veya sosyal bütünleşme ile sosyal uyum kavramının karşıtı olarak da kullanıldığını söyleyen De Haan, (akt. Şahin, 2010:73) sosyal dışlanmaya ilişkin tartışmaların aşağıdaki şekillerde olduğunu ileri sürmektedir:

- Sosyal dışlanma kavramı, toplumun bir parçası olma anlamına gelen sosyal bütünleşme kavramının tersidir.
- Sosyal dışlanma sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanları içine alan çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte kimlik, güç ilişkileri ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksunluğu, yoksulluğu, mal, hizmetler ve varlıklara ulaşım olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmektedir.
- Dinamik süreçler neticesinde ortaya çıkan sosyal dışlanma kavramı incelenirken dışlanmaya neden olan çok çeşitli mekanizmalar, kurumlar ve aktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

Dinamik bir süreci ifade eden sosyal dışlanma kavramı aynı zamanda bireyin gelecekle ilgili umut ve beklentilerini de etkilemektedir. Bu durumda bireyler sadece ekonomik, sosyal ya da siyasal yoksunlukları yüzünden sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır. Gelecekte hiçbir beklenti içerisine girmedikleri ya da çok az beklenti içerisine girdikleri için de kendilerini dışlamaktadırlar. Bu durum bireylerin çocuklarını da etkilemekte ve onların beklentilerini de bir nevi oluşturmaktadır. Böylece sosyal dışlanma nesiller boyu devam eden bir kavram haline gelmektedir (Atkinson,1998:14).

Bu tanımlamaların hepsinden varılacak ortak nokta, siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal alanlarda yaşanan yoksunlukların beraberinde başka yoksunlukları da getirmesi ile birlikte bireylerin hayatlarında sosyal dışlanmaya maruz kalma ihtimallerini arttırmasının inkar edilemeyen bir gerçek olduğudur.

1.2. Sosyal Dışlanmanın Ortaya Çıkışı Ve Gelişim Süreci

İlk olarak 1960'lerde Fransa'da kullanılmaya başlayan bir kavram olan sosyal dışlanma kavramı, 1970'li yıllarda iktisadi kriz ve resesyonun yaşanmasıyla birlikte tüm dünya ülkelerinin dikkatini çeken bir kavram haline gelmeye başlamış ve bu dönemde akademisyenler, uygulamacılar, gazeteciler, bürokratlar ve politikacılar; yoksullardan üstü kapalı bir biçimde "dışlanmış (les exclus)" olarak söz etmişlerdir (Evans ve Deluca,2000:1). Sosyal dışlanma kavramının ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden birisi de Fransa'da sosyalizm ve liberalizasyon tabanlı bireycilik yerine toplumsal bütünleşmeyi esas alan sosyal refah devleti anlayışının benimsenmesidir (De Haan, 1998). Fransa'nın Sosyal İşlerden sorumlu Bakanı Rene Lenoir 1974 yılında, "Les Exclus: Un Francais sur dix" (Dışlanmışlar: On

Fransız'dan Biri) adlı kitabında Fransız toplumunun onda birinin toplumdan tecrit edilmiş/dışlanmış olduğunu belirtmiştir (Silver,1994:532).

Sosyal dışlanma kavramı, ilk defa Lenoir (1974) tarafından ortaya atıldığında, ekonomik nedenlere bağlı bir kavram olarak tanımlanmamış, sadece toplumsal ilişkilerde yaşanan azalma neticesinde ortaya çıkan bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan söz edilmiştir. Ayrıca Lenoir, toplumla ilişkileri zayıflayan bireylerin oluşturduğu grupların sosyal güvenceden de yoksun olduğu üzerinde durmuştur (Silver, 1995: 63). Lenoir (1974), dışlanmış olan grupları intihara meyilli insanlar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, suç işleyenler, zihinsel ve fiziksel engelliler, hasta-bakıma muhtaç yaşlılar, marjinal-sosyal olmayan/asosyal insanlar, problemlili aileler, ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar olarak nitelendirmiştir (Silver,1994:532). 1980'li yıllarda, toplumdan dışlanmış olan oldukça geniş bir kitleye sahip bu gruba yoksullar ve işsizler de eklenmiş ve sosyal dışlanma kavramı yoksulluk ve eşitsizlik olgularıyla tanımlanmaya başlamıştır (Çakır, 2002: 84). 1980'lerde Fransa'da Mitterand Hükümeti, ekonomik çöküşteki süreklilik ve mevcut politikanın bu durumun önüne geçememesi nedeniyle yeni politikanın geliştirilmesine gerek duymuş ve mevcut sosyal koruma programlarından yararlanamayan bireyler için sosyal birleşme ve bütünleşme amaçlı asgari gelir desteği programını başlatmıştır. Ayrıca bu destek Fransa'da, gecekondulaşma, dönemin sürekli işsizliği, aile hayatında meydana gelen bozulmalar, ihmalcilik gibi yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan sosyal problemlerle mücadele edebilmek için geliştirilmiştir (De Haan, 1998). 1989 yılında Avrupa Bakanlar Konseyi'nin sosyal dışlanmayla mücadeleyle ilgili önergesinin kabul edilmesi ve 1990 yılında sosyal dışlanmayla ilgili gelişmeleri takip etme amacıyla kurmuş olduğu 'gözlem evi', sosyal dışlanmayla ilgili çalışmaların Avrupa düzeyinde önemli hale gelen bir kavram olduğunu gösterir olmuştur (Room, 1999:166).

Fransa'da ortaya çıkan sosyal dışlanma kavramının Batı Avrupa'ya doğru giderek yaygın olarak kullanılmaya başlanması ve Avrupa Topluluğu'nun "Büyüme, Rekabet edebilirlik ve İstihdam" konulu Beyaz Raporu(1994)'nda sosyal dışlanmayla mücadeleye yönelik adımların atılması, Avrupa'daki gelişim süreciyle ilgili adımlardır (Whelsman,2007:209). Beyaz Rapor'da ayrıca, Avrupa Topluluğu'nun çeşitli ekonomik ve sosyal sorunları gündeme gelmiş ve Rapor'da gençler arasındaki uzun dönemli işsizlik, sosyal dışlanma ve işsizlik sorunu üzerinde durulmuş ve bunlar, mücadele edilmesi gereken önemli hususlar arasında yer almıştır (Paper,1993:124).

1990'lı yıllardan itibaren Avrupa Birliği (AB), sosyal dışlanmışlık yaşayan insan sayısındaki artışın ileriki zamanlarda Avrupa'da sosyal, iktisadi ve siyasal bütünleşme için daha fazla tehdit oluşturacağı sonucuna varmış ve bu konudaki çalışmalara öncelik vermiştir (Sunal, 2008: 65). Avrupa'da sosyal politika alanında dışlama problemi ile ilgili 3 faktör önemlidir. Bunlar: konut

ve toplum hizmetlerinden dışlanma, esnek istihdam ve uzun süreli işsizliktir (Rodgers, 1995:44).

Sosyal dışlanma kavramı zaman içerisinde Kıta Avrupa'sındaki diğer ülkelerde özellikle İngiltere'de büyük önem taşımaya başlamıştır. İngiltere'de sosyal dışlanmanın en önemli sosyal konulardan biri haline gelmesi "Sosyal Dışlanma Birimi"nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Sapancalı, 2005:65). Ancak İngiltere'deki sosyal dışlanma kavramının kullanımı Fransız ulusal dayanışmacı paradigmalara dayanan sol kanatlı Fransız düşüncesinden farklı olarak, Anglo-Saxon liberal bireyselleşmeye dayalı bir düşünceye dayanmaktadır. Buna göre Fransa'da sosyal dışlanma kavramı kültürel ve toplumsal boyutuyla ele alınırken; İngiltere'de gelir dağılımı adaletsizliğine dayalı olarak iktisadi boyutuyla ele alınmıştır (Şahin, 2009:20).

1990'lı yıllarda Philippe Nasse ve M. Xiberas'ın çalışmaları öne çıkmıştır. Nasse, dışlanmışların yaşam eğrilerinin değişkenliğine ve nüfusun heterojen olmasına rağmen, sosyal dışlanma kavramını daha yüzeysel olarak tanımlamaya çalışmıştır. Nasse (1992)'nin çalışması kuramsal anlamda toplum bilimsel teoriler yaklaşımına, ampirik olarak da dışlanmışlar ve dışlanma ile mücadele politikalarına dayanmaktadır. (Castillo, 1994). Xiberas (1993), dışlanma kavramını sosyal bağın çözülmesi olarak ele almış ve dayanışmanın sağlanmasında önümüze çıkan zorlukları ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlamıştır (Castillo, 1994).

Fransız ekolündeki nispeten kültürel ve sosyal dışlanma ile Anglo-Saxon gelir eşitsizliği ve maddi dışlanma kavramlarının birleştirilmesi AB sentezini oluşturmuştur. Bunun ötesinde Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında da sosyal dışlanma ve bununla mücadele etme konusunda taahhütlerde bulunmuş ve bu kavramla birlikte umutsuzluk, şiddet, küskünlük, içe dönüklük, uyuşturucu, sosyal aşırılık, ırkçılık konuları da gündeme gelmeye başlamıştır (Sunal, 2006:2).

Avrupa Komisyonu tarafından 1993 yılında yayınlanan Yeşil Kitap'ta, "Refah ve fırsatların paylaşımında sosyal dışlanmadan dolayı artan küskünlük; insanları umutsuzluk, şiddet ve uyuşturucu gibi yıkıcı davranışlara sürüklenme riskini artırır" ifadesi yer almakta olup yine takip eden cümlelerde "Güvensizlik gelecek korkusunu doğurur, bu da içe dönüklüğü, ırkçılığı ve yabancılardan soyutlanmayı yanında getirir; siyasal ve sosyal politikalarda aşırı milliyetçi tutumlar sergilenir" ibareleri yer almaktadır (Lovering, 1998: 12).

1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başından itibaren, AB'deki yaygın kullanımı ile birlikte küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde, değişen ekonomik ve sosyal yapı içinde sosyal dışlanma, sosyal koruma literatüründe etkili ve hızlı bir biçimde yerini almıştır (Gökbayrak, 2005).

Littlewood ve Herkommer sosyal dışlanma olgusu ile ilgili yaptığı çalışmalarda bazı yaklaşımlara göre artık toplum tamamen sınıfsız bir duruma gelmiştir ve toplumdaki tek ayırım dışlanmışlar, marjinaler ve yoksullar şeklinde gerçekleşmektedir. 20. yüzyılın sonlarında toplumda

gerçekleşen ve sosyal dışlanmaya neden olan olgular şu şekilde sıralanabilmektedir:(Littlewood vd., 1999:3):

1. İş piyasasında değişim,
2. İş gücünün niteliğine göre arz ve talep değişikliği,
3. Refah devletinde değişiklik,
4. İşte, evde ve mahalledeki sosyal ilişkilerde değişiklik,
5. Etnik, ulusal ve kültürel açıdan farklı olan grupların birbiriyle ilişkileri,
6. Vatandaşlık haklarının yeniden tanımlanması,
7. İşsizlik ve güvencesiz işler,
8. Vasıflı eleman ihtiyacının artması,
9. Teknolojik yenilikler,
10. Göç.

Avrupa'daki bu gelişim sürecine karşın Asya'da durum biraz farklı olmakla birlikte sosyal dışlanma kavramının kullanımının sınırlı olduğu söylenebilmektedir. Bazı Asya ülkelerinde, kadınların kültürel anlamda kötü muameleye maruz kalmaları nedeniyle yasal haklardan yararlanamaması şeklinde sıkça dışlandıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra, bu bölgede mülkiyetten (tarımsal alanlardan) dışlanmanın giderek artmakta olduğu ve kırsal kesimlerde yaşayan halkın giderek daha da yoksullaştığı ifade edilebilmektedir. Hindistan'daki sosyal dışlanma olgusu incelendiğinde, Hindistan halkının eğitim, içme suyu, sağlık, sosyal güvenlik, temizlik ve konut gibi bazı temel refah haklarından yoksunluk yaşadıkları ve bu yüzden dışlandıkları görülmektedir. (Bölükbaşı,2008:9).

Sosyal dışlanma kavramının toplumda sosyal patlama ve sosyal bölünme tehlikesini artırması, ayrıca dışlanmaya neden olan olguların karmaşıklığı sebebiyle net bir çözüm yolunun geliştirilemiyor olması dışlanmayı günümüzde pek çok ülkenin en temel sosyal politika sorunu haline getirmiştir (Özgökçeler ve Bıçkı, 2010:220).

Silver, toplumlarda sosyal dışlanma yaşayan bireylerin incelendiğinde sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılığı yüksek olan birey ve grupları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Silver, 1995: 74, 75'den akt. Şahin, 2009:55):

- Fiziksel ve zihinsel hastalar ve engelliler
- Mahkûmlar ve suçlular
- Yabancılar, göçmenler ve mülteciler
- Azınlıklar
- Vasıfsız, okuma yazma bilmeyen ve okuldan erken ayrılanlar
- Madde kullanıcıları
- Uzun süreli işsizler
- Aile, arkadaşlar ve komşular gibi sosyal alanlardan dışlananlar
- Yeterli eğitime ya da iş tecrübesine sahip olmayan gençler

- Çocuk işçiler
- Kadınlar
- İstikrarsız ve vasıfsız işlerde ya da güvencesiz işlerde çalışanlar
- Düşük gelirliler ve yoksullar
- Aşağıya doğru mobiliteye sahip olanlar
- Vatandaşlık hakkını kaybedenler
- İhtiyaçları olduğu halde sosyal yardım alamayanlar
- Kötü yerlerde yaşayanlar
- Tüketim düzeyleri düşük olanlar
- Sosyal yardım alanlar.

Bu gruplar ya da bireyler genel olarak içinde buldukları ekonomik, sosyal, toplumsal, siyasi yoksunluklar nedeniyle sosyal dışlanma riski yüksek olarak değerlendirilebilmektedir.

1.3. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Sosyal dışlanma kavramının tanımlanmasının çok çeşitlilik göstermesi aynı zamanda sosyal dışlanma kavramının nedenlerinin birbiri içine girmiş ve birbirine bağlanmış olduğunu göstermektedir. Bu durum da sosyal dışlanma kavramının nedenlerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir.

Çok boyutlu bir süreci ifade eden sosyal dışlanma kavramı, farklı nedenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye farklı biçimlerde ve durumlarda ortaya çıkmasından dolayı çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir. Sosyal dışlanma kavramının nedenleri bakış açısına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkan sosyal dışlanma kavramının nedenleri, ülkelerin sahip olduğu kültürel yapıya, ekonomik, siyasal, sosyal duruma, ülke vatandaşlarının psikolojik ve davranışsal durumlarına, yaşanan ekonomik, sosyal krizlere, toplumdaki karmaşık yapıya, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve hatta ülkelerin coğrafi konumlarına göre farklılık göstermektedir.

Sosyal dışlanmanın nedenlerindeki farklılaşmanın nedenlerinden bir diğeri de ülkelerin içindeki buldukları durumdan kaynaklanmaktadır. bazı ülkeler için sosyal dışlanmanın önemli bir nedeni olan bir olgu diğer ülkeler için refah durumunu gösterebilmektedir. Örneğin bazı ülkeler için eğitimden yoksun kalma sosyal dışlanmanın önemli bir nedeni iken bazı ülkelerde ise sosyal dışlanmanın nedeni olmayabilmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının nedenlerini, içinde yaşanan ülke, ekonomik durum, izlenen sosyal politikalar, ülkedeki yoksulluk sınırı, yaşanan bireysel ya da toplumsal yoksunluklar vb. unsurlar belirlemektedir. Bu doğrultuda sosyal dışlanma kavramının nedenlerini temel olarak; küreselleşmenin, üretim ve işgücü piyasalarındaki değişimin, gelir dağılımındaki artan adaletsizliğin ve göç hareketliliğinin yer aldığı yapısal nedenler ve aile yapısındaki değişmelerin, cinsiyete bağlı ayrımcılığın, yaşın yer aldığı kişisel nedenler olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkün olmaktadır.

1.3.1. Yapısal Nedenler

Sosyal dışlanmanın yapısal nedenlerini; küreselleşme, üretim ve iş gücü piyasalarındaki değişim, gelir dağılımındaki artan adaletsizlik, göç hareketleri başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.3.1.1. Küreselleşme

“Küreselleşme”, globalleşmenin Türkçe karşılığı olarak kullanılmakla birlikte ekonomik içerikli bir kavram olarak da ortaya çıkmaktadır (Tezcan, 1996, 187). Küreselleşme, dünya ölçeğinde siyasal, ekonomik ve kültürel bütünleşme, sınırsız rekabet, pratiklerin, görüşlerin, fikirlerin, mekanların yakınlaşması, dolaşımının evrenselleşmesi, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın küçülmesi, kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Kaçmazoğlu, 2002, 49).

Küresel ekonomik düzen, küreselleşmenin ekonomik boyutunu ifade etmekle birlikte özellikle yoksul ülkelerde, baskıcı rejimleri güçlendirerek, yolsuzlukların yaygınlaşmasına neden olan bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuç da küresel düzeyde fazlasıyla yaygın kitlesel yoksullaşmayı beraberinde getirmektedir. Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika, bu tür özelliklere sahip ülkeler olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde, dünya barışını tehdit edebilecek düzeyde yoksullaşma süreci yaşanmaktadır. Yoksullaşma, özellikle Batı-dışı toplumlarda olmak üzere bütün dünyada siyasal ve toplumsal bakımlardan endişe verici sonuçlar üretmektedir (Karakaş, 2010).

Yoksulluk, sanayi devriminden beri bilinmesine karşın, 1970’lerden sonra sömürü ve eşitsizlik gibi sorunlar, sosyal dışlanma olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Küreselleşme süreciyle ya da başka bir ifadeyle kapitalizm dönemiyle, aslında hep var olan yoksunluk, yoksulluk, eşitsizlik ve güvencesizlik gibi sorunlar, zenginlerin daha da zenginliklerinin artması, yoksulların ise daha da yoksullaşması ile daha da derinleşmiştir (Özhasar, 2013).

Sosyal dışlanmanın oluşmasında, küreselleşme süreci ile bu sürece paralel olarak ortaya çıkan yapısal değişim süreci etkili rol oynamakta ve bu bağlamda sosyal dışlanmayla ilgili tartışmalarda öne çıkan görüşler arasında bulunmaktadır (Smith, 2002).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği olumsuzluklar toplumlar arasında dışlanmış olan grupların sayısını arttırmakta ve bu durum da sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına ve zamanla artan önemli bir sosyal problem olmasına neden olmaktadır.

1.3.1.2. Üretim ve İşgücü Piyasalarındaki Değişim

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, 1980 sonrası uygulanan yapısal uyum programları kapsamında özelleştirmeler, işgücü piyasalarında yaşanan işsizlik, ihracata dayalı ekonomik büyüme modelleri, esnekleşme ve enformelleşmeye karşı sosyal ağın küçültülmesini öneren ideolojik yapılanmalar, nüfusun geniş kesimleri üzerinde önemli derecede sosyal ve iktisadi sorunlar ortaya çıkarmıştır (Savaşkan, 2009: 218).

Küreselleşme sürecinde, sanayi sektöründe meydana gelen azalma eğilimini hizmetler sektöründeki artış takip etmiştir. İşgücü piyasalarında parçalanma meydana gelmesinin yanında, işsizlerin sayısında ve yapısal işsizlik sayısında ortaya çıkan artış sosyal dışlanmayla ilgili gelişmeler arasında yerini almaktadır. Çalışma hayatında, düşük ücretli, yarı zamanlı ve güvenli olmayan işlerde meydana gelen artış vb. gelişmeler küreselleşme sürecinin sonuçları olarak belirgin hale gelmiştir (Smith,2002).

Avrupa'da, işgücü piyasalarının parçalara bölünmesi (fragmentation of the labour force) standart olarak bilinen 'sürekli, sosyal güvencenin sağlanmış olduğu, tam zamanlı' istihdam biçimlerinden farklı olarak yeni istihdam türlerinde artış görülmüştür. Bu süreçte "yarı zamanlı, geçici iş ilişkisi, (temporary agency work) kendi hesabına çalışma, olduğu evde çalışma, mevsimlik çalışma, günübirlik çalışma ve diğer standart olmayan çalışma türlerinde" önemli derecede bir artış ortaya çıkmıştır (Eurofound, 2002).

Sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olarak görülen işgücü piyasasına katılma ve katılmama durumunun sosyal dışlanma ile ilişkisi Tablo 1.3'de görülmektedir.

Tablo 1.3. İşgücü Piyasası ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

		Sosyal Bütünleşme	Sosyal Dışlanma
İşgücü Katılma	Piyasasına	A	B
İşgücü Katılmama	Piyasasına	C	D

(Van Cooten, 1999: 63)

A kategorisinde, işgücü piyasasında birincil gruba dahil olan, işlevsel esnekliğe sahip, çekirdek işgücünü teşkil eden çalışanlar yer almaktadır. B kategorisinde sayısal esnekliğe bağlı tutulan, düşük ücretli, geçici ve kısmi süreli çalışanlar ve kısa süreli işsizler yer almaktadır. C kategorisi; işgücü piyasasına katılmayan fakat alternatif gelir kaynakları olan, en azından yoksulluktan kurtulma konusunda geleceğe dair umudu olan insanları kapsamaktadır. D kategorisi ise; yoksul, uzun süreli işsiz, yaşlılık aylığı ve sosyal yardım alanları ve benzeri insanları içermektedir (Van Cooten, 1999: 64).

Kuralsızlaşma ve kayıtdışı çalışma, sosyal dışlanmaya sebep olmakla birlikte sosyal dışlanma tehlikesi taşıma oranı en fazla olan grup işsizlerdir. Esneklik ve kuralsızlaşma yoluyla istihdam imkanlarının azalarak kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkmasının yanı sıra bir süredir işsiz olanların da tekrar iş bulabilme şanslarını azaltmaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma açısından büyük bir tehlike olarak varlığını devam ettirmektedir (Çakır,2002).

1.3.1.3. Gelir Dağılımındaki Artan Adaletsizlik

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, ülkelerin önemli sorunlarından biri olmakla birlikte sosyal dışlanmanın en önemli nedenleri arasında da yer aldığı söylenebilmektedir.

Gelir eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta, gelir eşitsizliğinin artması durumunda bu değer 1'e yaklaşmaktadır. Türkiye'de, TÜİK verilerine göre, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015 yılı sonuçlarına göre Türkiye'de Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,006 puan artarak 0,397'ye yükseldiği görülmektedir. Bu durum gelir eşitsizliğinin bir önceki yıla göre arttığını göstermektedir. Gelir eşitsizliği arttığında, yüzde 20'lik dilimlere göre en yüksek dilimin gelir payının arttığı, en düşük dilimin payının azaldığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan en düşük gelirli yüzde 5'lik iki dilimin paylarının azalması, kırsal alanda çalışanların yoksulluk oranının artması ve göreceli yoksulluğun yükselmiş olması gibi etmenler bu alanda önemli sorunların var olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Sadece ülkeler arası değil aynı zamanda ülkeler-içi gelir dağılımının belirlenmesinde küreselleşme süreci önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca küreselleşme süreci, dünyanın birçok bölgesinde, aynı ülke vatandaşları arasında güçlü bir ayrışma ortaya çıkarabilmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda arttığı gözlemlenmektedir (Derviş,2007).

Küreselleşme, gerek ülkeler arasında, gerekse ülkelerin kendi içinde eşitsizlik /adaletsizlik olgusunu hızla artışa geçirmektedir. Adaletsizlik olgusu, var olan gelirin bölüşümü sürecinde, en açık haliyle kendini hissettirmektedir. Bu durum, sosyal dışlanmadan ve yoksulluktan daha farklı bir olgu gibi görülsede, aslında bu iki kavram arasında doğrudan bir ilişki olduğundan da bahsedilebilmektedir. Tüm ülke nüfusu açısından hayat standartlarındaki farklılaşma, eşit ve adil olamama durumunu belirlenmektedir. Bu anlamda sosyal dışlanma olgusu, özellikle "yoksulluk"/"yoksunluk" süreci içerisinde olağan hayat standartlarının daha altında yer alan bireyler üzerinde kendini hissettirmektedir (Sapancalı,2005a).

1.3.1.4. Göç Hareketleri

Göç, insanlık tarihi kadar eskilere dayanan bir kavram olmakla birlikte çok çeşitli nedenlerle insanların, topluca olarak bir yerden bir yere geçici ya da kalıcı olmak üzere göç ettikleri bilinmektedir.

Göç, sosyal dışlanmanın nedenleri arasında önemli bir yer teşkil eden ve iç göç ve dış göç olarak iki türü olan bir kavramdır. Sosyal dışlanmanın nedeni olduğu gibi aynı zamanda da sonucu olan göç, gelişmiş olan ve gelişmekte olan ülkelerde çeşitli boyutlarda ve türlerde kendini göstermektedir. Göç edenlerin sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılıkları oldukça yüksektir.

Sosyal dışlanma, gelişmiş ülkelerde, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelere gelen yoğun işgücü (ve azınlıklar) için, gelişmekte olan ülkelere ise hem komşu ülkelere gelen çeşitli kümeler, hem de kendi içinde kırdan kentlere göç edenler için büyük risk yaratan bir konudur (Sapançalı,2005:103).

1.3.1.4.1. Dış Göç

Birey ya da toplulukların ekonomik, sosyal, politik, ailesel ya da savaş gibi unsurlar nedeniyle bir ülkeden başka bir ülkeye göç etmelerine dış göç denilmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı birey ya da topluluklar dış göç gerçekleştirirler de dış göç neticesinde de çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu sorunlardan biri de sosyal dışlanma olgusudur.

Daha iyi işlerde çalışmak suretiyle yaşam koşullarının daha iyi olacağını düşünerek göç eden göçmen işçiler, göç ettikleri coğrafi bölgelerde, gerek medya, gerekse kamuoyu aracılığıyla haklarında çıkan olumsuz söylemler nedeniyle dışlanmaktadır. Göç ettikleri ülkenin kültürüne ve diline yabancı kalan yarı-vasıflı ya da vasıflı göçmen çalışanlar, toplumla olan bütünleşme süreçlerinde oldukça sıkıntı yaşamaktadır. Ayrıca, bu göçmenler için yasal koruma söz konusu olmamakla birlikte sürdürülebilir bir rekabet aracı olarak bakılmalarına neden olarak gösterilmektedir (Patrick,2003:3).

Gelişmekte olan ülkelere yaşayan göçmen bireyler, kendi ülkelerinde dışlanmış olduklarını düşünerek gelişmiş ülkelere yönelmekte, ancak gelişmiş ülkelere de dışlanma olgusuyla tekrar karşı karşıya kalmaktadırlar (Gökbayrak, 2006: 89). Göç ettikleri ülkelere, göçmen gruplar “istenmeyen yabancılar” olarak kabul edilmektedir. Göçmen bireyler, genellikle o toplumların sosyal, kültürel ve siyasal etkinliklerine katılamamakta ve toplumdaki dışlanmaktadır. Bu bakımdan, ülke dışından gelen göçmenler, göç ettikleri ülkede çoğu zaman belirli bir kanuni statüye sahip olmamakta ve aktif sosyal dışlanmış grupları oluşturmaktadır (Bölükbaşı,2008:46).

1.3.1.4.2. İç Göç

Bir ülke sınırları içerisinde, bir yıldan az olmamak kaydıyla, birey veya toplulukların, yaşadığı ortamı değiştirmesine iç göç denilmektedir. İç göç, ekonomik kalkınmışlık düzeyi, ülkelerin büyüklüğü ve yerleşme tarihlerine bağlı olarak, kırsal kesimden kırsal kesime, kırsal kesimden şehirlere, şehirlerden şehirlere ve şehirlerden kırsal kesime doğru gerçekleşmektedir (Pazarlıoğlu,2007:121).

İç göç, özellikle gelişmekte olan ülkelere kırdan şehirlere göç şeklinde gerçekleşmektedir. İç göç gerçekleştiren göçmenlerin, şehirlerde yerleşmiş

oldukları yerler dahi şehirlerin çevresindeki şehirselden dışlanmış yerlerdir. Bu durum, göçmenlerin hem yönetim birimlerince sağlanan hizmetlerden faydalanmalarını engellemekte hem de toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır. Bunun neticesinde, şehrin dışındaki alanlarda suç eğilimli bireyler yetişmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde iç göç olgusu sosyal dışlanmanın en önemli nedenidir (Şahin, 2009:69).

Göç eden nüfusun şehirle bütünleşmesi, kentsel yaşama uyum sağlaması, kentleşme ve kentleşme beklentileri örgütlü hizmetlerle, planlı ve programlı olarak gerçekleşmediği için sosyal dışlanma sorunu önemli bir mesele haline gelmektedir. Aileler, sosyal dışlanmanın çelişkilerini yaşadıkları için çocuklarını yetiştirirken ki stratejilerini değiştirmektedir. Kırsal kesimde “üretici güç” olarak görülen çocuklar şehirde “tüketici” olarak değer kazanmakla birlikte çocuk yetiştirmek için gerekli olan imkânlarla sahip olamayan kalabalık aileler, çocukları üzerindeki sosyal kontrolü kaybetmektedir (Bölükbaşı,2008:47).

Göçmenlerin önemli bir bölümü, kendilerine istedikleri hayat standardını sağlayamadıkları ya da kendi ülkelerinde dışlandıkları için çözümünü başka ülkelerde aramaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki yeni ev sahipleri yani o ülkenin gerçek sahipleri, göçmenlerin yeni gelenekleri ortaya çıkartmasından, şehirlerini yapısal değişikliğe uğratmasından ve bütün bunların alıştırdıkları olağan sistemi tehdit etmesinden tedirginlik duymaktadırlar. Bu durum da göçmenlerin sahip olabileceği haklarının sınırlandırılmasına ve bu toplulukları kendi kendilerine bağımlı bırakmaya kadar giden önlemlerin alınmasına neden olabilmektedir. Göç edenlerle şehirli arasında bu çekişme genelde göçmenlerin kendilerini dışlanmış hissetmelerine neden olmaktadır (Sapançalı, 2003: 67).

1.3.2. Kişisel Nedenler

Kişisel nedenler, sosyal dışlanmanın önemli nedenlerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Sosyal dışlanma, bireylerin toplumdaki dışlanması şeklinde gerçekleşebileceği gibi bireylerin kendilerini toplumdaki dışlanması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Sosyal dışlanmanın sadece ekonomik değil aynı zamanda da sosyal nedenleri olduğu bilinmektedir. Kişisel nedenler de sosyal dışlanmanın sosyal nedenlerinden olmakla birlikte aile yapısındaki değişimler, cinsiyete bağlı ayrımcılık ve yaş unsurlarını içermektedir.

1.3.2.1. Aile Yapısındaki Değişimler

Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde yer aldığı, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin ona sunulduğu sosyal bir ortamdır (Özmen, 2004: 28).

Geleneksel olarak aile, toplumsal dayanışmanın ve kaynaşmanın en temel kurumundan biri olarak kabul edilmektedir. Ancak, sosyo-ekonomik değişikliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkan yeni aile yapıları,

dayanışmanın zayıflaması bakımından sosyal dışlanmanın meydana gelmesine sebep olan en önemli kişisel faktörlerin başında gelmektedir (Bölükbaşı,2008:48).

Son zamanlarda, toplumların sosyal yapılarının farklılaşması, başta geleneksel aile yapıları üzerinde değişmelere neden olmaktadır. Aile kurumunda işgücüne katılım farklılaşarak evden sorumlu olan ve ev hanımı anne olarak kabul edilen kadınlar aile ekonomisine katkı sağlamaya başlamaktadır. Değişen işgücü durumu, kadınların iktisadi olarak ve özgüvenli olmak adına göreceli olarak güçlenmesine fırsat tanımıştır. Kendine güvenen kadın, tek başına da yaşayabileceğini anlamasıyla yeni bir yaşam sürme isteğini arttırmaktadır. Genel olarak tek ebeveynli ailelerde yoksunluk ve yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal dışlanmada tam da bu aşamada kendini göstermektedir. Tek ebeveynli olmanın dışında göç ile gelen kırsal kesimin aile kurumunun dayanışmacı ilişkisi şehirde piyasa ile karşılaştığında önemsenecek düzeyde uyum sorunları yaşanmaktadır. Alışılmış kültürlerden, alışkanlıklardan, geleneklerden uzaklaşan aileler değişim ve dönüşümlerini sancılı bir şekilde yaşamaktadır (Eşkinat, 2009: 21-23).

1.3.2.2. Cinsiyete Bağlı Ayrımcılık

Günümüzde, dünya nüfusunun neredeyse yarısının kadınlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu nedenle de toplumsal, sosyal ve ekonomik olaylarının bir kısmı kadınlardan kaynaklanması gerekirken ve diğer kalan kısmının da erkeklerden kaynaklanması gerekmektedir. Ancak gerçekte olan durum bundan farklı olarak gerçekleşmektedir. Kadınlar her ne kadar dünya nüfusunun yarısını oluştursa da gerek işgücü piyasasından olsun gerek politik açıdan gerekse de toplumsal açıdan kadınların cinsiyet farklılıklarından dolayı sosyal dışlanma yaşadıkları düşünülebilmektedir. Kadının yerinin evi olduğu düşüncesinin hakim olduğu toplumlarda kadın, hem evde hem de ev dışında çalışmak istediği zaman, çatışma içinde kalmaktadır. Kadının kendisiyle çatışmasının yanı sıra erkeklerle aynı işi paylaşmasına rağmen onlardan daha düşük ücret alması, tercih edilirken de ikinci planda yer alması kaçınılmaz bir gerçektir. Ev dışında ve ev içinde çalışan kadınların karşılaştıkları bir diğer sorun da evdeki bireyler ya da iş yerindeki bireyler tarafından sözlü ya da fiziksel şiddete maruz kalmaları veya taciz edilmeleridir (Kocacık ve Gökçaya, 2005:196).

Kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılan kadınlar, şehre göç ettiklerinde şehirdeki işlere göre yetersiz özelliklere sahip olmaları, ailedeki yaşlı ve çocuk bakımının sıkıntılı olması ve yeni, farklı bir ortamın beraberinde getirdiği sosyal nedenlerden dolayı işgücünden çıkarılmaktadır. Ekonomik yaşamın dışına itilmeleri de sosyal dışlanma ve yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Erkekler ve kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde yaşamakla birlikte yoksulluk süreci erkekleri ve kadını ayrı ayrı etkilemektedir. Aile yapısının değişmesi, evlilik dışı çocuk sahibi olma

oranının artması, çocukların kadınlar tarafından bakılması ve boşanmaların artması gibi sebepler yoksulluğun kadınlaşması olgusunu açıklamak için kullanılmıştır (McLanahan ve Kelly, 1999'den aktaran Şener, 2012: 55).

Her ne kadar gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde cinsiyet eşitliğinden bahsedilmiş olsa da kadınlar, kendilerine atfedilen evdeki işlerden sorumlu olma, bazı işlerin kadınların beceremeyeceği düşüncesi ve buna benzer düşünceler nedeniyle ekonomik, sosyal ve politik açıdan sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları kaçınılmaz bir gerçektir.

1.3.2.3. Yaş

Sosyal dışlanmanın bir diğer kişisel nedeni de yaş olgusudur. Bireyler yaşlarının büyük ya da küçük olması gibi nedenlerden sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Yaşlılar, gençler ve çocuklar gibi bazı yaş gruplarındaki bireylerin, diğer yaş grubundaki bireylere göre eşitsizlik, ayrımcılık, dışlanmışlık, işsizlik, güvencesizlik ve yoksulluk gibi sorunlarla karşılaşma olasılığı daha fazla olabilmektedir.

Yaşlı insanlar gücü kuvveti yerinde olabilmesine karşın yaşlarından dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Kendi istekleri dışında çeşitli nedenlerle çalışma hayatlarının dışına itilen yaşlıların, çalışma hayatına dönmeleri konusunda yardım edilebilmektedir. Ancak bu tip yaşlılar, çalışma hayatına dönmek istemelerine rağmen, görelî olarak meslekî formasyon noksanlığından kaynaklanan engelden dolayı işlerine dönememektedir. Meslekî formasyon eksikliği olan bu tip yaşlılara, hızla değişen dünyanın talep ettiği yeni becerileri kazandıracak şekilde eğitimin verilmesi ve bu eğitimin “yaşam boyu güvence” kavramı çerçevesinde süreklilik zorunluluğu doğurması söz konusu olmaktadır (Altan, 2006:276).

Hemen hemen bütün ülkelerde var olan evrensel bir olgu da çocukların çalışmasıdır. Çocuk işçiliğini ortaya çıkaran faktörler çok çeşitlilik göstermekle birlikte bunların başında yoksulluk ve işsizlik gelmektedir. Çocukların çalıştırmalarına neden olan bazı etmenlerin başında, yetişkinlerin işsizliği ve yetersiz ekonomik büyüme gibi nedenlerden dolayı ailenin hayatlarını idame ettirememeleri gelmektedir. Diğer taraftan; eğitim sisteminin zayıf olması ve çocuğa önü açık bir gelecek ve erkenden bilgi, beceri, meslek ve gelir kazandıracak olanakları sunamaması, mesleki eğitim sisteminin zayıflığı, ailelerin, çocuklarını okula göndermek yerine çalıştırmalarına sebebiyet vermektedir (Bölükbaşı,2008: 52).

Gençler, eğitim olanaklarından tam anlamıyla faydalanmalarını sağlayacak koşullardan mahrumdur (okul dışı faaliyetlerin sınırlı olması, sınıfların kalabalık oluşu, evde çalışmaya uygun ortamın bulunmayışı vb.); bunun yanında bazıları zamanlarını okula ayırmak yerine tam ya da yarı zamanlı çalışmaya veya evdeki bakıma muhtaçların bakımını üstlenmeye zorlanmaktadır (çok çocuklu ailelerdeki genel durum, bazılarınin aileye destek için çalıştığı, bazılarınin bakıma muhtaçların bakımını üstlendiği ve ancak bir

kısımının zaten düşük seviyeli olan eğitim fırsatlarından yararlanabildiği şeklindedir) (Adaman ve Keyder, 2006:8).

Tüm bu nedenler sonucunda bireyler yaşamış oldukları yoksunluklar nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Ayrıca sosyal dışlanma denilince akla genellikle ekonomik alandaki yoksulluk kavramı gelmektedir. Bu anlamda bu kavramların çokça birbiri yerine kullanılabilirdiği görülmektedir. Bu karışıklığı önlemek adına sosyal dışlanma, yoksunluk ve yoksulluk kavramları açıklanmaya ve birbiri ile olan ilişkileri ortaya konmaya çalışılmalıdır.

1.4. Sosyal Dışlanma, Yoksunluk, Yoksulluk

Sosyal dışlanma, yoksunluk ve yoksulluk kavramları karıştırılan ve çokça birbiri yerine kullanabilen kavramlar olmakla birlikte üç kavram da birbirinden farklı kavramlardır. Yoksunluk ve yoksulluk kavramları öncelikli olarak açıklanmaya çalışılacak ve sosyal dışlanma kavramı ile ilişkisi incelenecektir.

1.4.1. Yoksunluk Kavramı

Literatür incelendiğinde, 1980'li yıllardan beri sosyal dışlanma kavramının karmaşıklığı ve tanımlamasının çeşitliliği dikkat çekmektedir. Ancak tüm bu tanımlama çabalarında varılan ortak nokta; bireylerin yaşamış oldukları sosyal dışlanmanın temelinde sadece ekonomik anlamda yaşanan yoksulluğun değil bunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda yaşanan çok boyutlu yoksunlukların da yer aldığı noktasıdır. Literatür incelendiğinde, sosyal dışlanma kavramsallaştırılırken sosyal eşitsizliklerin sadece yoksullukla açıklanamayacağı, ortada çok boyutlu bir yoksunluk sürecinin de olduğu konusunda hemfikir olduğu görülmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı için büyük öneme sahip olan yoksunluk ve yoksulluk kavramları bazı araştırmacılara göre farklı kavramlar olarak kullanılabilmektedir: araştırmacılara göre de aynı kavram olarak kullanılabilmektedir:

Tartanoğlu (2011)'na göre sosyal dışlanma kavramı, klâsik yoksulluk tartışmalarından farklılık göstermekte ve kavramsallaştırma yapılırken, yoksulluğun yanı sıra yoksunluk, eşitsizlik veya dezavantajlı olma sorunlarının dikkate alınması gerekmektedir. Sosyal dışlanmanın tek nedeni olarak düşünülen yoksulluk tartışmaları genişleterek; yetersiz katılım, çeşitli yoksunluklar ve sosyal bütünleşmenin yokluğu üzerinde de durulması daha önemli olmaktadır.

Taş ve Özcan (2012) ise çalışmalarında yoksulluk ve yoksunluk kavramlarını aynı kavram gibi tanımlamaktadır. Şöyle ki; temel fiziksel kriterleri karşılamak için minimum tüketim standardına erişebilme becerisine sahip olmama durumu mutlak yoksulluk ya da yoksunluk olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle yoksunluk, yoksulluğun parasal olmayan boyutudur.

Öztürk ve Çetin (2009), yoksulluk ve yoksunluk kavramları arasındaki bu tarz bir ilişkiyi bahsetmektedir; yoksulluk, daha çok yeterli gelir ve tüketimi gerçekleştirilmeden yoksun olma durumunu ifade eden statik bir kavramdır. Onlara göre, yoksulların temelinde, kaynaklara erişiminin önündeki engeller ve yoksunluklar yer almaktadır ve yoksullukla mücadelede bunlar ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

Daha önce belirtilen sosyal dışlanma tanımlamalarının ortak noktasının bireylerin ya da grupların sosyal, ekonomik, siyasi ve toplumsal haklarından yeterince yararlanamama ve bu haklardan yoksunluk yaşamaları olduğu söylenebilmektedir. Yoksunluk, sosyal dışlanmanın hem nedeni hem sonucu olarak düşünülebilmektedir. Belirli haklardan yoksunluk yaşayan bireyler sosyal dışlanma yaşarken sosyal dışlanma yaşadığı için bireyler ya da gruplar belirli haklardan yoksunluk yaşamaktadır.

Sosyal dışlanma için önemli bir kavram olan yoksunluk kavramı, belirli bir şeye sahip olamama, yoksun olma, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bireylerin ya da grupların içinde buldukları durumlar veya koşullar sebebiyle yaşadıkları yoksunluklar ekonomik olabileceği gibi siyasi ve sosyal de olabilmektedir. Bireylerin yaşamının her alanını olumsuz etkileyen yoksunluk kavramı, siyasi ve sosyal haklardan da mahsur kalmaları kaçınılmaz olabilmektedir. Başka bir ifadeyle yoksunluk, birey, hane ya da grupların genel toplum veya ülke seviyesine göre gözlenebilir ve kanıtlanabilir dezavantajlı durumda olmalarıdır (Townsend, vd. 1988).

Yoksunluk kavramı, birey ve ailelerin maddi ve sosyal imkanlarının genel topluma göre yetersiz olması durumu olarak da bilinmektedir. Yoksunluk, maddi ve sosyal yoksunluk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Maddi yoksunluk, yetersiz gıda, barınma, yetersiz fiziksel ve ruhsal sağlık, hane malvarlıkları, giyim, sanitasyon, kötü çalışma koşulları, su, hava ve gürültü kirliliğinin yoğun olduğu, yetersiz dinlenme ve alış-veriş olanaklarının kısıtlı olduğu bir çevrede yaşama gibi faktörleri içerirken; sosyal yoksunluk ise, ayrı ebeveynler, cinsiyet ve ırksal ayrımcılık yetersiz eğitim, yetersiz eğlenme olanakları, istihdam olanakları ve hakları sebebiyle toplumla bütünleşememe ve sosyal kurumlara katılım şartlarının yetersizliği gibi faktörleri içermektedir (McIntyre, 2000; Seals, 2010).

Yoksunluğu ölçmeye yönelik olarak çeşitli endeksler geliştirilmiştir. Yoksunluk endekslerinden, düşük sağlık statüsü ile yoksunluk arasındaki ilişkinin araştırılması ve sağlık programları ve hizmetleri için yapılacak kaynak tahsisinin belirlenmesinde yararlanılmaktadır (McIntyre, 2000).

Yoksunluğu ölçmede kullanılan endekslerden bazıları şunlardır (Testi, vd, 2004):

- Jarman Az Gelişmiş Bölge Skoru
- Townsend Yoksunluk Endeksi

- Carstairs Yoksunluk Endeksi
- MATDEP ve SOCDEP
- Çoklu Yoksunluk Endeksi
- İtalyan Önerisi

1.4.2. Sosyal Dışlanma ve Yoksunluk Arasındaki İlişki

Sadece gelişmekte olan değil gelişmiş ülkelerde de bireylerin farklı boyutlarda ve farklı alanlarda yaşamış oldukları yoksunluklar sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Bu durumda bireylerin yaşadıkları yoksunluklar onların sosyal dışlanma yaşamlarına neden olabilmektedir. Ancak yoksunluk sadece sosyal dışlanmanın bir nedeni değil aynı zamanda da sonucudur. Sosyal dışlanma yaşayan bireyler toplumdaki diğer bireylerin elinde olan fırsatlardan ya da sahip oldukları haklardan yeterince yararlanamadıkları için yoksunluklar yaşayabilmektedir. Ayrıca farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde dahi bireylerin yaşamış oldukları maddi, fiziksel, sosyal ve toplumsal sorunlar karşısında yaşamış oldukları yoksunluklar da farklı derecelerde olabilmektedir.

Sosyal dışlanmanın önemli özelliklerinden birisi de dinamik bir olgu olmasıdır. Sosyal dışlanmayı dinamik yapan unsur ise bireyleri toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları ve bireylerin yaşamlarını ve haklarını koruyacak ve onları destekleyecek her türlü sosyal destek ve kurumda yaşadıkları yoksunluklarının katlanarak büyüyen bir süreç olmasıdır (Castillo, 1994: 164).

Amartya Sen (2000) tarafından ileri sürülen yeterliliklerden yoksunluk, sosyal dışlanma kavramı tanımlandığı sırada ortaya çıkmıştır. Sen(2000), sosyal dışlanmayı yeterlilik yoksunluğu olarak değerlendirmekte, yoksulluğun geniş görüş açısı içerisinde yer bulduğunu belirtmektedir (Sen, 2000: 45).

Bireylerin yaşamış oldukları sosyal dışlanma, sosyal, ekonomik, siyasal alanlarda oluşabilmektedir. Sosyal dışlanmanın yaşandığı siyasi alana bakıldığında siyasi haklar ve vatandaşlık hakları düzeyinde bu alanlardaki haklara ulaşamama ya da bu hakların elde edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle sosyal dışlanmanın oluşumu insanların sosyal, iktisadi ve siyasi alanlara katılmak istedikleri ancak bu katılımın engellenmesi ve sahip oldukları haklardan yoksun bırakılması durumuyla ilgili bir 'durum' ya da 'süreç' olarak görülebilmektedir (Smith, 2004: 32). Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden yoksun kalma diğer alanlarda da yoksunluğu getirecek ve bu yoksunluk süreci döngüsel olarak pek çok başka yoksunluklara da yol açacaktır. Yani ekonomik alandan dışlanma aynı zamanda sosyal, siyasal veya kültürel süreçlerden de dışlanmaya yol açabilmektedir (Tartanoğlu, 2011:2).

Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsi için en önemli ekonomik sorunlardan biri olan işsizliğin gelir yoksunluğuna neden olması, bireylerin sosyal hayatında daha başka yoksunluklarla karşılaşmalarına

yol açmaktadır. Dolayısıyla, işsizlikle bağlantılı yoksunluklar sosyal dışlanmanın oluşumunda etkin faktörler arasında yer almaktadır (Doğan, 2014;3).

Biray, aile ve toplum düzeyinde yaşanan yoksunluk türlerini ve yoksunluğun görünümleri Tablo 1.4’te görülmektedir.

Tablo 1.4. Biray, Aile ve Toplum Düzeyindeki Yoksunluk Türleri ve Yoksunluk Görünümleri

	Yoksunluk Türleri	Yoksunluk Görünümleri
BİREY	İşgücü	→ İşsizlik → İstihdam Yetersizliği → Geçici ve düşük gelirli işlerde çalışma → Engelli olma
	İnsan Kapitali	→ Sosyal ve ekonomik koşulların kalitesinde azalma → Okula devamin azalması ve okuldan ayrılma oranında artma → Sağlık hizmetlerinden yararlanma olanağının azalması
AİLE	Barınma	→ Konutsuz kalma tedirginliğindeki artış → Barınma koşullarının kötüleşmesi → Barınma yoğunluğunun artması
	Aile İlişkileri	→ Boşanmaların ve ailedeki parçalanmaların artması → Ailede gelir getiren bireylerin sayısının artması → Kadınların rolleri nedeniyle toplumsal katılımlarının az olması → Yaşlı bakımının yetersizliği → Aile içi şiddetin artması → Büyüme çağındaki kız çocuklarının daha küçük çocukların bakımını üstlenmeleri
TOPLUM	Sosyal Kapital	→ Kamuya açık alanlarda emniyetin azalması → Hane halklarının arasında karşılıklı ilişkilerin bozulması → Toplumsal organizasyonların yetersizliği

(Gönen, vd. 2002)

Sosyal dışlanma kavramı, temel haklar boyutuyla incelendiğinde “temel hakların tanınmasından yoksunluk olarak veya bu hakların tanındığı yerlerde, bu hakların gerçekleşmesi için siyasi ve kanuni sistemlere ulaşmadaki yoksunluk olarak” tanımlanmaktadır (Burchardt, 2002a). Çoklu yoksunluk üzerine araştırmalar, göstergelerin alanını genişletmiş ama kaynak yokluğu

çeken bireylerin tanımlamasındaki amaç değişmemiştir. Sosyal dışlanma ölçümleri ise, yalnızca kaynak sıkıntısı çekenleri değil; aynı zamanda topluma katılımı farklı yollarla (ayırıcılık, kronik hastalık, coğrafi lokasyon veya kültürel tanımlama gibi) engellenen bireyleri tanımlama çabasıdır. Bu açıdan, kaynak eksikliği topluma dahil olamamada önemli ve merkezi bir etken olarak ortaya çıkmakta ancak sadece bu nedenle sınırlı kalmamaktadır (Burchardt vd., 2009: 5-6).

Yoksunlukların sadece maddi boyutta algılanmaması gerekmektedir. Bu durum, sosyal haklarla ilgili yoksunlukları da gündeme getirmektedir. Örneğin, sosyal dışlanma vatandaşlık haklarıyla bağlantılı olarak incelendiğinde 'temel hakların' öne çıktığı görülmektedir. Bernd Schulte (2002)'un sosyal dışlanma ve vatandaşlık hakları arasındaki ilişkiye bakış açısı, kişilerin vatandaşlık haklarını elde edememelerinden dolayı sosyal dışlanmanın oluşmasına işaret etmektedir (Schulte,2002;121).

1.4.3. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk kavramı, göreceli olduğu ve sınırlarının tam çizilememesinden kaynaklı olarak tanımı yapılması oldukça zor bir kavramdır. Ayrıca yoksulluğun ölçülmesi de oldukça zordur.

Çok boyutlu bir kavram olan yoksulluğun farklı şekillerde tanımlanmasını görmek mümkün olmaktadır. Pete Alcock (1993)'a göre yoksulluk politik bir kavramdır ve bilimsel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Bir başka tanıma göre yoksulluk " beşeri varlıkların ekonomik, fiziki ve sosyal değerlere sahip kaynaklarla arzu edilen biçimde donatılmamış olmasıdır"(Dumanlı, 1995;1).

Yoksulluk gelirin az olması, alt statülü mahallelerde yaşama, kentin imkanlarından yararlanamama, kent mekanında marjinalleşme, adalet, sağlık, eğitim hizmetlerinden tam anlamıyla yararlanamama anlamlarına da gelmektedir (Tekeli,2000;145).

Yoksulluk türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Mutlak yoksulluk,
- Göreli yoksulluk,
- Öznel yoksulluk,
- İnsani yoksulluk,
- Gelir Yoksulluğu.

1.4.3.1. Mutlak Yoksulluk

Gıda harcamalarının en düşük maddi değeri, bir yoksulluk sınırı oluşturmaktadır. Mutlak yoksul kavramı da işte bu noktada gelirin az olması sonucunda bu sınırın altında kalan insanlar için kullanılmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramı ise kendi içerisinde pek çok çelişkiyi barındırmakla birlikte; beslenme açısından yetersizlik çeken ve özellikle açlık sorunu da yaşayan

toplumların yoksulluk durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır (Şenses, 2001: 63).

Mutlak yoksulluğun kapsadığı açlık, insan metabolizmasının yeterli enerji alamadığında hissettikleri ve bu durumun hissettirdiklerini açıklamaktadır. Mutlak yoksulluğun en büyük olumsuz sonucu olan açlık, asgari hayat gerekleri veya açlık sınırının çok altında sürdürülen bir hayattır. Dolayısıyla mutlak yoksulluk, insani değerlerin dışında temel ve zorunlu ihtiyaçların giderilmemesiyle ortaya çıkan yoksunlukları ifade etmektedir (Seyyar, 2003: 41).

Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan beslenme, barınma ve giyim ihtiyaçları için asgari gelir ve harcama düzeyini yakalayamama durumu mutlak yoksullukla ifade edilirken mutlak yoksulluk oranı ise bu asgari refah düzeyini yakalamayan bireylerin sayılarının toplam nüfusa oranı şeklinde ifade edilmektedir. Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde gerekli olan öncelik minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Mutlak yoksulluk yaklaşımında, yoksulluk sınırı iki farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Bunlardan ilki, sadece minimum gıda harcaması maliyeti yöntemi iken diğeri de minimum gıda harcamasının yanında giyinme, ısınma, barınma vb. temel ihtiyaçların da dikkate alındığı bir yöntemdir. Buna göre, ikinci yöntem, birinci yönteme göre daha yüksek bir yoksulluk sınırını tanımlamaktadır (TÜSİAD, 2000;96).

1.4.3.2. Görelî Yoksulluk

Görelî yoksulluk yaklaşımı, kişinin toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgilenmektedir. Farklı grupların mutlak gelir düzeylerinden daha çok gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır (Aktan ve Vural,2002;43).

Yoksulluk kavramını görelî bir kavram olarak yorumlayan ve sosyal yönünün daha fazla olduğunu düşünenlere göre görelî yoksulluk, yoksulluğun bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumu şeklinde tanımlamaktadır. Yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasının nedeni yoksulların ya nüfusun düşük gelirli bir oranını kapsaması ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanların yoksul olarak tanımlanması şeklindedir. Mutlak yoksulluk tanımları, kişi başı sabit bir reel gelir (harcama) düzeyi temelinde yapılırken; görelî yoksulluk tanımı, başka bazı sosyal grupların kişi başı reel geliri (ya da harcaması) şeklinde tanımlanmaktadır. Görelî yoksulluk kavramı, farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Görelî yoksulluk çizgisi hesaplanırken yapılması gereken ilk adım araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesi olmalıdır. Bu doğrultuda refah ölçüsü olarak, hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi

belirlenebilmektedir. Bu düzeyin belli bir oranı yoksulluk çizgisini verecektir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011;63).

Diğer bir açıklamaya göre de görelî yoksulluk, varlık içinde olmasına karşın eşit olmayan bir toplumda yaşanabilecek yoksulluk sorunudur. Görelî yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanabilir olduğu fakat tüketicinin yaşam standartları içerisinde çok sayıda alt düzey sosyal beklentilerini karşılanamadığı bir durumda görülen yoksulluk biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Alcock, 1993: 8).

Ülke içindeki ortalama gelir ve harcama seviyelerine göre görelî yoksulluk sınırları değişiklik göstermektedir. Ortalama harcama seviyesinin yüksek olması durumunda görelî yoksulluk oranı da ortalama harcama seviyesine bağlı olarak yükselecektir (Coşkun ve Tireli, 2008: 25). Ayrıca görelî yoksulluk, bir toplumda geleneksel ve geçerli olarak, toplumun üyeleri tarafından belli bir zamanda kabul edilmiş yaşam standardına göre belirlenmektedir. Zamana ve yere göre değişiklik göstermiş bu tür çıkarımlar olduğundan yoksulluk sınırı da sürekli değişiklik göstermektedir. Bu yaklaşıma göre de yoksulluğun anlaşılması ve ölçülmesi toplumda değişen, kabul edilen ve kabul edilemeyen standartlara göre değerlendirilerek belirlenecektir (Kalaycıoğlu, 2007: 10).

1.4.3.3. Öznel Yoksulluk

Bu yaklaşıma göre yoksulluk çizgisini belirlemenin bir yolu, büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Yapılan anketlerde deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Bu yöntem Leyden Yaklaşımı olarak bilinir. Anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir (TÜSIAD, 2000: 98).

Bazı durumlarda, bir araştırmacının yoksul olarak nitelediği bir kişi veya grubun kendisini öyle görmediğini veya bunun tersini ortaya çıkarması, öznel yoksulluk ölçümlerinin sağladığı kazançlardan biri olarak değerlendirilebilmektedir (Alemdar vd., 2012; 325).

1.4.3.4. İnsani Yoksulluk

İnsani yoksulluk, yetersiz beslenme, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenemez hastalıklara yakalanmak, okur-yazarlık, kısa yaşam süresi gibi temel insani yeteneklerden mahrum kalma hali olarak tanımlanabilmektedir (DPT, 2007: 1).

Yoksul bireyler, sadece maddi olanaklardan gıda yetersizliği, sağlık hizmetlerinden faydalanamamaları, yaşam sürelerinin kısalığı, anne sağlığının yetersizliği gibi fırsatlardan da yoksun kalmaktadır. Ayrıca yoksul bireylerin iletişim, enerji, içme suyu, alt yapı hizmetleri gibi temel insani ihtiyaçlara

ulaşabilme olanakları diğer bireylere göre oldukça sınırlı olmaktadır. İnsani yoksulluğu ölçmek için insani yoksulluk endeksi geliştirilmiştir. Bu endeks yaşam süresinin kısalığı, kamusal ve özel kaynaklara erişememe, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet gibi mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını, insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir (Aktan ve Vural, 2002;45).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin İnsani Gelişme Raporlarında gelişmekte olan ülkeler için hazırlanan İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE-1) ve gelişmiş ülkeler için hazırlanan İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE-2), ulusal düzeylerde hesaplanan mutlak ve göreceli yoksulluk oranları, doğuştan yaşam beklentisi, sağlık hizmetlerinin düzeyi, kişi başına düşen milli gelir ve bunlara ulaşılmasına ilişkin oranlar, salgın hastalıkların dağılımı, yeterli beslenemeyen çocukların oranı, içilebilir suya erişemeyen nüfusun oranı, bebek ölümlerinin oranı, telefon, internet gibi teknolojik ürünlerin kullanım oranları, yetişkinlerin okuma yazma oranı, kamu eğitim hizmetlerine erişime ilişkin oranlar, suç oranları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin karşılaştırmalı oranlar, işsizlik oranları, kadınların siyasal yaşama katılımına ilişkin veriler karşılaştırmalı çalışmalarda temel sosyal dışlanma göstergeleri olarak kullanılabilir (Sapanca, 2005;62-63).

Tablo 1.5'te gösterildiği gibi İnsani Gelişme Endeksi'nin insani gelişimi tespit etmek için; uzun ve sağlıklı bir yaşam, iyi bir yaşam standardına sahip olmak, eğitilmiş olmak şeklinde üç temel faktör dikkate alınmaktadır (Coşkun ve Tireli, 2008: 29).

Tablo 1.5. İnsani Yoksulluk Endeksinin Boyutları ve Göstergeleri

Boyut	Yaşam Süresi	Eğitim	Yaşam Standardı
Göstergeler	40 yaşına kadar hayatta kalamama olasılığı (İYE-1 ülkeleri için) Okur	Okur -yazar olmayan yetişkin oranı (İYE-1 ülkeleri için)	Temiz suya erişime sahip nüfusun oranı/ 5 yaş altında olup düşük çocukların oranı (İYE-1 ülkeleri için)
	60 yaşına kadar hayatta kalamama olasılığı (İYE-2 ülkeleri için)	İşlevsel okur-yazar olmayan yetişkin oranı (İYE-2 ülkeleri için)	Medyan gelirin %50'sinin altında gelire sahip nüfusun oranı (İYE-2 ülkeleri için)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2009: 16. http://xa.yimg.com/kq/groups/19839364/1857004494/name/CSGB_AB_BULTEN_SAYI_51.pdf#page=12

1.4.3.5. Gelir Yoksulluğu

Gelir yoksulluğu, asgari yaşam standardını karşılamak için ihtiyaç duyulan temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından gerekli minimum gelir düzeyinin altında gelire sahip olanların durumunu ifade etmektedir (Aktan, 1992:81).

Ekonomik yetersizliği olan bir birey, ihtiyaçlarını karşılamak ve asgari bir yaşam standardını sağlamak için gerekli olan gelirden yoksundur. Bununla ilişkili olarak eğitim, sağlık, konut ve diğer tüm ihtiyaçlara ulaşması da gelire bağlıdır. Yeterli geliri olmayan kişi, eğitim olanaklarına tam olarak ulaşamayacağı için ileride iş bulmasına olanak sağlayacak imkânlardan da yoksun kalacaktır. Bu da döngüsel olarak yine gelir yoksunluğuna ve yetersizliğine yol açmaktadır (Sen, 2000:5). Gelir yoksulluğunun ölçütü parasal gelirdir. Gelir yoksulluğunu ölçmek için kullanılan temel veriler, tüketilen mal ve hizmet miktarı ile bu miktarı sağlayacak parasal gelir olmaktadır. Gelir yoksulluğunun ortaya çıkmasında bu yoksulluğa dolaylı olarak etki eden faktörler bulunmaktadır. Sen (2004)'e göre gelir yoksulluğunun oluşmasına engel olabilmek için eğitim ve sağlık olanaklarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişmelerin insanların hayat standartlarını arttırmakla kalmayıp bu insanların gelirlerinde artışa da etki ettiği söylenebilmektedir.

1.4.4. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki İlişki

Sosyal dışlanmanın yoksullukla mukayese edilmesi durumunda sosyal dışlanma kavramı daha kapsamlıdır ve çok boyutluluğu tasvir eder (Levitas, 1997:3). Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk arasındaki ilişki tartışmalıdır. Çünkü sosyal dışlanma kavramı kimilerine göre yoksulluktan farklı olarak ilişkisel, geniş, dinamik ve çok boyutlu iken kimilerine göre ise yoksulluk kavramının yeniden adlandırılmasından başka bir şey değildir. Yoksulluğun sosyal dışlanmaya neden olması mümkün olduğu gibi sosyal dışlanma da yoksulluğa neden olabilmektedir (Gerşil, 2015:164).

Larsson ve Halleröd (2008)'e göre, yoksullukla sosyal dışlanma arasındaki benzerlikler ve farklılıklara ilişkili tartışmalara bir çözüm bulmak için öncelikle yoksulluğun nedenleri ve sonuçları incelenmelidir. Bunun sonucunda ise yoksulluğun diğer refah problemleri ile ilişkisi araştırılmalı ve sosyal dışlanmanın hangi durumlarda ortaya çıktığını değerlendirilmelidir. Yoksulluğun iki ölçüm şekli gelir yoksulluğunu ölçmek ve yoksunlukları ölçmektir. Gelir açısından yoksulluğun sağlık, psikolojik rahatsızlıklar, ekonomik istikrarsızlık, işsizlik ve bunlara benzer refah problemleri ile ilişkisi oldukça zayıf durumdayken, yoksunluklar yaklaşımına göre bazı mal ve hizmetlerin tüketiminden mahrum kalan bireyler diğer refah problemleriyle de muhatap kalabilmektedir. Bireyler gelir yoksulluğu içinde olmasalar bile, çok çeşitli refah problemlerinden zarar görebilmektedir. Bu refah problemleri sadece yoksullukla ilişkili değil, aynı zamanda birbirleriyle de ilişkilidir. Bu

durumda ise çok çeşitli refah problemlerinin bir arada ve aynı anda görülmesi olarak tanımlanan sosyal dışlanmanın ortaya çıktığı söylenebilir (Larsson ve Halleröd, 2008: 15-16'den aktaran Şahin, 2009: 75).

Sosyal dışlanma, sosyal sorunların analizinde yeni bir yaklaşımdır. Gelir ve tüketim boyutuyla bakıldığında açıkça yoksulluk yaklaşımına bir anlam katmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluk daha geniş anlamda değerlendirildiğinde göreceli yoksulluk veya insani yoksulluk çerçevesinde ele alındığında, bu iki kavram (yoksulluk ve sosyal dışlanma) önemli ölçüde iç içe geçmekte ve aralarındaki temel farklılıkları ortaya koymak güçleşebilmektedir. Hatta bazı durumlarda, sosyal yaşama katılım yetersizliği anlamında sosyal dışlanmanın ayrıntılı bir yoksulluk kavramı içerisinde değerlendirildiği de görülmektedir. Bu bağlamda, yoksulluk kavramına bakış açısı bu iki kavram arasındaki ayırımı ve ilişkiyi belirlemektedir.

Birbirinin hem nedeni ve hem de sonucu olma özelliği taşıyan sosyal dışlanma ve yoksulluk arasında bir ilişki bulunmaktadır ancak bu ilişki konusunda literatürde tam bir uyum olduğunu söylemek mümkün değildir. Sosyal dışlanma ve yoksulluğun birbirinden farklı olduğunu ifade edenlere göre, yoksulluk kişi ya da hane elindeki kaynakların yetersizliği gibi bir bölüşüm sorununa dayalıyken, sosyal dışlanma ilişkilerdeki sosyal katılımın yetersizliği, sosyal bütünleşmenin bulunmayışı ve güçten yoksunluk gibi sorunlara dayalıdır (Room, 1999). Bu paralelde yoksulluk kavramının temelinde gelir yetersizliği yer alır, sosyal dışlanma kavramının temelinde topluma katılamama olgusu yer almaktadır düşüncesini taşıyanlar da bulunmaktadır (Short, 1999).

Sosyal dışlanmayı yeni bir kavram olarak görmeyip, yoksulluğun farklı bir görünümü olarak değerlendirenler bulunmakla birlikte, sosyal dışlanmanın yoksulluktan farklı, daha geniş kapsamlı, çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğunu ifade edenlerde bulunmaktadır (Tokol, 2012: 152). Buna göre, yoksulluk sınırının çok altında kalmasına rağmen, rahat sayılabilecek bir yaşam süren, işgücü piyasasına katılabilen, bazı fiziksel kaynaklara ulaşabilen insanlar olabileceği gibi bu sınırın çok üstünde olup geleneksel gelir ve tüketim harcaması (sağlık, eğitim, demokrasi, medeni ve sosyal haklar gibi) dışında kalan kriterlere göre çok daha yoksun sayılabilecek insanlara rastlamak mümkündür. Dolayısıyla dışlanmış kişilerin her zaman yoksul kişiler olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Göçmenler, azınlıklar, çocuklar gibi sosyal dışlanma yaşayan bazı kişiler yoksul olmamakla birlikte toplumdan dışlanabilmektedir (Sapançalı, 2005: 57).

Kimilerine göre, sosyal dışlanma yoksulluğu da içeren geniş bir terimken; kimilerine göre, yoksulluğun bir nedeni ya da bir sonucudur. Yoksulluğu sosyal dışlanmanın bir parçası olarak görenlere göre yoksulluk en önemli dışlayıcı öğedir. Yoksullar, gelir yetersizliğinin yanı sıra zenginlerin sahip olduğu fırsatlara ve seçim serbestisine de sahip değildir (Dowling, Monica, 1999: 246). Birçok araştırma bu iki olgunun birbirinden bağımsız

olmakla beraber birbiriyle ilişkili sosyal olgular olduğunu tespit etmiştir (Silver and Miller, 2006). Akademisyenler, sosyal dışlanma kavramının bireysel ve toplumsal kaynaklar ile politik ve sosyal katılımı kapsayan çok boyutlu dinamik bir süreç olması nedeniyle yoksulluktan üstün olduğunu söylemişlerdir (Silver and Miller, 2006). Hatta bazıları bu ikisinin tamamen birbiriyle ilişkisiz kavramlar olduğunu iddia etmiştir.

Böhnke (2001),’e göre sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramları birbirlerinden farklı olmakla birlikte karşılaştırmalarını Tablo 1.6’daki gibi yapmak mümkün olmaktadır:

Tablo 1.6. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Kavramlarının Karşılaştırılması

	Sosyal Dışlanma	Yoksulluk
Temel Varsayım	Toplumsal katılım şansının düşüklüğü ve bunun toplumsal istikrar için oluşturduğu tehdit	Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir
Referans Noktası	Toplumun bir parçası olmak/olmamak Sosyal katılım/Bütünleşme Sosyal haklar	Eşitlik/Eşitsizlik Kaynak dağıtımı Minimum gelir
Nitelikler	Çok boyutlu Kümülatif nitelik/süreç Yapısal etkenler/Bireysel algılama ile ilgilenir	Tek boyutlu Durum Yapısal etkenlerle ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	Kutuplaşmış(iç/dış) Dağıtık ve katılımsal	Dikey Dağıtık
Göstergeler	Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler	Gelir

Tablo 1.6 , sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının temel varsayımları, referans noktaları, nitelikleri, sosyal eşitsizlikleri ve göstergeleri boyutlarıyla farklılıklarını göstermektedir. Burada da dikkati çeken yine en önemli farklılık sosyal dışlanma kavramının sosyal ve toplumsal süreçleri de kapsayan çok boyutlu bir kavram olmasına karşın yoksulluk kavramının ekonomik süreci kapsayan tek boyutlu bir kavram olmasıdır.

Becker (1997)'a göre yoksullukla sosyal dışlanma kavramları birbirlerinden farklı olmakla birlikte, sosyal dışlanma yoksulluktan ve kaynakların dağılımdaki adaletsizlikten daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Sosyal dışlanma kesinlikle yoksulluktan daha geniş bir kavram olmakla birlikte yoksulluk yine de bu kavramın anahtar ögesi olmaktadır. Diğer bir ifadeyle; sosyal dışlanma mesleki ve sınıf iş durumu gibi, diğer ekonomik göstergelerle de sınırlı bir kavram değildir (Hobcraft, 2002: 62). Haan (1999)'a göre, sosyal dışlanma yoksulluğun tanımlanmasıyla açıklanması arasında açılan boşluğun doldurulmasında bir köprü görevi görmektedir. Sosyal dışlanma yoksunlukların tanımından ziyade; sosyal ilişkilerin, süreçlerin ve kurumların yoksunluğun birer parçası olduğunu gözler önüne sermektedir

Sosyal dışlanmada yoksulluktan farklı olarak; sosyal, psikolojik koşullar, yaş, nüfus, sosyal koruma, sağlık koşulları, ev koşulları gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Bunlara ek olarak; sosyal desteğe olan bağlılık, sosyal ilişki noksanlığı, psikolojik ve fizyolojik sağlık problemleri ve tek ebeveynlik de sosyal dışlanmanın diğer öğeleri arasında yer almaktadır (Hobcraft, 2002: 62).

Estivill (2003)'e göre ise diğer araştırmacılarla benzer düşüncelere sahip olarak sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının kesinlikle aynı şeyi ifade etmediğini belirtmektedir. Her ne kadar birçok araştırmada dışlanmışlarla yoksulların aynı kişiler olduğuna dair bulgular olsa da tüm dışlanmışlara yoksul demek de tüm yoksullar dışlanmış demek de mümkün olmamaktadır. Bu terimler aynı anlama gelen terimler değil birbirini tamamlayan terimlerdir.

Sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ile birebir ilişkisi olan bir kavram olmasının yanı sıra işlevsel bir analiz aracı olarak görülmektedir. Dışlanma olgusuna çok boyutlu/ bilimli bir bakış açısı ile dışlanmaya yol açan süreçlere vurgu yapan dinamik karakteri ile sosyal dışlanma kavramı yoksulluktan farklı bir kavram olduğunu göstermektedir (Sürüel,2008: 6-7).

Sosyal dışlanma kavramı ile yoksulluk arasında farklılık olduğunu düşünenler iki temel farklılığa dikkat çekmektedir:

- Sosyal dışlanma çok boyutlu bir kavramdır, yoksulluk tek boyutludur ve ayrıca yoksulluk yoksunluğu ifade etmekte iken sosyal dışlanma ise yoksunluğun pek çok yönünü kapsamaktadır.
- Sosyal dışlanma dinamik, yoksulluk ise statik bir kavramdır. Sosyal dışlanma kavramının tanımı o anki sosyo-ekonomik koşullara göre değişkenlik göstermektedir (Tireli, 2009:43). Aşağıdaki Tablo 1.7., sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki diğer farklılıkları göstermektedir.

Tablo 1.7. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Arasındaki Farklar

SOSYAL DIŞLANMA	YOKSULLUK
Topluma Katılım	Maddi Kaynaklar
İlişkisel	Dağıtım
Süreçler	Sonuçlar
Vatandaşlık Hakları	Ekonomik Haklar
Dışarıdan İçeriye	Aşağıdan Yukarıya
Çok-Yönlü Boyutluluk	Tek-Zeminli Boyutluluk
Ölçümün Zorluğu	Kolay Ölçülebilir

(Kenyon, Lyons, Rafferty, 2002: 208)

Tablo 1.7’de görüldüğü üzere sosyal dışlanma kavramı toplumsal durumları da içine alan bir kavram olmasına karşın yoksulluk kavramında temel olan maddi imkanlardır. Sosyal dışlanma kavramı bir süreci ifade ederken yoksulluk bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Sosyal dışlanma sadece ekonomik alanla kalmayıp sosyal, siyasal ve toplumsal alanlarda da kendini gösteren bir kavram iken yoksulluk kavramı sadece ekonomik alanda kendini göstermektedir. Dolayısıyla, çok alanda kendini gösteren sosyal dışlanmanın ölçümünün zor olmasına karşın sadece ekonomik alanda ortaya çıkan yoksulluğu ölçmek daha kolay olacaktır. Ayrıca sosyal dışlanma kavramının çerçevesi yoksulluğa göre daha geniş olmakla birlikte, yoksulluğu da içinde barındırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM: Sosyal Dışlanmanın Unsurları Ve Türleri

Çalışmanın bu bölümünde, sosyal dışlanma kavramının unsurları olan; çok boyutluluk, toplumsal bağların kopması ve dayanışmanın bozulması, yurttaşlık haklarından yoksunluk ve yeterlilikten yoksunluk öğelerine ve sosyal dışlanmanın türleri olan ekonomik alandan dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve toplumsal alandan dışlanmaya ve farklı toplum modellerinde sosyal dışlanma paradigmaları olan dayanışma paradigması, uzmanlaşma paradigması ve tekeli paradigmaya ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

2.1. Sosyal Dışlanmanın Unsurları

Sosyal dışlanma kavramının tanımlanmasının çeşitliliği nedeniyle unsurlarının belirlenmesi de farklılık göstermektedir. Sosyal dışlanma kavramının üç temel unsuru olduğunu belirten Atkinson, unsurlardan ilkinin, öncelikli olarak belli bir toplumda, belli yer ve zamanda dışlanma olabileceğini öngören ve dışlanma olgusunun farklı toplumlara ve bakış açılara göre değişebileceğini gösteren görelilik öğesi olduğunu savunmaktadır. İkinci unsuru, bireylerin ve grupların davranışlarının dışlanma üzerinde önemli etkisinin olması sebebiyle sosyal ilişkiler unsuru olduğunu ve son unsurun da bireylerin hem mevcut hallerinden hem de geçmiş ve gelecekteki durumlarından da etkilenmelerini kapsayan dinamiklik unsuru olduğunu belirtmektedir (Atkinson, 1998: 22).

Haan, sosyal dışlanma kavramının iki boyutu olduğunu savunmaktadır. Bunlardan ilkinin bireylerin neden dışlanma yaşadığını açıklamaya çalışan çok boyutluluk olgusunun olduğunu, ikinci boyutun ise bireylerin kim tarafından dışlanma yaşadığının üzerinde duran, dinamik süreçler olduğu belirtmektedir (De Haan, 1998a: 11).

Sosyal dışlanma kavramının unsurları, sosyal dışlanma kavramının tanımlanmasının çeşitliliği nedeniyle farklılık gösterdiği açık olarak görülmektedir. Ancak tüm bu çeşitli tanımlamaların barındırdığı ortak unsurlar bulunmaktadır. Bunlar; çok boyutluluk, toplumsal bağların kopması ve dayanışmanın bozulması, yurttaşlık haklarından yoksunluk ve yeterlilikten yoksunluk olarak değerlendirilmektedir.

2.1.1. Çok Boyutluluk

Sosyal dışlanma kavramının en önemli unsurlarından birisi; ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve toplumsal gibi farklı süreçleri ifade eden çok boyutluluk kavramıdır. Çok boyutluluk, sosyal dışlanmanın farklı süreçlerde ve alanlarda ortaya çıkmasıyla anlam kazanmaktadır. Çok boyutlu bir süreci ifade eden sosyal dışlanma kavramı daha çok bireylerin topluma katılımlarını engelleyen nedenlerle doğrudan ilişkilidir. Öyle ki bireylerin içerisinde bulunduğu psikolojik durumları dahi bireylerin kendilerini toplumdan dışlanmalarına veya toplumun bireyi dışlamasına neden olabilmektedir.

Sosyal dışlanma, ülkelerin sosyal politikalarının yetersizliğinden ya da doğru uygulanamamasından kaynaklanan bir sorun olarak da görülebilmektedir. Avrupa Birliği çok boyutlu bir kavram olan sosyal dışlanma kavramına analitik bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bu durumu da şu şekilde özetlemiştir:

- Tüketim ve borçlanma,
- Gelir, vergileme ve sosyal koruma,
- İstihdam, işsizlik ve eğitim,
- Eğitime erişme,
- Barınma ve evsizlik,
- Çalışma koşulları,
- Sağlık, sosyal hizmetlerden yararlanabilirlik,
- Komşuluk desteği vb. (Kilmurray, 1995:36)

Haan'a göre, çok boyutluluğu ifade eden bir kavram olan sosyal dışlanma kavramı, farklı alanlardaki çeşitli yoksunluklara ve bireyleri toplumdaki dışlayan süreçlere ve mekanizmalara odaklanmaktadır. Bu boyutlar; sosyal, politik ve iş hayatındaki istikrarsızlıklar ile düşük geliri kapsayan ekonomik boyut olmak üzere üç tanedir (De Haan,1998a).

De Haan'a göre 5 farklı boyut vardır. Bu boyutlar aşağıdaki Tablo 2.1.'de gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Boyut	Görünüm	Gösterge
Fiziksel	Konum	Yerel Yoksulluk Göstergeleri
Ekonomik	Gelir	Kişi Başına Gelir / Tüketim
	İşgücü Piyasası	Ekonomik Sektör
Beşeri Sermaye	Sağlık	Sağlık Göstergeleri
	Eğitim	Eğitim Süresi
Sosyal Sermaye	Sosyal Altyapı	Cinsiyet
		Sosyal Sınıf
Politik	Haklar	Mahkemelere Erişim

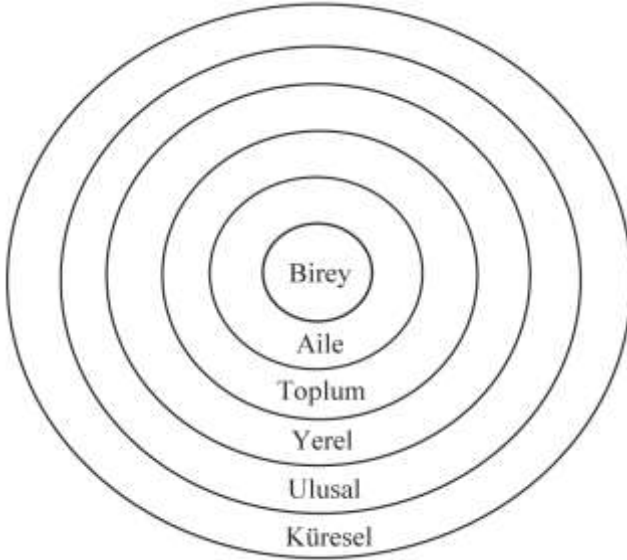
(De Haan,1998b, 15)

Sosyal dışlanma kavramı, hemen hemen her alanda kendini gösterebilen bir kavram olduğu için çok çeşitli alanlarda ve süreçlerde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı, sosyal, iktisadi, kültürel, siyasal, sağlık ve eğitim gibi alanlarda ayrı ayrı sosyal olumsuzluk yaratan bir kavram olduğundan dolayı çok boyutlu bir kavram haline gelmektedir.

Çok boyutluluk özeliğine sahip olan sosyal dışlanma kavramına Burchardt, Le Grand, Piachaud (2002b), bütünleşik bir yaklaşım getirmiştir.

Şekil 2.1. Bütünleşik Bir Yaklaşım

(Burchardt, Le Grand, Piachaud, 2002b: 7)

Bütünleşik yaklaşımda sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olan ve birbiri içerisine geçmiş olan alanlar şu şekilde açıklanmaktadır:

- Birey** : Yaş, engel, ırk, cinsiyet; inanışlar, değerler ve tercihler,
- Aile** : Çocuklar, bakım sorumlulukları, birliktelik,
- Toplum** : Fiziksel ve sosyal çevre, sağlık, okullar, sosyal hizmetler,
- Yerel** : İşgücü piyasası, ulaşım,
- Ulusal** : Kültürel etkiler, yasal çerçeve, sosyal güvenlik,
- Küresel** : Uluslararası ticaret, iklim değişikliği, göç.

Bu yaklaşımda da sosyal dışlanmanın çok boyutlu bir kavram olduğu ve farklı farklı alanlarda bireyleri ya da toplumları sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca Killmurray'a göre sosyal dışlanma kavramı, dışlanmanın hem nedenlerini hem de sonuçlarını kapsadığı

için çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Çok boyutluluk unsuru hem bireyleri dışlayan yapılara hem de süreçlere dikkat çekmektedir. (Kilmurray, 1995: 22, 23).

2.1.2. Toplumsal Bağların Kopması ve Dayanışmanın Bozulması

Sosyal dışlanma kavramının unsurlarından bir diğeri de toplumsal bağların kopması ve dayanışmanın bozulması olgudur. Bu unsur bize belirli bir birey ya da topluluğun sahip olduğu yoksunluklardan dolayı toplumun dışına itilmesini ifade etmektedir. Toplumsal bağların kopuk ve dayanışmanın olmadığı toplumlarda bireylerin sahip oldukları yoksunluklar göz ardı edilemeyecek ve sosyal dışlanma yaşanma olasılığı daha da artacaktır.

Birey sosyal bir varlıktır ve toplumun en önemli parçasıdır. Toplumla bağları kopan birey bireyin sosyal dışlanmasına neden olacak ve bu durum da dayanışmanın bozulmasına neden olabilecektir.

Toplumsal yaşamın ancak toplumu oluşturan bireyler arasındaki dayanışmanın varlığı ile meydana geleceğini savunan Durkheim'e göre toplumlara oluşturan bireylerin birbirine bağlanmasını sağlayan dayanışma iki türlü gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi bireylerin birbirine benzemelerinden dolayı ortaya çıkan mekanik dayanışmadır ki bu dayanışma daha çok ilkel toplumlara özgü bir dayanışmadır. İkinci dayanışma da bireylerin birbirlerine benzememelerinden, farklılaşmalarından dolayı ortaya çıkan organik dayanışmadır (Kösemihal, 1971;65).

Mekanik dayanışma, birbirine benzeyen bireylerin sempati bağı ile birbirlerine bağlanmasını ifade etmektedir. Böyle bir bağ ile birbirine bağlanan bireyler, kendi kimliklerini kaybedip topluluğun bir parçası olmaktadır. Ancak toplumların gelişme göstermesinin ardından bireylere yeni görevler yüklenecek ve birbirinden farklı bireyler oluşmaya başlayacaktır. Bireylerin görevlerinde uzmanlaşması farklılaşmanın artmasına neden olacaktır. Bu farklılaşma da beraberinde mekanik dayanışmadan farklı olarak organik dayanışmayı doğuracaktır (Kongar, 1979;109).

Toplumların günümüzde barındırdığı dayanışma, “formel” ve “enformel” olmak üzere iki boyutta değerlendirilmektedir. Bu dayanışma türlerinden olan enformel dayanışma, ilkel topluluklara özgü dayanışma türü olmakla birlikte birbirlerine kan bağı ile bağlı olan, ortak bir kaderi paylaşan veya bireysel olarak tanışıklık bağı olan ve daha çok birbirine benzeyen aile, akrabalık gibi ilişkilerin içine geçtiği dayanışma türüdür. Formel dayanışma türü ise enformel dayanışmanın aksine modern toplumlara özgü, formel hukuk kuralları ile bürokratik süreçleri içine alan ve devlet müdahalesine imkan tanıyan kurumsallaşmış bir dayanışma türüdür. Formel yaklaşımda, bireylere eşit yurttaşlık hakları tanınmaktadır. Bu dayanışma türünde bireyler sadece

akrabalık bağı olan bireylere değil yabancı bireylere de güven duymaktadır (Sapancalı,2005;37).

Sosyal dışlanma, formel dayanışmanın zayıflaması ve güven duygusunun azalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Formel dayanışma zayıfladığı anda toplumsal bütünleşme ve kaynaşma önemli ölçüde zarar görecektir ve sosyal dışlanma kaçınılmaz hale gelecektir (Pınarcıoğlu & Işık, 2002;55).

2.1.3. Yurttaşlık Haklarından Yoksunluk

Sosyal dışlanma kavramının önemli unsurlarından biri de bireylerin sahip olması gereken yurttaşlık haklarına sahip olamamasıdır.

Bireyler, modern yurttaşlık kurumunun gerektirdiği sosyal, siyasal, medeni, ekonomik ve kültürel haklarından alması gereken haklarını alamadıkları durumda, ekonomik güçlerini de yitirecek ve bu da bireyleri toplumun dışına itilmelerine neden olacaktır. Ancak sosyal dışlanma daha çok bireylerin sosyal haklarından mahrum kalması ile ilgili bir kavramdır (Yepez del Castillo, 1994;615-617).

Bazı toplumlar sosyal hakları yurttaşlık hakları olarak görmemekte, kamu hizmetlerinin yerine özel hizmetlerin varlığını destekleyen ve yoksullara yardım edilmesi gereken ikinci sınıf vatandaş olarak gören yaklaşımlar günümüzde egemen hale gelmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki dejenere olan sadece bireylerin sosyal hakları değil siyasal ve medeni hakları da bu durum karşısında dejenere olmaktadır (Lister, 1990:40).

Sosyal dışlanmanın temelinde eşitlik yer almaktadır ve bu eşitlik sağlanamadığı durumda ortaya çıkan sosyal hakların yetersizliğinden kaynaklanan yurttaşlık haklarından yoksunluk, sosyal dışlanmanın önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.4. Yeterlilikten Yoksunluk

Sosyal dışlanmanın bir diğer unsur da yeterlilikten yoksunluktur. Yeterlilik, anlamlı ve onurlu bir yaşam biçimi kurmak, geliştirmek ve fırsatlardan faydalanabilmek gibi hakları içeren bir kavramdır (İnsel, 2000;17).

Yeterlilikten yoksun olan bireyler, toplum düzeninin dışına itilecekler ve fırsatlardan yararlanamadıkları için aynı zamanda ekonomik, siyasi gibi diğer alanlarda da yoksunluk yaşayacaklar ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya geleceklerdir.

Amarta Sen tarafından geliştirilen yeterlilik yaklaşımı, yaşam standartlarını ya da başka bir ifade ile sosyal ve ekonomik eşitliğin ölçülmesini sağlayan özel bir yöntem olarak bilinmektedir. Sen (2000)'e göre birey yeterliliklerini arttırdığında gelişim sürecinde demektir. Yeterlilik yaklaşımı, bireylerin toplum içerisinde bir varlık olarak işlevsel kılınabilmesi için gerekli asgari gereksinimleri yansıtmaktadır. Başka bir ifade ile bireyin işlevselliğini sağlayan kriterler, iklim şartlarından korunabilmek için giyim ve barınma ve

beslenmek için gıda almak ve daha karmaşık toplumsal ve siyasal katılımıdır (Oruç, 2001;79-80).

Topluma tam olarak katılım için muhakkak gerekli olan yeterlilikten yoksun olan bireyler, ekonomik, toplumsal ve siyasi haklardan tam olarak yararlanamadıkları için sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

2.2. Sosyal Dışlanmanın Türleri

Sosyal dışlanmanın ülkelerin gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın hemen hemen bütün ülkelerde çok boyutlu bir süreç olarak ortaya çıkması, sosyal dışlanma kavramının ülkeden ülkeye, toplumdaki topluma farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sosyal dışlanma, ülkelerin gelişmişliklerine göre yaşanan farklı problemler nedeniyle farklı algılanmakta ve farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanma daha çok temel gereksinimlerinden yoksunluk ve gelir yoksulluğu yani mal ve hizmet piyasalarından dışlanma, mülkiyetten dışlanma şeklinde karşımıza çıkarken gelişmiş ülkelerde özellikle Avrupa Ülkeleri'nde dışlanma üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, uzun süreli işsizlerin sayısındaki artıştan kaynaklanan işgücü piyasasından dışlanma, ikincisi sürekli olamamakla birlikte kısmi süreli istihdam ilişkilerindeki artıştan kaynaklanan sürekli ve düzenli işlerden dışlanma, üçüncüsü de kenar mahalleyi yansıtan ve göçmenlerle etnik kökenlileri içeren konut ve toplum hizmetlerinden dışlanmadır (Rodgers,1995:44).

Sosyal dışlanmanın türü ve şiddeti belirlenirken sosyal dışlanmaya neden olan yoksulluk ve işsizlik, sosyal koruma ve zayıflamış sosyal ağlar gibi boyutları oldukça önem taşımaktadır (Şahin,2009:69).

Sen (2000), sosyal dışlanmanın türlerini şu şekilde belirtmektedir;

- Eşitsizlik ve görelî yoksulluk
- İş piyasasından dışlanma
- Kredi piyasasından dışlama
- Cinsiyet ağırlıklı dışlama ve eşitsizlik

Sosyal dışlanmanın türleri, ülkelerdeki olumsuzluklardan ve farklı birey ya da gruplardan etkilenerek çeşitlilik göstermektedir. Silver (1995), sosyal dışlanmanın türlerini belirleyen bu grupları şu şekilde belirtmektedir; uzun süreli ve dönemsel işsizler; sürekli olmayan ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar; özellikle yaşlı işçiler ve iş düzenlemeleriyle korunamayanlar; düşük gelirli kişiler ve yoksullar; geçim koşullarının altında bir tüketim düzeyinde bulunanlar; evsizler, mülksüzler; niteliksiz, okuma yazma bilmeyen ve okuldan ayrılmış kişiler; fiziksel ve ruhsal yönden hasta ve sakatlar; madde bağımlıları; suçlular; mahkumlar; adli sicile kayıtlı olanlar; tek ebeveynli aileler; problemlî ailelerin çocukları ve suiistimal edilmiş çocuklar; özellikle iş deneyimi ve diploması olmayanlar gençler; çocuk çalışanlar; kadınlar; yabancılar;

mülteciler ve göçmenler; ırksal, dilsel, dinsel ve etnik azınlıklar; siyasi oy hakkı olmayanlar; sosyal yardım alanlar; muhtaç olup sosyal yardım alamayanlar; kötü barınma ve yaşam koşullarına sahip kent sakinleri; tüketim, yaşam ve diğer koşullar bakımından diğer insanlardan farklı yaşayan anormal kişiler (alkol bağımlısı, suç işlemeye eğimli kişiler) ve sapkınlık; aileden ve akrabalarından tecrit edilmiş kişilerdir (Silver,1995:74-75).

Atkinson (1998)'e göre sosyal dışlanma; ekonomik alandan dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve toplumsal alandan dışlanma olmak üzere üç bölümde incelenmektedir.

2.2.1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Çeşitli sebeplerle (hastalık ya da engellilik, yaşlılık, iş vasıflarında noksanlıklar, iletişimde ya da bilgilenmede eksiklik ve diğerleri) hayatta yaşamak için gerekli kaynaklara sahip olamayanlar ekonomik anlamda bağımlı hale gelmektedirler. Çünkü toplumsal bütünleşme ve hayatta kalma mücadelesi insanları, aileden, arkadaşlardan, akrabalarından ve komşulardan, hayır ve refah kurumlarından gelecek sosyal yardımlara ve giderek daha çok devlete bağımlı hale getirmektedir. Haneler ve bireyler eğer ekonomik açıdan gerekli olan ihtiyaçları karşılayamazlarsa da yoksulluk içinde sayılırlar ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalırlar (Mingione,2006:261).

Sosyal dışlanmanın türlerinden biri olan ekonomik alandan dışlanma; mal ve hizmet piyasalarından dışlanma, işgücü piyasalarından dışlanma, işsizlik ve eksik istihdam ve çalışan yoksullar olmak üzere dört başlıkta ele alınacaktır.

2.2.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma

Sosyal dışlanmanın ekonomik alana yansıyan ilk çeşidi mal ve hizmet piyasalarından dışlanma şeklindedir. Mal ve hizmet piyasalarından dışlanma, yaşam düzeyini belirleyen önemli bir ölçüt olup asgari geçinme olanaklarından yoksunluğu ifade etmektedir. Geçinme olanaklarından yoksunluk, temel beslenme gereksinimlerinden yoksunluk ya da eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi kişiye daha iyi bir gelecek sağlayacak imkanlarından yoksun olma şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Ekonomik olarak "tüketimden dışlanma" anlamına gelen mal ve hizmet piyasasından dışlanma, genel yoksulluk ölçüleriyle bağlantılı bir kavram şeklinde nitelendirilmektedir. Bu anlamda temel ihtiyaçlardan dışlanmayı özellikle gelir yoksulluğuna dair verilerden faydalanarak değerlendirmek gerekecektir (Sapançalı, 2005: 130).

Yoksulların sayısının giderek arttığı günümüzde bazı bölgelerde bu artışın çok yüksek olduğunu hatta bazı bölgelerde yeni yeni baş göstermeye başladığı söylenebilmektedir. Uluslararası mutlak yoksulluk sınırı kabul edilen 1 ABD dolarının altında kalan bireylerin nüfusa oranları Tablo 2.2.'de görülmektedir.

Tablo 2.2. Dünyada Mutlak Yoksulluk

Bölgeler	Günde 1 doların altında gelir elde edenlerin sayısı (%)			
	2010	2011	2012	2013
Doğu Asya ve Pasifik	11.1	8.4	7.1	3.5
Avrupa ve Orta Asya	3.0	2.7	2.5	2.3
Latin Amerika ve Karayipler	6.5	6.0	5.6	5.4
Güney Asya	24.6	19.9	17.5	15.1
Sahra Altı Afrika	45.7	44.1	42.6	41.0
Toplam	15.6	13.5	12.4	10.7

Kaynak: World Bank, World Development Indicators, 2017.

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

Mutlak yoksulluğun en fazla yaşandığı ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin ağırlıkta olduğu bölgelerde olduğu görülmektedir. Ayrıca 2010 yılında nüfusun yüzde 45.7'sinin Sahra Altı Afrika ülkelerinde yer almış ve bu oranın 2013'de ancak yüzde 41'lere inebilmiştir. Sahra Altı Afrika ülkelerinin neredeyse yarıya yakınının yoksulluk çektiği söylenebilmektedir. Gelişmiş ülkelerin ağırlıkta olduğu Avrupa ve orta Asya ülkelerinde ise yoksulluk yaşayan bireylerin nüfusa oranının giderek azalarak 2013'te yüzde 2.3'e kadar indiği görülmektedir. Mutlak yoksulluk oranının çok yüksek olduğu bölgelerde sosyal dışlanma neredeyse "açlıkla" eş anlamlı hale gelmektedir. Nedeni ise günlük 1 doların altında elde edilen gelir yoksulluğu ve aynı zamanda da açlık sınırını ifade etmektedir.

2.2.1.2. İşgücü Piyasalarından Dışlanma

Sosyal dışlanma ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, çok büyük bir bölümünde sosyal dışlanma kavramıyla doğrudan ilişkili olan en önemli faktör işgücü piyasalarından dışlanma olarak görülmektedir. Ancak her işgücü piyasalarından dışlanma yaşayan bireyin sosyal dışlanma yaşanacağı da söylenememektedir. Çünkü bazıları, ailelerinden yardım alarak ya da yeterli mal varlığına ve gelire sahip olarak sosyal ilişkilerini düzgün bir şekilde yaşayacak ve kendilerini sosyal dışlanmış hissetmeyeceklerdir. Bu durumda sosyal dışlanma için işgücü piyasalarından dışlanma önemli bir faktör olmakla birlikte tek başına sosyal dışlanmayı yaratmamaktadır. Çünkü sosyal dışlanmanın ortaya çıkabilmesi için kötü ekonomik durumun yanında bireylerin sosyal

olarak da kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmeleri ve topluma yabancılaşmaları gerekmektedir.

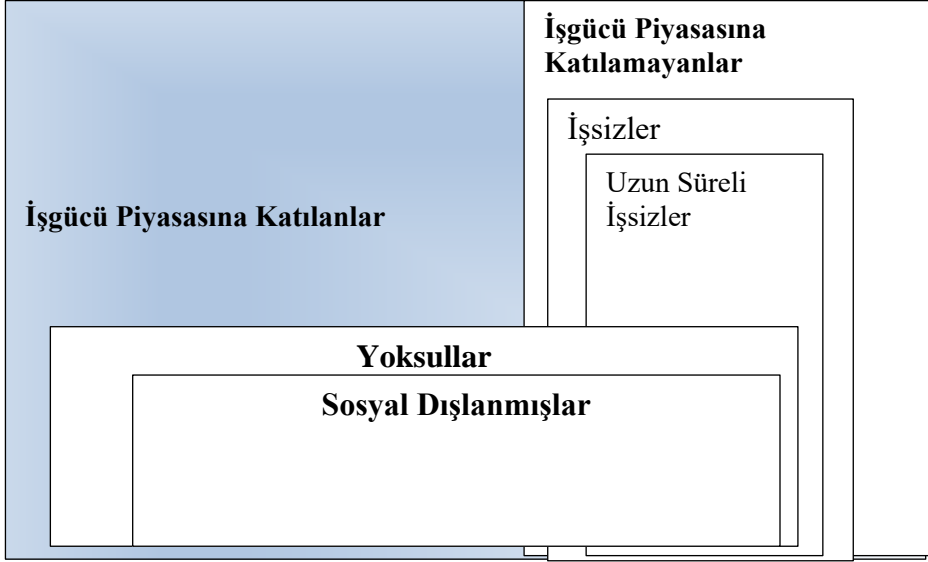
İşgücü piyasalarından dışlanma iki şekilde görülmektedir: birincisi uzun süreli işsizlik ikincisi de işgücü piyasası içerisinde dışlanmadır.

Sosyal dışlanmanın en belirgin şeklini, üretimden dışlanma olarak kabul edilen işsizlik oluşturmaktadır. Uzun süreli işsizler, eğitimlerini tamamlayarak ilk kez iş arayan fakat işgücü piyasasında özelliklerine uygun iş bulamayan genç nüfus, farklı etnik azınlıklara üye vasıfsız işgücü ile işletmelerin sayısal esneklik veya yeni teknolojileri uygulamaları sonucu işten çıkardığı ve yeniden iş bulma ihtimalleri az olan çok geniş bir grup oluşturmaktadır ve bu grup da sosyal dışlanmanın araştırma alanına girmektedir (Bölükbaşı, 2008:59). Uzun süre işsizlik yaşayan bireyler, gelirden de yoksun oldukları için toplumdaki diğer bireylerin karşıladıkları gereksinimlerini tam olarak karşılayamamakta ve bu yüzden ya toplum tarafından dışlanmakta ya da kendilerini topluma yabancılaştırarak kendilerini dışlanmakta ve böylece sosyal dışlanmayla yüz yüze kalmaktadırlar. İnsanlar işte çalışırken kendilerine birçok konuda güvenmekte ve saygı gördükleri için de topluma daha çok kenetlenmektedirler. Ancak bu durum işsizler için tam tersi şeklinde görülmektedir. İşsiz bireyler yaşadıkları güvensizlik, işsizliğin getirdiği depresyon ve umutsuzluk sayesinde kendilerini toplumdan uzaklaştırmakta ve sosyal dışlanma yaşamaktadırlar.

İşgücü piyasası içerisinde dışlananlar ise düşük gelire sahip olanlar ya da kısa süreli iş sahibi olanlardır. Gelişen teknolojinin emeğin yerini alması ile işten çıkarmaların olabileceği ve buna bağlı kısa süreli işsizliğin yaşanabileceği gibi işletmeler oldukça düşük ücretle bile çalışan bireyler bulunabileceği düşüncesiyle ücretleri iyice düşürmekte ve çalışan yoksul bir grup oluşturmaktadır. Bu durumda işletmelerde sabit işe sahip olan küçük gruplar oluşmakta ve diğer çalışanlardan kendilerini soyutlayarak kısa süreli iş sahibi olanların ya da düşük gelire sahip çalışan grupların sosyal dışlanma yaşamalarına neden olabilmektedirler.

Van Kooten (1999:61), sosyal dışlanma ve işgücü piyasası ilişkisini Şekil 2.2.'de göstermektedir.

Şekil 2.2. Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasası

Kaynak: Van Kooten, Gerrit (1999). Social Exclusion and the Flexibility of Labour. Social Exclusion in Europe (Ed.: P. Littlewood vd.), Ashgate Publishing, Aldershot.

Şekil 2.2.'de sosyal dışlanma ve işgücü piyasası incelendiğinde, mavi alan işgücü piyasasına katılanları, sağda kalan beyaz alan da işgücü piyasasına katılmayanları göstermektedir. İşgücü piyasasına katılmayanların bir kısmını ev hanımlarının, öğrencilerin, emeklilerin, yaşlıların oluşturduğu heterojen grup oluştururken büyük bir kısmını da işsizler oluşturmaktadır. İşgücüne katılmayan grubun büyük bir kısmını işsizler oluştururken işsizlerin büyük kısmı da uzun süreli işsizlerden oluşmaktadır. Şekil 2.2'de uzun süreli işsizlerin büyük bir kısmının sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları açıkça görülmektedir. Ancak buna karşın işgücü piyasasına katılanlar da yeterli gelire sahip olmadıkları ya da istikrarlı bir işe sahip olmadıkları için sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu durumda işgücü piyasasına katılmayanların (ev hanımları, yaşlılar, emekliler, öğrenciler gibi) hepsi sosyal dışlanmaya maruz kalmadıkları gibi işgücü piyasasına katılanların da bir kısmı (yeterli gelir elde edemeyenler, sürekli bir işi olmayanlar gibi) sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir.

İşgücü piyasasına katılmayanların bir kısmının oluşturduğu işsizler sosyal dışlanmayı en belirgin yaşayan gruplar içerisinde yer alabilmektedir. Çünkü bu gruplar, işsiz kalarak üretimden dışlanmış olmaktadır.

İşgücü piyasasından dışlanmış bireyler sadece ekonomik değil siyasal ve sosyal alanda da toplumun dışına itilerek sosyal dışlanma yaşamaktadır.

2.2.2. Siyasal Alandan Dışlanma

Siyasal alandan dışlanma iki şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki demokrasi, hak ve özgürlüklerden dışlanma ya da yeterince yararlanamama, diğeri de hükümet politikalarına bağlı olarak yaşanan fırsat eşitsizlikleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Diktatörlük ve oligarşi gibi sistemlere bağlı olarak siyasal alandan dışlanma her dönemde kendini göstermiştir. Ancak günümüzde yok olmasa da varlığını daha az gösterdiği söylenebilmektedir.

2.2.2.1. Demokrasi, Haklar ve Yönetim

Demokrasinin gerçek anlamda işlevselliğini yitirdiğinde siyasal dışlanma kaçınılmaz olacaktır. Çünkü demokrasi halkın çeşitli yollarla siyasete katılmasını ifade etmektedir. Ayrıca demokrasi, anayasaya uygun düzenli imkanlarla yöneticileri değiştirmeyi sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun büyük bir kısmının, siyasal iktidar için mücadele edenler içerisinde bir seçme yapmak suretiyle önemli kararları etkilemesine izin veren sosyal bir düzenek olarak ifade edilebilmektedir (Bayhan,2002:2). Demokrasi ortamının tam yaşanmadığı toplumlarda bireyler otomatik olarak siyasal dışlanma yaşayacaklardır.

Toplumda belirli hak ve ödevlere sahip olan bireyler birer yurttaşdır. Nüfus içindeki belirli kişi veya gruplarına siyasi ve insani hakların verilmemesi durumunda siyasi dışlanma ortaya çıkmaktadır. Siyasal dışlanma konusunda haklar; hukuk kuralları önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, fırsat eşitliği, siyasal katılım ve kişisel güvenlik olarak ifade edilmektedir. Bunlara, sendikal hakları (örgütlenme, toplu pazarlık, grev hak ve özgürlüğü) ilave ederek genişletmek mümkündür. Fakat demokrasi, siyasal hakların ve özgürlüklerin gerçekleştirilebilmesi için kurumlarla çevrilmiştir ve fırsatlar sağlar. Bu bakımdan, yurttaşlık hakları; a) medeni (ifade özgürlüğü, adalet hakkı gibi) b) siyasal (siyasal gücün kullanılmasına katılım hakkı) c) sosyo-ekonomik (kişisel güvenlik, fırsat eşitliği, asgari düzeyde sağlık, eğitim ve işsizlik yardımı gibi haklar) olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bu haklar grubu tüm yurttaşlara tam olarak sunulmayabilir. Bazı ülke örneklerinde olduğu gibi (Çin) yurttaşların bir kısmı sosyo-ekonomik hakları kullanabilir. Ancak siyasal haklardan yoksun kalabilir (Sapançalı,2005:196).

Yurttaşlık haklarından yeterince yararlanılamama durumu, devlet tarafından bu hakların yetersiz biçimde uygulanması sonucu olabileceği gibi grupların, fertlerin ve organizasyonların bu haklarını savunmasındaki eksikliğinden de kaynaklanabilmektedir. Ayrıca, demokrasinin kurum, kural ve kaidelerinin düzenli bir şekilde işlenmediği toplumlarda siyasal dışlanma kaçınılmaz olmaktadır (Sapançalı,2005:196). Günümüzde birçok ülkede, siyasal alanda cinsiyete bağlı bir ayrımcılık belirgin bir şekilde görülmesine de kadınların genellikle siyasetin dışında kaldıkları açık bir şekilde bilinmektedir.

Bu durumda siyasal dışlanmayı en çok yaşayan kesimin kadınlar olduğu söylenebilmektedir (Sapançalı,2005:201).

2.2.2.2. Göçmenler ve Azınlıklar

Azınlık, nüfus içerisinde hakim konumda olmayan, bir devletin nüfusunun geri kalanlarından sayı bakımından daha az olan, üyelerinin - devletin uyrukları olarak- dini, dilsel, veya etnik özellikleri açısından nüfusun diğer geri kalanlarından farklılaşan ve zımnen dahi olsa kendi geleneklerini, kültürlerini, dillerini veya dinlerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu içerisinde olan bir gruptur (Bölükbaşı,2008:74). Azınlık hakları da “bir ülkede yaşayan azınlık olan bireylere devlet aracılığı ile sunulan ve topluca (grup olarak) kullanılabilen özel insan hakları” olarak ifade edilmektedir. Demokratik açıdan yaşanan asıl problem nüfus içerisindeki çoğunluğun bu azınlıklara ne kadar saygı gösterdiği ve haklarını ne kadar savunduğu ile ilgili olmaktadır. Azınlıkların hakları, bir dizi uluslararası sözleşme ve diğer belgelerle garanti altına alınmaya çalışılmış ve koruma amaçlı uluslararası denetim mekanizmaları kurulmuş olsa da bu problem çözümlenememiştir (Çavuşoğlu,2001:35-36).

Günümüz ulusal devletlerinin büyük bir kısmı dinsel, dilsel ve etnik açıdan azınlıkları dışlamak adına yurttaşlığın sınırlarını daraltmaktadır. Milliyetçilik ideoloji ile etnik ve dinsel azınlıklar toplumdan dışlanan sınıfsal farklılıklar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Toplumlar kendilerini “biz” diye tanımlarken dışlamak istediği azınlık ve göç etmiş grupları “ötekiler” olarak tanımlamaktadır (Kaya, 2000:145-146). Azınlıklar ve göçmenler kendilerine verilen hakları yeterince kullanamamaları neticesinde diğer birçok alanda olduğu gibi siyasal alanda da sosyal dışlanma yaşadıkları açıkça görülmektedir.

2.2.3. Toplumsal Alandan Dışlanma

Toplum içerisindeki birey ya da gruplar, toplumda gerçekleştirilen etkinliklerin, yaşam biçimlerinin ve geleneklerin dışında kalması sonucunda toplumsal dışlanmaya maruz kaldıkları söylenebilmektedir. Böyle bir durumda birey ya da gruplar toplumsal bütünleşmenin dışında kalacaklardır. Toplumsal alanda dışlanma konuttan ve mülkiyetten dışlanma ve sosyal refah hizmetlerinden dışlanma olmak üzere iki başlıkta ele alınabilmektedir.

2.2.3.1. Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma

Mülkiyet kavramı, insanların kıt kaynaklar üzerindeki sahipliğini ve bunun yanında birbirleriyle ilişkisini de sahip olunan kıt kaynaklar üzerinden tanımlamaktadır. Mülkiyet hakları da bireylerin mevcut kaynakları etkin biçimde kullanabilmeleri için oluşturdukları düzenlemelerdir (Hohfeld,1919).

Mülkiyet daha geniş anlamda, sadece hayatı devam ettirmenin değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmenin de kaynağını oluşturmakla birlikte yoksulluk ve güvencesizlikle açıklanmaktadır (Ecevit ve Ecevit, 2002:271-273).

Yaşanılan alan olarak konut, birey için barınak, gelecek güvencesi, bir tüketim malı, spekülasyona konu bir yatırım malı, üretilen bir meta, toplumsal kentsel çevreyi üreten kültürel bir yapı, münasebetlerin yeniden üretiminde bir araç, işgücünün ve kişinin yeniden üretiminde görev sahibi ve kişiyi dış etkilerden koruyan, ona hem toplumdan ayrı hem de toplum içinde yaşaması için imkanlar sunan özel bir mekan olması şeklinde sıralanan pek çok işleve sahiptir (Tekeli, 1996:2).

Konuttan dışlanma sorunu evsizlikle açıklanabilmektedir. Sürekli oturulabilecek bir konuttan yoksun olanlar evsiz olarak nitelendirilmekte ve en uç dışlanma olarak karşımıza evsizlik çıkmaktadır. Evsizler, işe gitmek, arkadaşlarla ve komşularla ilişkide bulunmak gibi günlük yaşama ilişkin faaliyetlerden yoksun kalmakta ve toplumun dışına itilmektedir (Castillo,1994 :623).

Konut ve mülkiyette olduğu gibi sosyal dışlanma sadece bireylerin kişisel özelliklerine bağlı olarak değil aynı zamanda mekânsal açıdan da oluşabilmektedir. Bu anlamda gelişmekte olan ve tarımın egemen olduğu birçok ülkede mülkiyetten dışlanmanın önemli sorun olduğu görülmektedir. Kırsal kesimlerde mülkiyete sahip olmama önemli bir yoksunluk olmakla birlikte bireyleri ağır sorunlarla karşı karşıya bırakmakta ve birey ya da grupların sosyal dışlanma yaşamalarına neden olmaktadır (Bhalla-Lapeyre, 1999).

Konut ve mülkiyetten dışlanmanın bir başka şekli de büyük kentlerdeki yeni yerleşim alanlarının daha çok orta ve yüksek kesime hitap etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda düşük gelire sahip olanlar ve göç edenler konut ve mülkiyetlerden yararlanamamakta ve kendilerini kentin dışında, kenar mahallelerinde bulmakta ve geçekonu hayatı yaşamaktadırlar. Ayrıca bu durumda hayatını devam ettirenler kent merkezindeki resmi kurumlarla ve yerel yönetimle düşük seviyede ilişki içerisinde olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin de dahil olduğu hemen hemen her ülkede gerek dinlerinden, gerek dillerinden, gerek kültürlerinden, gerek yaşam tarzlarından, gerek sahip oldukları gelirden ve hatta gerekse ten renklerinden dolayı bireyler kent merkezi dışında alanlarda konumlandırılmakta ve kent merkezindeki konutlara yerleşmelerine ılımlı bakılmaktadır. Bu bireyler doğal olarak kent merkezindeki mülkiyet ve konuttan dışlanmış olmakta ve bunun yanında da kent merkezindeki birçok faaliyetten de yoksun kalmaları sağlanmaktadır. Konut ve mülkiyetten dışlanma bireylerin beraberinde başka alanlarda da dışlanmalarına neden olabilmektedir. Konut ve mülkiyetten dışlanan bireyler, sadece bununla kalmayıp toplumdan, sosyal hayattan, belirli iş kollarından, eğitimden, kültürel yaşamdan da dışlanmaktadır.

2.2.3.2. Sosyal Refah Devleti Hizmetlerinden Dışlanma

Sosyal refah devleti, bireylerin sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari düzeyde bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan "insan onuru" nun korunmasını hedefler. Bunun sosyal adaleti sağlamakla gerçekleşeceğine inanır ve bu sebeple devletin ekonomik ve sosyal yaşama aktif müdahalesini hukuki ve gerekli gören bir anlayışı ifade eder (Bulut,2003:174). Kamusal eğitim ve sağlık hizmetleri, devlet destekli barınma, zorunlu sosyal sigorta ve sosyal yardım mekanizmaları sosyal refah devleti hizmetleri arasında en başlarda yer almaktadır (Sapançalı,2005:176). Ayrıca sosyal refah devlet hizmeti yurttaşlık haklarının geçirmiş olduğu süreçte ulaşılan en üst noktayı oluşturmaktadır (Giddens, 2000 :21)

Sosyal refah devleti hizmetlerinden yararlanma, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.2.3.2.1. Sağlık

Toplumdaki bireylerin yaşamış oldukları sağlık problemleri sadece bireyleri değil aynı zamanda toplumun genelini de etkileyen bir durumdur. Şöyle ki fiziksel ve ruhsal anlamda sorun yaşayan bireyler toplumun dışına itilmektedir.

Bireylerin sağlık durumu doğrudan gelirlerine bağlı durumdur. Yoksulluk, bireylerin sağlığının bozulmasında ve hastalıkların yayılmasında önemli bir etkidir. Yoksul bireyler, gelir durumu yüksek olan bireylere göre sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilmekte ve daha az sağlık harcaması gerçekleştirmektedirler (Gwatkin, 2002: 16-18). Diğer taraftan, sakat veya hasta bireyler sosyal dışlanmaya ve yoksulluğa karşı en zayıf grubu oluşturmaktadır. Bu durumda sakatlık ve hastalık riskleri bireyler üzerinde hem sosyal ilişkiler hem de maddi açıdan etkili olmaktadır. Sağlıktaki bozulmalar, işsizlik, yoksulluk, sosyal yalnızlık ve eğitimsizlik gibi diğer yoksunluklarla birlikte eş zamanlı ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden sağlığın bozukluğu sosyal dışlanmanın sebebi veya sonucu değil bizzat kendisi olarak kabul edilmektedir (Włodarczyk,1998:2-3).

2.2.3.2.2. Eğitim

Eğitim, toplumdaki tüm bireylere sunulan evrensel bir haktır. Her birey, çocukluğundan itibaren eğitim alarak gelişiminde önemli aşamalar kaydetmektedir. Eğitime katılma aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlarken eğitime katılamama durumu sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir.

Eğitimden dışlanmayı etkileyen bazı faktörleri şu şekilde sıralamak mümkün olmaktadır; sağlık, cinsiyet, öğrencilerin yetenekleri gibi kişisel özellikler; ailenin genişliği, kurumsal koruma, tek ebeveynli aile olması gibi ailevi faktörler; ailenin eğitimi, yetenekleri ve nitelikleri gibi eğitimsel

faktörler; ana-babanın işsizliği, barınma olanakları, gelir düşüklüğü, ailenin sosyal statüsü gibi sosyo-ekonomik faktörler; öğretmenlerin çalışma koşulları, sınıfın kalabalık oluşu, eğitim harcamaları, müfredat gibi diğer eğitim sistemine ilişkin faktörler; dil ve ırk ayrımları gibi etnik faktörlerdir (Sparks,1999:10).

Gelişmekte olan ülkelerde eğitimden dışlanma, yoksulluk ile az gelişmişlik arasındaki kısır döngünün bir faktörü olarak kabul edilebilir. Bu ülkelerde, toplumsal ve kişisel faktörlerin yanında okulun eve uzak oluşu, eğitim harcamalarının yüksek oluşu ve eğitimin içeriğinin azlığı gibi nedenler okuldan dışlanmada etkili olmaktadır. Çocuklar okul dışındaki etkinliklere, okulla karşılaştırıldığında daha ilginç ve yararlı bulmakta ve bu yüzden eğitimden kendilerini dışlamaktadır (Derrien,1994:105).

Şehirlerde yaşayan sokak çocuklarının sorunu, çocuk ve ergen sorunları içinde araştırılması ve çözülmesi en güç olanlardan biridir. Fakir bir ailede dünyaya gelmek, çocuklar için pek çok fırsat ve olanaktan yoksun olması anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, fakir ailenin çocuğu olmak okula gitmek yerine erken yaşta çalışma hayatına başlamak anlamına da gelmektedir. Sokakta çalışan çocuklar okula devam edememekte, dışlanma, kolay yoldan para kazanma, aşağılanma, şiddet, sigaraya-uyuşturucuya alışma, suça yönelme gibi tehlikelere maruz kalmaktadır (Kulca ve Korkmazlar,2004:2).

2.2.3.2.3. Sosyal Güvenlik

Genel olarak sosyal güvenlik , “Herkesin hastalık, analık, işsizlik, yaşlılık ve ölüm gibi insan iradesi dışında meydana gelen risklere karşı güven içerisinde olması gereğinin yanı sıra beslenme, barınma gibi her türlü ihtiyacın karşılanmasıdır” şeklinde İnsan Hakları Beyannamesi'nde geçmektedir. Bu anlamda sosyal güvenlik; “Mesleki, fizyolojik ve sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri ya da kazancı geçici olarak kesilmiş kimselerin geçinme ve yaşama ihtiyaçlarını karşılayan sistemdir” şeklinde tanımlamak mümkün olmaktadır (Ayhan, 2012:43). Sosyal güvenlik politikalarının zeminini sosyal ve ekonomik tehlikelerin bireyler açısından oluşacak etkilerini giderme çabaları oluşturmaktadır. Çalışma gücünü olumsuz yönde etkileyen yaşlılık, hastalık ve sakatlık gibi bedensel riskler; çalışma gücünü etkilememekle birlikte onun kullanımını engelleyen işsizlik bu türden tehlikeleri oluşturmaktadır. Bu tehlikelerle karşılaşan birey sürekli ya da geçici olarak gelirden mahrum kalmakta, ekonomik güvensizlik ortamına itilmektedir (Buğra, 1999:2).

Sosyal güvenlik dışlanma başka şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Bunlardan ilki, tarımda çalışanların büyük bir bölümü, kayıt dışı ekonomide çalışanlar ve ücretsiz aile çalışanları gibi sosyal güvenlik kapsamına belirgin bir şekilde dahil edilmeyen toplumun belirli gruplarıdır. Diğer dışlanma şekli, ilkinde göre daha üstü örtülü biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu gruptaki bireylerin, yasal açıdan sosyal güvenlik kapsamında olmalarının yanı sıra katkı ödeme zorluğu, bilgi eksikliği, denetim eksiklikleri, sosyal korumanın yeterliliğine güvenmeme gibi çeşitli sebeplerle zorunlu

olarak ya da isteyerek kapsam dışında kaldıkları görülmektedir. Bir diğer dışlanma şekli karmaşık unsurlar içermesinin yanında gerçekte sosyal güvenlik kapsamında olan bu kişiler, yardım ve desteklerden faydalanma koşullarının güçleştirilmesine bağlı olarak gelir güvencesizliği ile karşı karşıya bulduklarından sosyal güvenlikten sınırlı düzeyde yararlanabilir veya hiç yararlanamaz konumuna gelmektedir. Örnek olarak, belirli süre çalışma koşulları ve sosyal sigorta ile düzenlenmiş emeklilik, sağlık ya da işsizlik ödeme ve yardımlarından yararlanmak için uzun süre katkı ödemesinde bulunulması gösterilebilmektedir. Fakat bazı çalışanlar katkı ödeseler dahi yeteri kadar katkı ödemedikleri zaman sunulan korumaya ulaşamamaktadır (Kapar, 2003:254-255).

Sosyal refah devletinin bir aracı da sosyal güveniktir. İnsanlar sosyal güvenlik sayesinde geleceklerine daha rahat ve emin bakabilmektedir. Yukarıda belirtilen nedenlerle sosyal güvenlikten yoksun bırakılanların toplumda sosyal dışlanma yaşadıkları söylenebilmektedir.

2.3.FARKLI TOPLUM MODELLERİNDE SOSYAL DIŞLANMA PARADİGMALARI

Silver (1994)'ın üç paradigması sosyal dışlanma kavramı için önemli bir yere sahiptir. Silver (1994), dışlanmayı açıklayabilmek için üç paradigma geliştirmiştir. Bunlar; toplumla birey arasındaki bağın azalması ile ortaya çıkan dışlanmayı açıklayan dayanışma paradigması, sosyal farklılaşma ve ekonomik işbölümüne vurgu yapan uzmanlaşma paradigması ve grup tekelciliğine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmayı açıklayan tekelci paradigmadır. Silver (1994)'ın sosyal dışlanmaya ait üç paradigması Tablo 2.3.'teki gibi özetlenmektedir.

Tablo 2.3. Sosyal Dışlanmaya Yönelik Üç Paradigma

	Dayanışma	Uzmanlaşma	Tekelci
Bütünleşme Anlayışı	Grup Dayanışması	Uzmanlaşma/ Ayrı Tabakalar/ Bağımsız	Tekelci/ Sosyal Kapanma
Bütünleşme Kaynağı	Ahlaki Bütünleşme	Mübadele	Yurttaşlık Hakları
İdeoloji	Cumhuriyetçilik	Liberalizm	Sosyal Demokrasi
Söylem	Dışlanma	Ayrımcılık	Yeni Yoksulluk/ Eşitsizlik/ Sınıfaltı
Düşünürler	Rousseau, Durkheim	Locke, Maddison ve Faydacılar	Marx, Weber, Marshall
Örnek Gösterilenler	De Foucauld, Xiberras, Schnapper, Costa, Lascoux, Douglas, Mead	Stoleru, Lenoir, Shklar, Allport, Çoğulculuk, Chicago okulu, Murray	Room, Townsend, Balibar, Silverman
Yeni Politik Ekonomi Modeli	Esnek Üretim	Yetenek, Çalışma Güdüsü, Ağlar (Networks), Sosyal Sermaye	İşgücü Piyasasının Bölünmesi

Kaynak: Hilary Silver, “Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms”, International Labour Review, Vol: 133, No: 5-6, 1994, s. 540.

Sosyal dışlanma problemlerinin anlaşılmasında önem taşımakta olan, dayanışma, uzmanlaşma ve tekelci paradigmlar sırasıyla, cumhuriyetçi, liberal ve sosyal demokrat ve sosyal bütünleşme ile ilgili olan tezlerden etkilenmiştir. Her bir paradigma sosyal, politik, kültürel ve ekonomik sosyal dezavantajların çeşitli şekillerine bir açıklama getirmekle birlikte uzun süreli işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve vatandaşlık hakları konularındaki teorileri de içermektedir. Bu paradigmları birbirinden ayıran en önemli özelliklerinden birini ise sosyal bütünleşmeye karşı olan bakış açıları oluşturmaktadır. Dayanışma paradigmasında vurgu, kültürel bağlarla sağlanan sosyal uyum ve dayanışma üzerindeyken; uzmanlaşma paradigması ayrık olan alanlarının birbiriyle etkileşimi ve bunların uzmanlaşması ile ilgilenmekte ve son olarak tekelci bakış açısı da kapalılık kavramını merkeze yerleştirmektedir (Şahin, 2009:35).

2.3.1. Dayanışma Paradigması

Dayanışma paradigması, Durheimci bir anlayışla dışlanmanın sebebinin toplumla birey arasındaki bağın gevşemesi olarak belirlemiştir. Toplumdaki "biz" duygusunun kırılmasına vurgu yapmıştır. Bu paradigma sınıfsal bir çözümlemeyi göz ardı etmektedir (Silver, 1995:67).

Çoğunlukla Fransa'da kabul görmüş olan dayanışma yaklaşımı, toplumsal bağların kopmasına odaklanmaktadır. Cumhuriyetçi düşünceye dayanan bu yaklaşım, ileriki zamanlarda birçok ulusalcı rejim tarafından da benimsenmiş; bugünkü dışlanma fikrinin ortaya çıkmasında bireylerin ve grupların açıkça böyle bir dışlanmaya maruz kalmaları nedeniyle önemli rol oynamıştır. Bu yaklaşım ulusal dayanışmacı düşüncenin bir yansımasıdır (Şahin, 2009: 35).

Diğer taraftan dışlanmayı, toplumla birey arasındaki sosyal bağı koparması ve ilişkilerin aksamaması olarak tanımlayan Sapancalı (2005), dayanışma paradigmasını toplumda birbirinden farklı hakların ve değerlerin paylaşıldığı sosyal düzen olarak değerlendirmektedir. Bu sosyal düzenin devamlılığı ve bireylerin toplumla bütünleşmesi için gerekli olan imkânlar sağlanırken; bu düzenin düzgün işlememesi de beraberinde dışlanmayı getirmektedir. Doğal olarak, dışlanmışlık durumu olası dayanışma bağına tehlikeye atarken aynı zamanda mevcut bağın güçlenmesi gerekliliğini işaret etmektedir. Bu durum ayrıca, kültürel sınırlarda; işsiz, yoksul, etnik azınlık gibi olağan dışı "dışarıdakiler" olarak adlandırılan ikili sınıfların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Sapancalı, 2005: 99).

2.3.2. Uzmanlaşma Paradigması

Uzmanlaşma paradigması, tipik Anglo-Amerikan liberalizmiyle uyumlu bir biçimde, ekonomik işbölümüne, sosyal farklılaşmaya ve alanların bölünmesine vurgu yapmaktadır. Uzmanlaşma paradigmasına göre dışlanma, sosyal alanlar arasındaki serbest geçiş ortadan kalktığında ortaya çıkmaktadır (Silver, 1995:67).

Temelinde liberalizm düşüncesi yatan uzmanlaşma paradigmasına göre birbirlerine göre birçok farklılık gösteren bireyler; hem doğuştan gelen yetenekleri bakımından hem de sonradan kazandıkları yetenekler bakımından birbirlerinden farklıdır. Bu sebeple, ilgi ve yetenekleri oldukça birbirinden farklı olan bireyler; farklı alanlarda uzmanlaşarak, sosyal ve ekonomik hayatlarında karşılıklı olarak birbirleriyle rekabet etme ya da yardımlaşma suretiyle etkileşimde bulunarak toplum yapısını oluşturmaktadır (Sunal, 2006:1).

Bireyler herhangi bir alanda dışlanma ile karşılaşabilirler. Ancak, bu bütün alanlardan dışlanacakları anlamına gelmez. Sosyal alanlarda sınırlar

arasında hareket hakkına sahip bireyler; uzmanlaşarak hem özgürlüklerini korurlar; hem de hızlı ve üretken olabilirler. Farklı değer yargıları ve psikolojik güdülerle hareket eden bireylerin, tercih özgürlüğüne sahip olmaları; sosyal bütünleşmeyi sağlayan bağlılık ve grup üyeliğinin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle; bazı sosyal alanlara dahil olmak, bazı bireysel özgürlüklerden vazgeçmek anlamına gelir ve dışlanma, ayrımcılığın bir türüdür (Silver, 1994: 543).

Bu paradigmanda bireyler sosyal aktörler olarak görülürler. Sosyal aktörler sosyal farklılaşmanın ve ekonomik işbölümünün sınırlarını geçebilirler ve ilerleyebilirler (Haan, 2000: 27). Uzmanlaşma paradigmasına göre bireyler 'sosyal gruplar içerisinde' ve 'piyasalarda' farklılaştıkları için birbirlerine benzememektedir (Silver,1994:542). Sosyal dışlanma; ayrımcılık, piyasa aksaklıkları, hakların uygulanamaması gibi nedenlerden dolayı oluşmaktadır (Lister, 2004:77). Uzmanlaşma paradigmasında dışlanma ayrımcılığı yansıtmaktadır. Gruplar arasındaki ayrımlar, bireylerin mübadele ve karşılıklı ilişkilere tam katılımlarının engellenmesine neden olmaktadır (Haan,1999: 27).

2.3.3. Tekelci Paradigma

Silver (1995), tekelci paradigma sosyal demokrat Avrupa geleneğine uygun olarak, sosyal dışlanmanın grup tekelciliğine uygun olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Weber'in statü grupları, güç ilişkilerini ifade eder. Statü gruplarının kapanması tekelleşmeye, bu da eşitsizliklere yol açar. Bu paradigmanda, dışlanmanın oluşması sınıf, statü ve siyasi gücün karşılıklı etkileşim halinde olması ve tekelci gruba dahil olanların kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. (Silver, 1995:68).

Toplumda güçlü olan gruplar, dışarıdakilerin bu güçlü gruplara dahil olmalarını sınırlamaya çalışmaktadır. Bu durum aynı zamanda grup içerisindeki bireylerin birbirleriyle olan dayanışmalarının güçlenmesine de fayda sağlamaktadır. Böylece, toplumdaki eşitsizlik somutlaşmaktadır. Örneğin, güçlü bir grubun tekelleşmesinin belirtisi olarak, işsizliği ve dışlanmayı, eşitsizliğe neden olan ekonomik sömürüyü genele yaymak olarak görülmektedir. Sosyal demokrasi anlayışının bir yansıması olan bu paradigma, vatandaşlık gibi araçlarla sosyal dışlanmanın azalacağını ileri sürmektedir. Ekonomik sömürü ve eşitsizlik sonucunda ortaya çıkan sosyal dışlanma, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini sağlayan ve destekleyen bir mekanizma olmaktadır (Sapançalı, 2005: 53,54).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Literatür Araştırması

Sosyal dışlanma konusu ile ilgili literatür incelendiğinde ampirik çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Sınırlı sayıda amprik çalışmanın bulunduğu literatür aşağıda sunulmaktadır.

3.1. Sosyal Dışlanma İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Bhalla ve Lapeyre (1997), dışlanma kavramının , ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları ile birlikte fakir toplumlarda, dışlanmanın temelinde ekonomik dışlanma sorununun olduğunu tespit etmiştir. Demokrasinin düzgün işlediği toplumlarda nüfusun büyük bir çoğunluğunun hayatta kalmak için zaman ve enerji harcadıkları görülmüştür. Siyasi özgürlük, sivil hak ve özgürlüklerin sınırının çizilmesi durumunda ekonomik dışlanmanın üstesinden gelinebileceği açıklanmıştır.

Burchardt (2000), sosyal dışlanmayı zaman içerisinde bireysel olarak ele alarak farklı boyutlarda incelemiştir. O belirli bir boyut dışlanmaya (tüketim, üretim, siyasi ya da sosyal etkileşim) maruz kalan bireylerin ertesi yıl da aynı dışlamaya maruz kaldıklarını belirlemiştir.

Tsakloglou ve Papadopoulos (2001), anket çalışması ile yaptığı çalışmasında, hemen hemen tüm AB ülkelerinde birey veya hane halkının işgücü piyasalarında sosyal dışlanma riskinin yüksek olduğu ancak, güvenli ve kesintisiz istihdamın, sosyal dışlanmaya karşı önemli bir kalkan olduğunu göstermiştir. Ayrıca, hemen hemen tüm ülkelerde çocukların nüfusun geri kalanından daha yüksek bir riski ile sosyal dışlamaya karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç da yalnız ebeveynli hanelerde yaşayan çocukların büyük ölçüde sosyal dışlanma riski ortalamasını daha da yükselttiği ve buna karşın yaşlı kişilerin sadece birkaç güney AB ülkesinde yaşayanların sosyal dışlanma riskinin diğerlerine göre daha yüksek olduğudur.

Santana (2002), Portekiz'deki insanların yoksulluk, sosyal dışlanma ve sağlık durumlarını ve Portekiz toplumundaki en savunmasız grupların mevcut sağlık durumu - yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanmadan etkilenenleri incelediği araştırmasında, sosyal gruplar ve bölgeler arasında sağlık durumunda büyük farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çalışmada, 1994'te Portekiz'in, gelir dağılımında en düşük ikinci eşitsizlik seviyesine ve Avrupa Birliği'nde (AB) en yüksek fakirliğe sahip ülke olduğu söylenmektedir. Portekiz'de yoksulluk, ağırlıklı olarak yaşlıları ve kadınları (özellikle de tek ebeveynli ailelerde) etkilemektedir. Bu grupların ötesinde, çocuklar, etnik azınlıklar ve evsizler de yoksulluktan etkilenen gruplar içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, madde bağımlıları, işsizler ve eski tutuklular, sosyal dışlanma ve yoksulluk durumlarından şiddetle etkilenen gruplar olarak değerlendirilmektedir. Bu yazının amacı, dezavantaj, tir.

Farrington (2002), sosyal dışlanma kavramının tanımlarını yaptığı çalışmasında sosyal dışlanma kavramını, dezavantajlarıyla tanımlamanın bir yol olduğunu ancak bunun yetersiz kalacağını belirtmiştir. Sosyal dışlanma kavramının tanımlanmasının anahtarı toplumsal dışlanma sorununa uygun bir tanımın oluşturulmasında yatmaktadır. Sosyal dışlanma, toplum dışındaki kişiler tarafından yaşanan, toplumsal farklılıkları ayıran ve bu farklılıklardan doğan sorunları şiddetlendirmeyen bir kavramdır. Ayrıca Farrington (2002) gerçeğini yansıtan 'en uygun' tanımlamanın insanların veya çevrelerinin devletin sosyal, ekonomik ve siyasal alanda yaşadıkları dışlanma olduğunu belirtmektedir. Sosyal dışlanmayı önleyici tedbirler alınırken basit iyileştirici adımlar yerine, dışlanma süreçlerini önleyici tedbir alınmasına izin verilmelidir. Sosyal dışlanma ile ilgili bir diğer tanımı da yalnızca dışlananlar değil toplumdaki tüm gruplar arasındaki yaşanan eşitsizlikler olarak belirtmektedir.

Tsakoglou ve Papadopoulos (2002), Avrupa nüfusunda sosyal dışlanmaya maruz kalacak yüksek risk altındaki üyeleri incelemiştir. Sosyal dışlanmanın dinamik olduğu fikrini takiben yoksunluk statik göstergelerini (gelir, yaşam koşulları, yaşam ve toplumsal ilişkilerde ihtiyaçlar) olarak belirlemiştir. Statik göstergelerinin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için kümülatiflerini almıştır. Bu durumda bireylerin 3 yılda en az iki defa sosyal dışlanma yaşama risklerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Gallie, Paugam, Jacobs & European Societies (2003), sosyal dışlanma kavramının, işgücü piyasasının marjinalitesinin yoksulluğa ve toplumsal izolasyona yol açtığı, uzun vadeli işsizlik riskini pekiştiren bir sarmal olarak tanımladığı çalışmasında, AB üyesi ülkelerin çoğuna 1994 ile 1996 yılları arasında uzunlamasına veri sağlayan Avrupa Topluluk Hane Halkı Paneli verileri ile analizler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, yoksulluğun kısır bir istikrar çemberine katkıda bulunduğu yönünde güçlü bir kanıt olduğuna ve artan işsizliğin yoksulluk ve yoksulluk riskinin insanların tekrar istihdam edilmesini zorlaştırdığını göstermektedir. Bununla birlikte çalışmada, sosyal dışlanmanın doğrudan işsizlikten kaynaklandığı görüşüne açık bir destek bulunamamıştır. Ayrıca çalışmada, sosyal dışlanma için işsizliğin etkileri konusundaki kaygılardan önce yoksulluk sorunu üzerinde yoğunlaşılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Şenkal (2005), çalışmasında, sosyal sermayenin, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya hizmet etmesi, sosyal güvenin sağlanması, bireyler ve toplumsal kesimler arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında etkili olmasıyla; gelir dağılımı eşitsizliğinden kaynaklanan toplumsal gerginlik, güvensizlik ortamının doğmasını önlemekte, sosyal bütünleşme ve sosyal barışta da önemli rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca çalışmada sosyal sermaye olgusunun bir toplumda güçlü olması, sosyal bütünleşmeyi güçlendirerek sosyal dışlanmayı azalttığına da değinmektedir.

Adaman ve Keyder (2006), yoksulluk ve sosyal dışlanma değişkenlerini Görüşme ve Anket Çalışması yöntemleri ile inceleyerek kent içi çöküntü alanları ve gecekondualarda yaşanmakta olan dışlanmaların ekonomik, toplumsal, kültürel, politik ve mekânsal tezahürleri bulunduğu yolunda bulgulara ulaşmışlardır. Ayrıca dışlanmışlık hissini arttıran olası etmenler üzerine yapmış oldukları analiz neticesinde; genç, az eğitilmiş, Kürt kökenli, yeni göçmen, engelli, yedi aydan fazla süre işsiz olmanın, sosyal sigorta bulunmamasının ve maddi güvence olmamasının kişide dışlanmışlık duygusunu arttırmakta olduğunu ortaya çıkaran sonuçlara ulaşmışlardır.

Adato , Carter ve May (2006), çalışmalarında Güney Afrika'daki yoksulluk tuzaclarını ve sosyal dışlanmayı, 1993-1998 yılları arası kalitatif ve kantitatif verileri kullanarak keşfetmeye çalışmıştır. Kronik ya da kalıcı yoksulluk sorunu, Güney Afrika'daki en büyük sorunlardan biri olmakla birlikte Güney Afrika kronik yoksulluğun en fazla yaşandığı ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Güney Afrikalı fakirlerin sosyal dışlanmaları, ırkçılık temelli eşitsizlikten ve şiddetli yoksulluğun kendine özgü kutuplaşmış mirasından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk ve yoksulluk dinamiklerine yeni varlık temelli yaklaşımlar üzerinde duran bu çalışmadan elde edilen bulgular Güney Afrikalılar için çalışan bir ekonominin yaratılmasını işaret etmektedir. Çalışmadan elde edilen tahminler dinamik bir varlık yoksulluğu eşliğini tanımlamaktadır. Bu varlık yoksulluğunu yaşayan hane halkları yoksulluk sınırının iki katından daha az geçim şartlarına sahiptir. Güney Afrika, beklenen yaşam standardına eşit düşük seviyeli bir yoksulluk tuzağına doğru gitmektedir. Bunun nedenleri arasında da büyüyen, yükselen işsizlik ve HIV / AIDS'le ilişkiler yer almaktadır. Bireyler arasındaki sosyal ağlar ve en iyi ihtimalle ilişkiler gelirleri istikrara kavuşturuyor görünse de, uzun vadeli birikim veya ekonomik ilerleme yolunda pek de fayda sağlamadığı açıkça görülmektedir.

Sunal (2006), sosyal dışlanmayla ilgili olarak sosyal dışlanmanın üç paradigması olan dışlanma, uzmanlaşma ve tekeli paradigmasını irdelemektedir. Sosyal dışlanmayı 3 paradigma çevresinde şekillendirmeye çalışmanın oldukça zor olduğu belirtilse de birçok ülkede siyasi iktidarların değişmesi ve iktidara yeni gelen partilerin benimsedikleri görüşler uygulayacakları sosyal politikalarda oldukça etkili olmaktadır. Genellikle liberal iktidarların uyguladıkları politikalarda sosyal harcamaları azaltmak yoluna gidilmektedir. Özellikle istihdam edilmeyen dışlanmış olan gruplar mali ve toplumsal bir yük olarak görülmekte ve bunun için bu gruplar sistemi tehdit eden unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Ancak sosyal demokrat iktidarlarda ise durum biraz farklı olarak sosyal sorunlara, bunları yaratan nedenlere ve bunların ortadan kaldırılması için yapılması gereken politikalara daha çok önem verilmekte ve daha ahlaki bir düşünceyle konuya yaklaşılmaktadır.

Pantazis vd. (2006), çalışmalarında Britanya'da yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yoksulluğun sosyal ilişkiler üzerinde

en güçlü (olumsuz) etkiye sahip olduğu, nüfusun yaklaşık % 9'unda kişisel kriz zamanlarında düşük sosyal destek miktarı beklenti seviyesi oldukları, ücretli çalışmaların fakir olma ihtimali daha düşük olsa da bu durumun mutlaka sosyal içermeyi teşvik etmediği nüfusun önemli bir kısmı için sosyal katılımı engellediği, çalışma çağındaki insanların ücretli işlerde yoksulluktan değil sosyal ilişkilerden dışlanmada muzdarip olduğu, yaşlılarında yoksulluğu öğrendikleri için daha az sosyal dışlanma yaşadıkları ve yoksulluğun sosyal dışlanma üzerindeki nesnel etkisinin görünürden daha güçlü olduğu sonuçlarını elde ettiği görülmektedir.

Poggi (2007), yaptığı araştırmada özellikle bireysel olarak sosyal dışlanmaya yol açan nedenleri analiz etmiş ve önceden sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin bugünlerde de sosyal dışlanma ile karşılaşmasının daha muhtemel olduğunu görmüştür. Sosyal dışlanmayı görünen ve görünmeyen olarak ikiye ayırmış ve öncesinde sosyal dışlanmanın yaşanılmasının sonrasında yaşanma olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Sürüel (2008), Kantitatif (Anket), Kalitatif (Yüz yüze Görüşme) ve Desk-Research (Kaynak Tarama) yöntemlerini kullanarak yaptığı çalışmada göç ile sosyal dışlanma değişkenlerini incelemiştir. Deneklerle yaptıkları araştırmaların sonucunda, deneklerde İstanbullu Olma Bilincinin yeterince yerleşmemiş olduğu, kendilerini çoğu zaman aidiyet duygusundan yoksun ve dışlanmış hissettiklerini ancak, deneklerin büyük çoğunluğunun bu konuda kapalı olmadığı olumlu bir eğilim içinde olduğunu belirtmiştir.

Çelik (2008), kamuya ait arazi üzerinde gecekondan alanlarında ve şehrin eski tarihi merkezinde yaşayan ve yenileme projelerine tabi tutulanların yaşadıkları sosyal dışlanmayı incelediği araştırmasında, İstanbul şehrinde kentsel dönüşüm hızlandırılmasına ilişkin projelerin analizine göre iki ana noktaya dikkat çekmiştir. Birincisi, 2000 yılından sonra İstanbul'da kentleşme sürecinde merkezde yaşayanların daha güçlü rollere sahip olduğu görülmüştür. İkincisi, gecekondan bölgelerinde ve eski tarihi merkezlerinde yaşayan insanların sadece yaşam alanlarından tahliye edilmekle kalmayıp şehir merkezlerinden sosyal ve mekânsal açıdan dışlandıkları görülmüştür.

Öztürk ve Çetin (2009), çalışmasında, yoksulluğun tanımını kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının bulunmaması olarak tanımlamakta ve beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluğun, dünya üzerindeki kadınlar için ayrıca incelenmesi gereken bir alan olduğunu belirtmektedir. Yoksulluk sorunu, sosyal dışlanmadan ve yoksulluktan etkilenen gruplar açısından kadınlar aleyhinde beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Bu anlamda, gerek sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere erişebilme anlamında, gerekse emek piyasalarında toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık yönünden kadınların erkeklere nazaran dezavantajlarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Gülberk (2009), deney yöntemini kullanarak sosyal dışlanma, aidiyet ihtiyacı ve tüketim değişkenleri ile yaptığı çalışmasında, sosyal dışlanmanın bir

gruba bağlılığı simgeleyen ürünler hakkındaki yorumları pozitif yönde etkilediğini gözlemlemiştir. Dışlanan kişilerin dışlanmayanlara göre bir gruba bağlı ürünleri almaya daha yatkın oldukları belirlenmiştir.

Şahin (2009), çalışmasında sosyal dışlanma kavramının, sebeplerini, sonuçlarını ve türlerini incelemekte ve kavramın yoksullukla ilişkisinin belirlenmesini ve sosyal dışlanma ile mücadele yöntemlerinin ele alınmasını amaçlamaktadır. Sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkması ile yoksulluk ve dezavantajlılık olguları yeni bir ivme kazanmıştır. 1980'li yıllarda, yaygın olarak kullanılan bir kavram olan sosyal dışlanma kavramı ilk olarak gelişmiş ülkelerde problem olmaya başlamıştır. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik olumsuzlukların birikmesi sonucunda sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olan kısır bir döngü vardır. Toplumda bireyler birbirlerine karşılıklı haklar ve ödevlerle bağlı olarak ahlaki bir düzen içinde yaşamaktadırlar. Ancak sosyal dışlanma kavramı bu düzenin dışına çıktığı noktada kendini göstermektedir. Şahin (2009)'a göre sosyal dışlanma, bireysel anlamda toplumdaki sosyal aktivitelerde yer almada yaşanan eksikliği ve olumlu sosyal ilişkiler kuramamayı kapsarken toplumsal anlamda, yetersiz bütünleşme ve sosyal uyumu ifade etmektedir. Sosyal dışlanma temel olarak; sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve özel ve güç ilişkilerini kapsamaktadır. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramının birbirinden farklı olup olmadığı konusu tartışılmakla birlikte bazılarının göre sosyal dışlanma yoksulluğun bir nedeni olarak görülürken, bazılarının göre de yoksulluk sosyal dışlanmanın bir unsuru olarak görülmekte ve ikisinin farklı olduğu belirtilmektedir. Sosyal dışlanma toplumun bir parçası olmanın ve toplumla bütünleşmenin karşıtı olan bir kavramdır ve eğitim, iş gücü piyasası, toplumsal hayat ve vatandaşlık gibi modern hayatın her alanında görülmektedir. Günümüzde sosyal politikaların belirlenmesinde dikkate alınan en önemli kavramlardan biri olan sosyal dışlanma toplumla bütünleşemeyen bireyleri ifade etmek için kullanılmakta olup, yoksulluktan daha geniş anlamlar içeren bir kavramdır. Sosyal dışlanma ile mücadele etmenin yollarından birisi de bireylerin tekrardan toplumun bir parçası olmasını sağlamaktan geçmektedir.

Şenol (2010), işsizliğin sosyal dışlanma üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, alan araştırması yöntemini kullanmıştır. Elde ettiği sonuçlara bakıldığında, işsizliğin sosyal dışlanma üzerinde oldukça yüksek bir düzeyde etkisinin bulunduğunu ve işsizlerin çalışanlara göre çok daha yüksek bir düzeyde sosyal dışlanmaya uğradıklarını istatistiksel verilerle ortaya koymuştur.

Tunca (2010), çalışmasında, sosyal dışlanma kavramı çerçevesinde Türkiye'de yapılanları, Çanakkale'de bulunan bir mahalle örneği ile incelemiştir. Bu doğrultuda konuyla ilgili alan uygulamasında Çanakkale'de en çok sosyal dışlanmaya maruz kalan bir bölge olan Fevzi Paşa Mahallesi'nde 200 kişinin katıldığı bir anket çalışması yapılarak mevcut durum ortaya

koyulmaya çalışılmıştır. Sosyal dışlanmanın önemli unsurlarından biri olan yoksulluğun yol açtığı, toplumsal yaşamda karşılaşılan sorunlar ve hizmetlere ulaşma ile ilgili yapılanların ön plana çıktığı ve sosyal dışlanmaya; sosyal güvence, gelir durumu ve yaşanan konut koşullarının da etkide bulunduğu görülmüştür.

Özbek (2010), 1990'lı yılların başından itibaren Tuzla Belediyesi sınırları içerisinde tarlalarda çalışan ve çadırlarda yaşayan tarım işçilerinin çocuklarının yaşam ve çalışma koşullarını, sosyo-ekonomik durumlarını ve eğitim durumlarını incelemiştir. Aileleriyle birlikte yaşamlarını sürdüren çocukların yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma olguları ile birebir karşılaştıkları vurgulanmıştır. Bu durumun ayrıca çocuk işçiliğine yol açtığını ve çocuk işçilerinin de yoksulluk, yoksunluk, sosyal dışlanma ve vatandaşlık haklarından yararlanamadıklarını göstermiştir.

Özgökçeler ve Bıçkı (2010), görüşme yöntemini kullanarak sosyal dışlanma, yoksulluk, özrürlük değişkenlerini incelediği çalışmasında Bursa ve Çanakkale Kent Konseyleri'nde yer alan ve çoğunluğunu ortopedik özrürlü erkek bireylerin oluşturduğu bir grupta çalışmış ve özrürlü kadın bireylerin istihdam olanaklarından yeteri kadar yararlanamadığını görmüştür. Ancak üniversite mezunu olan özrürlü kadınların ise; tamamının insana yakışır, güvenceli bir işte istihdam edildiği tespit edilmektedir. Bu anlamda kaliteli ve yüksek eğitim seviyesi, hem özrürlü hem de kadın olduğu için ikili dışlanmaya maruz kalan kesimler açısından bir "çıkış noktası" oluşturabilmektedir. Özrürlü bireylerin mülkiyetten dışlanma şeklinde ifade edilen bir sosyal dışlanma formuna sahip olmadıklarının tespit edildiği çalışmada özrürlü bireylerin çok büyük bir bölümünün eğitim hizmetlerinden yeteri kadar yararlanmadığı saptanmıştır. Bu durum kendilerinin eğitim imkânlarından dışlandığını da göstermiştir.

Karakaş (2010), küresel yoksulluğun yeni özelliklerini ele aldığı çalışmasında, küresel yoksulluğun mutlak yoksulluk olarak ortaya çıkan özelliklerini ve küresel yoksulluğun öteki yüzü olarak tanımlanan yeni yoksulluk biçimini tartışmaktadır. Küresel yeni yoksulluk biçiminde de öne çıkarılan konuların da "sosyal dışlanma" ve yeni özellikleriyle "yoksullukla mücadele" biçimleri olduğunu belirtmektedir.

Dedeoğlu (2011), Nahçıvan ve Bakü'den daha iyi çalışma ve yaşam koşulları bulmak için Türkiye'ye gelen Azerbaycanlı ailelerin, konfeksiyon sanayinin küçük atölyeleri için ucuz işgücü sağladığını belirtmektedir. Türkiye'de yaşayan göçmen kadınlar ve onların ailelerinin deneyimleri aracılığıyla, Azerbaycanlı kadınların sosyal dışlanmasının dinamiklerini üç alanda incelemektedir. Bunlar, göçü organize eden ve yöneten kurumsal yapılar, kadınların emek piyasasında konumları ve göçmenlere ilişkin var olan normlar ve algılardır. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'de göç rejiminin, düzensiz göçmenleri 'suçlular' olarak sınıflandırdığı ve bu göçmenleri enformel ekonomi için ucuz işgücü haline getirdiği gösterilmektedir.

Tartanoğlu (2011), sosyal dışlanma kavramının tarihsel süreçte yoksulluk sorununun neresinde olduğunu ve küresel kapitalizmin hız kazanmasıyla birlikte sosyal dışlanma kavramının ne ölçüde ortaya çıktığını araştırdığı çalışmasında, sosyal dışlanmanın kavram olarak anlamaya çalışmanın son derece karmaşık bir süreç olduğunu belirtmektedir. Literatüre bakıldığında, kavramın pek çok kuramcı tarafından farklı şekillerde ele alındığını ve bunların; kültürel ve ekonomik bir süreç olarak değerlendirme şeklinde olduğu söylenmektedir. Sonuç olarak da sosyal dışlanma kavramının, küresel kapitalizm dönemine özgü bir kavram olduğu ancak, eşitsizlikleri ortaya çıkaran altyapısal nedenlerin değişerek sistemin ortaya çıkardığı yoksunlukların daha geniş kesimleri yayılarak çok boyutlu olarak etkilediği belirtilmektedir.

Yücel (2011), Türkiye'de yoksulluk sorunu ve kamu sosyal transfer harcamalarının yoksulluğa etkilerini incelediği araştırmasında, Klasik En Küçük Kareler Yöntemi'ni kullanmıştır. Fertlerin işteki durumuna göre yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesimin yevmiyeli çalışanlarla ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar olduğu ve sosyal dışlanmanın yoksulluğun hem nedeni hem sonucu olduğu sonuçlarına varmıştır.

Hekimler (2012), çalışmasında, sistem dışına atılan veya anonimleşmesi beklenen bireyin durumunu ve sosyal dışlanmışlık olgusunu analiz ettiği çalışmasında, küreselleşme süreci ile daha da öne çıkan sosyal dışlanma kavramının, yeni ilişkilerin gerektirdiği nitelik ve vasıflara sahip olmamak, var olan rekabet ortamına ayak uyduramamak, bu konudaki eksikliklerin manevi ve maddi anlamda giderilmesi yönündeki çabanın cevapsız kalması olarak da ifade edebileceği açıklanmaktadır. Ayrıca, sosyal dışlanmanın sonuçlarının, bu şekilde her geçen gün toplumumuz içinde daha fazla kişiyi içine alarak toplumun tamamını tehdit eder hale geldiği açıkça söylenebilmektedir.

Lucas (2012)'in, 1990'ların sonları ve 2000'lerin başında, büyüme ile düşük gelirli grupların ve toplulukların sosyal dışlanma yaşamaları arasında nasıl ilişkili olabileceğini ilişkin endişeleri İngiltere'deki akademisyenler ve politika yapıcılar arasında artan bir ilgi görmüştür. Çalışmalar (ağırlıklı olarak Birleşik Krallık) yoksulluk, kilit hizmetlere erişim arasındaki ilişkileri sosyal dışlanma ve ekonomik politikaları açısından daha anlaşılır hale getirmeye başlamıştır. 2003 yılına gelindiğinde Birleşik Krallık Sosyal Dışlanma Birimi yayımlanmış ve bu konuda şu anda uluslararası kabul görmüş raporu daha sonra bir dizi ulaşım politikası rehberi geliştirilmesine neden olmuştur. İngiltere'de şu anda erişilebilirlik planlaması olarak anılacak olanı sağlamak için yerel yetkililer, Yerel Ulaşım Planlarının bir parçası (Ulaştırma Dairesi, 2006) olmuştur. O zamandan sonra, birkaç başka ülkedeki araştırmacılar da yoksulluk ve sosyal dezavantaj yarattığı düşünülen sosyal dışlanma kavramını kabul etmeye başlamışlardır. Çalışmada sosyal dışlanma perspektifi çerçevesinde temel teorileri ve temel tanımları tekrar gözden geçirip, daha sonra bunların

sosyal dışlanma kavramı için önemi değerlendirilmiştir. Ayrıca Birleşik Krallık ve Avustralya'ya öneri olarak bireyler arasındaki eşitsizliklerin ve negatif sosyal ilişkilerin giderilmeye çalışıldığı noktada sosyal dışlanma ile başa çıkmada ilerleme kaydedilebileceği çalışmada ileri sürülen önemli bir bulgudur.

Açıkgöz ve Yusufoglu (2012), Türkiye özelinde, yoksulluk olgusunun farklı boyutları ve yoksullukla ilgili çeşitli problemler ele aldığı çalışmasında, yoksulluğun günümüzde birtakım makro ve mikro faktörlerin etkisiyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Makro faktörlerin başında; küresel sermaye, küreselleşme, işsizlik, ekonomik krizler ve göç gibi unsurlar gelmektedir. Mikro faktörler arasında da eğitimsizlik, kapasite yoksunluğu, yoksulluk kültürü ve bireysel özellikler gibi unsurlar yer almaktadır. Yoksulluk, genel olarak, sosyal dışlanma, şiddet ve suç, gettolaşma, marjinalleşme ve gecekondulaşma, konut ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca yoksulluk, boşanma ve depresyon, aile parçalanmaları gibi problemler doğurmaktadır. Dolayısıyla, yoksullukla ilgili araştırmalar yaparken ve yoksullukla mücadele programları hazırlarken ülkelerin özel durumlarını ve yoksulların değişken profilini dikkate almak gerekmektedir.

Öcal vd., (2013)'de Aksaray, Konya, Kayseri ve Kırşehir yetiştirme yurtlarında kalan 100 ilköğretim öğrencisinin dışlanmışlık algısı incelenmiştir. Betimsel tarama modelinde desenlenen çalışmada, veriler Öcal ve Altınok (2011) tarafından geliştirilen bir ölçek yoluyla toplanmıştır. Elde edilen sonuçlar yetimhanelerde yetişen çocukların "yatılı çocuk" imgesini taşıdıklarını ve ailelerinden ayrı kaldıkları için kendilerini farklı hissettiklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet yeteneğini arttırmak ve yetimhanede yaşayan çocukların toplumdan dışlanmış hissetmemeleri için çocuk koruma sistemlerinin bireylerin ihtiyaçlarına göre gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Özhasar (2013), Aydın'da yaşayan yoksul hanelerde yaşanan sosyal dışlanmanın boyutlarını belirleyebilmek için yeşil kart kullanan ve kömür yardımı alan haneleri kapsayan anket çalışmasını 269 kişiye uygulayarak gerçekleştirmiştir. Anket sonucunda çalışmaya katılan bireylerin eğitim düzeylerinin çok düşük olduğunu ortalama asgari gelire sahip olduklarını ve bu yüzden de borçlandıkları dolayısıyla toplumda sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmiştir.

Genç ve Dalkılıç (2013), toplumun vazgeçilmez ve zorunlu gruplarından biri olan yaşlıların; yaşlılıktan kaynaklanan ekonomik, psikolojik, sosyolojik, biyolojik ve fizyolojik yetersizlikleri sebebiyle karşılaştıkları sosyal dışlanma riski ve bu durumun geri kalan yaşam süreçlerini nasıl etkilediğini araştırmak amacıyla çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmada, İstanbul İli Eyüp ilçesinde yaşayan ve rastgele seçilen 108 yaşlıdan oluşan örneklem kitlesine, tesadüfi örneklem yöntemiyle 30 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yaşlılıkla ilgili olumsuz algılara sahip olan yaşlılar,

bu olumsuzluğu etrafına da yansıtarak toplumda dışlanmışlık hissi uyandırmaktadır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre, kadınlar (% 74) erkeklere (% 50) göre daha çok sosyal dışlanma endişesi yaşamakta ve sosyal dışlanma ile yaşların ilerlemesi arasında doğru ilişki bulunmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek olanların kendilerine güvenleri daha yüksek ve sosyal çevreleriyle daha kolay bütünleştikleri tespit edilmiştir.

Yıldırımalp ve Yenihan (2013)'da gençlerin işgücü piyasasında yaşadığı sosyoekonomik dışlanmanın nedenlerini, kapsamını ve mücadele politikalarını incelemiştir. İşgücü piyasalarından dışlanmanın, bireyin çalışma hayatından, sosyal yaşantıdan, tüketimden dışlanmasına neden olduğunu görmüştür. Sosyal dışlanma yaşayan başlıca gruplar arasında, işgücü piyasasında dezavantajlı gruplar içerisinde bulunan gençlerin yer aldığı belirtilmiş ve Türkiye'de gençlerin, ülkenin ulusal insan gelişme süreçlerine, siyasal ve sosyal yaşama büyük ölçüde katılmadıklarını ifade etmiştir. Katılım yetersizliğinin başlıca nedenleri arasında da işgücü piyasasından dışlanma suretiyle ekonomik dışlanmanın yer aldığı görülmüştür.

Genç ve Çat (2013), toplumda dezavantajlı gruplar olarak bilinen engellilere mesleki rehabilitasyon ve istihdam alanı imkanı sağlayarak toplumla dışına itilmelerini engellemek için öneriler sunmayı amaçladığı çalışmada, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin iştiraki olan BELDE- AŞ'ye bağlı Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezinde nitel ve nicel verilerle araştırmayı gerçekleştirmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre mesleki rehabilitasyon merkezlerinin engelliler için korumalı işyerlerinden farklı olduğu ve bu yüzden engellileri çalışma ortamına çekerek onların üretime katkı sağlamasını sağladığı ve bu yolla üzerlerinde iyileştirme sağladığı görülmüştür. Ayrıca çalışmada elde edilen bir diğer bulgu da; işgücüne katılım engellilere gelir sağlayarak aile ortamı kurmalarına yardımcı olması, bu durumun da engelli bireylerin sosyal dışlanma yaşamalarını önlemesi ve engellileri toplumla bütünleştirmesi şeklindedir.

Kaypak (2013), özellikle son yıllarda her alanda meydana gelen gelişmelere bağlı olarak yüzü değişen kenti, sosyal dışlanma ve yoksulluk olguları doğrultusunda incelemeyi amaçladığı çalışmada, kentlerin, sahip oldukları hareketlilik ile gelişimin ve değişimin en çok yaşandığı birimler olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme süreci ile de, neo-liberal politikalarla şekillenen tüketim kültürünün bir sonucu olarak mevcut olan mutlak yoksulluğun yanında ortaya çıkan “yeni yoksulluk”; kentte, sosyal ve siyasal değişimlerin, kalkınmanın ve ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı istihdam sorunları, yoğun göçlerle kendini hissettirmektedir. Ayrıca bu sorunların “kentsel yoksulluk” olarak karşımıza çıktığı açıklamaktadır. Kentsel yoksulluk da çok boyutlu bir sorun olarak sosyal dışlanma sorununu beraberinde getirmektedir.

Yıldırım (2014), göreceli bir kavram olan sosyal dışlanma kavramını ve Avrupa Birliği'nin sosyal dışlanma yaklaşımını incelemektedir. Günümüzde mücadelesi halen devam eden bir sorun olan sosyal dışlanmanın, ekonomik boyutunun yanı sıra siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarının da ele alınarak incelenmesi önem gerektirmektedir. Avrupa sosyal dışlanma mücadele stratejisinin de toplumdaki dezavantajlı grupları temel alan, çok boyutlu bir mücadele sürecini kapsamaktadır. Çalışmada bu mücadele stratejisinin temel ayağını istihdam oluşturmakla birlikte, yoksulluk, eğitim, konut, gelir dağılımı, sağlık gibi hizmetler, emeklilik sistemi gibi sosyal güvenlik sistemi, sosyal hizmet ve sosyal yardım politikalarını da kapsayan şekilde genişleme gösterdiği belirtilmektedir.

Karataşoğlu (2014)'nin Mardin'de gelişmişlik düzeyi ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, Mardin ili özelinde yapılan saha çalışması kapsamında gelir seviyesinin sosyal dışlanma üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada gelir seviyesi ile sosyal dışlanma arasındaki ters yönlü bu ilişkinin varlığından yola çıkarak kişilerin yaşadığı sosyal dışlanmanın azaltılması için uygulanması gereken gelir odaklı sosyal içerme uygulamaları önce mikro düzeyde gelir grupları için sonrasında ise makro düzeyde tüm bireyler açısından ele alınıp çözüm önerilerine dönüştürülmüştür.

Doğan (2014), işgücü piyasalarından dışlanma ile sosyal dışlanma değişkenlerini anket ve yüz yüze görüşme ile incelediği çalışmasından elde ettiği bulgularda, işsizlik nedeniyle işsiz katılımcıların tamamen gelirden yoksun olduğu göze çarparken, çalışan katılımcıların bir kısmının düzgün olmayan koşullarda çalıştıkları saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların bir kısmının gelir yoksunluğu ve düşük gelir düzeyi nedeniyle iktisadi yoksunluklarla karşılaştıkları ve sosyal hayata istedikleri düzeyde katılamadıkları tespit edilmiştir. Bahsedilen bu sebeplerin sosyal dışlanmaya neden olduğundan bahsedilmiştir.

Habib (2015), sosyal dışlanma, yaşlıların seyahat özellikleri ve seyahat mesafesi değişkenlerini Cobb–Douglas ve Anket araştırma yöntemlerini kullanarak yaptığı çalışmasında, 65 yaş üstü yaşlıların seyahat mesafelerini etkileyen etmenler ile yaşadıkları sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ampirik modelde Kanada Ulusal Başkent Bölgesi 'de yaşayan yaşlıların çeşitli faaliyetler gerçekleştirebilmeleri için uzun mesafeli seyahatler yapmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgulara göre artan yaşlı nüfusla birlikte ulaştırma kaynaklı sosyal dışlanmanın yaşanma riskinin arttığı görülmüştür.

Genç vd. (2015), yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile yaptığı çalışmasında, eğitim sürecinden ve sosyal hayattan dışlanma riskiyle karşı karşıya olan Roman çocuklarının, eğitim süreçlerindeki başarı trendlerini olumsuz etkilediği ve toplumla bütünleşme sorunu yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Sapancalı (2015), Avrupa Birliği'nde yaşanan sosyal dışlanma sorununu ve mücadele yöntemlerini incelemiştir. AB üye ülkeler içinde göreceli olarak gelir yoksulluğu riski ile karşı karşıya kalan bireylerin sayısının altmış milyondan daha fazla olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, işsizlik, sağlık, yoksulluk, eğitim, sosyal güvenlik ve barınma gibi en temel kaynaklardan ve haklardan yoksunluk olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmanın tüm dünyada olduğu gibi AB'nde de önemli sorunlardan biri olduğunu belirlemiştir.

Erkul ve Koca (2016) çalışmasında, her ne kadar tüm sosyal sorunların temel nedeni olsa da, önemli bir nedeni olarak ele alınan yoksulluk ve yoksullukla mücadelede kullanılan yoksul yardımlarının kişilerin kendilerini ne kadar dışlanmış olarak hissetmelerine neden olduğunu incelemektedir. Çalışmada, yoksul yardımların dağıtımı konusunda var olan bazı uygulamaların bireyler üzerinde sosyal dışlanma şeklinde kendini gösterdiği sonucuna varmıştır. Ayrıca, muhtaçlık tespit etmenin önemli bir adımı olan hane ziyaretleri de mahrem olanı meşrulaştırmakta ve gururu incitici bir duruma dönüşebilmektedir. Bununla birlikte ailelerin gerek yardım talebinde bulunduğu sırada hane ziyaretleri sırasında kurulan ilişkilerde özellikle yardımlaşma hizmetlerini gerçekleştirmekle yükümlü görevlilerin asık suratlı ve sınırlı hallerde olmaları diğer bir deyişle, görevlilerin muhtaçlara yönelik ön yargı ve peşin hükümleri sosyal dışlanma şeklinde kendini göstermektedir. Çalışmada sonuç olarak, yoksullukla mücadele aracı olan yoksul yardımlarının sosyal dışlanma ve yoksulluk bakımından tekrar gözden geçirilmesi ve toplumdaki ayrıştıran ve küçük düşüren uygulamalara son verilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Geçgin (2017), sosyolojinin önemli kavramlarından biri haline gelen sosyal dışlanma kavramını Türkiye'deki mevsimlik tarım işçileri çerçevesinde incelemiştir. Sosyal dışlanmaya etki eden faktörleri Ankara-Polatlı örnekleminde ele alıp betimlemesini yapmıştır. Bu doğrultuda bu çalışma, her çadırdan yargısal örneklem tekniğine göre seçilen hane reisi, genç ve kadın olmak üzere toplam 170 görüşmeci ile yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, derinlemesine görüşmelerden de faydalanılmıştır. Çadır kümelerinde, son derece ilkel koşullarda barınmakta olan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik açılardan sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmüştür. Yöntemsel çoğulculuğun benimsendiği çalışmada esas olarak nicel verilere yer verilmiştir ancak çalışmada nitel veriler de kullanılmıştır. Ankara-Polatlı Beylikköprü, Yassıhöyük ve Sazlar Köyleri etrafında konaklayan mevsimlik tarım işçilerinin sayısının ve konumunun belirgin olmamasından dolayı olasılığa dayalı olmayan, yani yargısal örneklem seçimine gidilmiştir. Örneklem gruba yapılandırılmış görüşme uygulanmış, ilgili kişiler ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve gözlem tekniğinden de faydalanılmıştır. Çalışmada birden fazla soru kullanılmıştır ve bu sorular daha çok mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma boyutlarını ölçmeye veya ortaya çıkarmaya

yönelik sorulardan oluşmaktadır. Örneklem gruba gelir, eğitim, sosyal güvenlik, servet, etnik kimlik, yaşam koşulları, eşitsizlik, yoksulluk, kendini dışlanmış hissetme gibi konularda sorular yöneltmiştir. Ancak sosyal dışlanma kavramının çok boyutlu, görel ve değişken olmasından dolayı öne çıkan unsurlar daha fazla dikkate alınmıştır. Sadece görüşmelerdeki belirli sorularla sınırlı kalınmamış, işçilerle geçirilen zaman arttıkça ve güven verildikçe sağlanan samimi ortamda daha sağlıklı bilgilerin elde edilmesi sağlanabilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında kadınların gerek çadır içinde gerek iş hayatında ve gündelik yaşamda çifte sömürü yaşadıkları ve bunun üzerine bir de dil dolayısıyla sosyalleşme imkanlarından yoksun kaldıkları için sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları söylenebilmektedir. Ayrıca Yeşil Kart sahibi olanlar dışındaki işçilerin sosyal güvencelerinin olmamasından, çocukların çocukluğunu yaşayabilecekleri daha uygun imkanlardan uzak durmalarından ve çalıştırılmalarından ve yoksulluk ile içi çe bulunmalarından dolayı toplumsal alanda sosyal dışlanma yaşadıkları söylenebilmektedir.

Van Bergen vd. (2017), Hollanda'nın dört büyük şehrinde sosyal dışlanmanın mevcut yerel halk sağlığı ile büyük ölçüde ölçülebileceğini gösteren çalışmaları genişleterek Hollanda Halk Sağlığı Monitörü (PHM) anketi kullanılarak, ulusal anlamda sosyal dışlanmanın öğelerinin oluşturulması ve doğrulanmasını amaçladığı çalışmalarında, etkin sağlık politikalarının tasarımı için önem teşkil eden sosyal dışlanmanın sağlıkta sosyo-ekonomik eşitsizliklerle ve halk sağlığında rutin ölçümler ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Analizlerden elde edilen bulgulara göre Sağlık Araştırmaları için Sosyal Dışlanma Endeksi'nin dört boyutlu bir endeks olduğudur. Bu dört boyut: "toplumsal katılım eksikliği", "maddi yoksunluk", "Normatif bütünleşme eksikliği" ve "temel sosyal haklara yetersiz erişim" olarak belirlenmektedir.

Temel (2017), göç olgusunun, yoksulluğun ve sosyal dışlanma kavramlarının tanımlarına ve aralarındaki ilişkiye yer verdiği çalışmada, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal ve çevresel gibi sebeplerden kaynaklı olarak göç olgusunun, çok boyutlu bir nüfus hareketliliğini ifade ettiğini belirtmektedir. Göç olgusunun geçmişi insanlık tarihinin geçmişine eş değer olmakla birlikte beraberinde birçok problemi getirdiği için incelenmeye değer bir olarak görülmüştür. Hem uluslararası hem ulusal anlamda göçe maruz kalan bireyler tüm dünyayı da yakından ilgilendiren sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinin başında da yoksulluk ve sosyal dışlanma olguları gelmektedir. Yoksulluk olgusu, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve yeterli gelir elde edememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyal dışlanma da bireylerin toplumdan yabancılaştırılması, sosyal, ekonomik ve siyasal alanlardan toplumun dışında tutulması olarak tanımlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerindeki gelişmemiş ya da az gelişmiş yerleşkede yaşayan bireyler ekonomik

gelişmişlik, terör ve buna benzer daha birçok nedenlerden dolayı batıdaki gelişmiş yerlere göç etmektedirler. Manisa ili ekonomik anlamda ve tarım alanında gelişmiş ve gelişmekte olan bir yer olmasından dolayı farklı dönemlerde ve farklı nedenlere doğu ve güneydoğu bölgelerinden göç almıştır ve almaya devam etmektedir. Yeni yerleşim yerlerine göç eden bireyler de başta sosyal dışlanma, yoksulluk ve işsizlik gibi birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı bu çalışmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden TR33 Bölgesinde bulunan Manisa iline gerçekleşen göçün belirleyici faktörlerini tespit edilmiş, göçün neden ve sonuçlarını ortaya çıkarılarak sosyal dışlanma ve yoksulluk boyutu ile incelenmiştir. Manisa İli Örneği alınan araştırmada göç eden bireylerin, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile karşılaşmış ve karşılaşmadıkları mülakat bulguları kapsamında incelenmiştir.

Gökmen (2017), engellilere yönelik uygulanan kaynaştırma eğitiminin sosyal dışlanma üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ortaya çıkarmayı amaç ettiği çalışmada, ilk olarak sosyal dışlanma kavramını, birey veya grupların toplumsal bağlar kurmadan, hak ve hizmetlerden yoksun bırakılma sürecini olarak ifade etmiştir. Sosyal dışlanma, artan toplumsal riskler karşısında ve değişen sosyo-ekonomik imkanlar karşısında savunmasız kalan bireylerin ya da grupların yüz yüze karşılaşmak zorunda kaldığı en büyük problemlerden biri olarak görülmektedir. Eğer birey engelli bir birey ise sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalma olasılığı daha artmaktadır. Engelli bireylerin maruz kalma olasılığının daha fazla olduğu sosyal dışlanma sorununu en aza indirmek ve bununla mücadele etmek sosyal politikalarda sosyal içerme olgusuna yer vermektedir. Çalışmada kaynaştırma eğitimi, sosyal dışlanma olgusu açısından incelenerek engelli çocukların sosyal kabul düzeylerinin ne olduğu ve kaynaştırma eğitimin uygulamada nasıl işlediği ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. 2016–2017 eğitim öğretim yılında, İstanbul İli Zeytinburnu ilçesinde yer alan ilk ve ortaokulda görev yapan 30 öğretmenle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca engelli öğrencilerin bazıları sınıflarında gözlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre kaynaştırma eğitiminin uygulama boyutunda önemli derecede problemler gözlenmiş ve gerekli alt yapı ve kaynakların mevcut olmadığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin kaynaştırma eğitimi ile ilgili bilgilendirme ve gerekli eğitimi almadıkları gözlenmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden öğretmenlerin sınıf mevcutlarının çok olduğundan ve kaynaştırma eğitimin evrak işlerinin çokluğundan ve bu yüzden gerekli eğitimi veremediklerinden şikayetçi oldukları sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgular kaynaştırma öğrencilerinin arkadaşları tarafından kabul edilme düzeylerinin oldukça düşük seviyelerde ve genellikle yalnız ya da çok az sayıda arkadaşlarının olduğu göze çarpmaktadır. Engelli bireylerin yaşadıkları sosyal dışlanma sorununu aza indirme amacı ile uygulanan kaynaştırma eğitiminin, yeterli altyapıya sahip olamamasından, eğitim ve

destekten yoksun olmasından ve uygulamada çokça aksaklıkların olmasından dolayı amacına hizmet edemediği ortaya çıkmıştır.

Riva vd. (2017), çalışmalarında dışarıda kalma ve reddetme dahil olmak üzere, sosyal dışlanma deneyimlerinin birkaç saniyeden uzun yıllara kadar sürebilen bir süreç olduğunu belirtmektedirler. Araştırmaya dahil olan bir grup katılımcının, kronik dışlanma ve kronik ağrıların ortak psikolojik tepkileri uyandırdığı olasılığını değerlendirilmiştir. Katılımcılara anket uygulanmıştır ve elde edilen verilere göre kronik dışlanma ve kronik fiziksel ağrı arasındaki psikolojik örtüşmeyi destekleyen çok az kanıt göstermesine rağmen sonuçlar, sosyal dışlanmayla ilgili kronik deneyimlerin bireylerde olumsuz duygular oluşturduğu ve grupların tamamındaki katılımcılarla karşılaştırıldığında yabancılaşma, değersizlik, çaresizlik ve depresyon içerisinde oldukları belirlenmiştir. Genel olarak araştırmada, insanlar kısa süreli sosyal dışlanmaya maruz kaldığında, tehdit altında olan psikolojik ihtiyaçlarında iyileştirme yaşanırken sosyal dışlanmanın kronik bir hal olması durumunda bireylerin uzun sürede yabancılaşma, değersizlik, çaresizlik ve depresyon aşamasına girdikleri belirlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmada kullanılan veriler, değişkenler, tanımlayıcı istatistikler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu bölümde, sosyal dışlanma ve ferdin yoksulluk ilişkisi, sosyal dışlanma ve ferdin genel sağlık durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve cinsiyet ilişkisi, sosyal dışlanma ve yaş ilişkisi, sosyal dışlanma ve eğitim durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve meslek grubu ilişkisi, sosyal dışlanma ve medeni durum ilişkisi, sosyal dışlanma ve gelir durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve resmi nikah ilişkisi ile ve sosyal dışlanma ve iş durumu ilişkisi şekiller yardımıyla incelenmiştir. Ardından çalışmada kullanılan Gelir ve Yaşam Koşulları anketi hakkında bilgiler verilmektedir. Son olarak araştırmanın metodolojisi açıklanarak elde edilen bulgular ve sonuç kısmına yer verilmektedir

4.1.Çalışmada Kullanılan Veriler, Değişkenler Ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2009 (Panel) ve Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010-2013 (Panel) verileri kullanılarak Türkiye’de ferdin ekonomik, sosyal, toplumsal ve siyasi alanlarda yaşamış oldukları yoksunluk sürecinin getirdiği sosyal dışlanma kavramı, bir sosyal dışlanma indeksi oluşturularak Sıralı Probit Model ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada modellerde kullanılan bağımlı değişken “Sosyal Dışlanma İndeksi (SDİ)”dir.

SDİ sıralı hale getirilmiştir ve aşağıdaki şekilde kodlanmıştır.

- SDİ 1; en az sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayılarını,
- SDİ 2; SDİ 1’e göre biraz daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayılarını,
- SDİ 3; SDİ 2’ye göre biraz daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayılarını,
- SDİ 4; en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayılarını göstermektedir.

Sosyal Dışlanma İndeksinin elde edilmesinde kullanılan göstergeler Tablo 4.1.’de sunulmuştur.

Tablo 4.1. Sosyal Dışlanma İndeksinde Kullanılan Değişkenler

1.	Ferdin Fiziksel Durumu
2.	Ferdin sosyal güvenlik durumu
3.	Ferdin elde ettiği net geliri
4.	Ferdin konutunun mülkiyeti
5.	Oturulan konutta banyo/duş durumu
6.	Oturulan konutta tuvalet durumu
7.	Oturulan konutta bağımsız mutfak durumu
8.	Oturulan konutta borulu su sistemi durumu
9.	Oturulan konutta sıcak su sistemi durumu
10.	Oturulan konutta telefon hattı durumu
11.	Hane halkının cep telefonuna sahip olma durumu
12.	Hane halkının renkli televizyona sahip olma durumu
13.	Hane halkının bilgisayara sahip olup olmaması
14.	Hane halkının internete sahip olma durumu
15.	Hane halkının otomatik çamaşır makinesine sahip olma durumu
16.	Hane halkının buzdolabına sahip olma durumu
17.	Hane halkının bulaşık makinesine sahip olma durumu
18.	Hane halkının klimaya sahip olma durumu
19.	Hane halkının otomobile sahip olma durumu
20.	Son 12 ay içinde ev kirasının, faizli borç geri ödemesinin veya konut kredisinin planlandığı gibi ödenememe durumu
21.	Son 12 ay içinde elektrik, su, gaz faturalarının planlandığı gibi ödenememe durumu
22.	Son 12 ay içinde taksit, kredi kartı ve diğer borç ödemelerinin planlandığı gibi ödenememe durumu
23.	İstenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman tüm hane halkı fertleri birlikte evden uzakta bir haftalık tatili karşılayabilecek durumda olup olmama durumu
24.	İstenildiği veya ihtiyaç duyulduğu zaman en az üç gün et, tavuk ya da balık içeren yemeği karşılayabilme durumu
25.	Evin ısınma ihtiyacının yeterince karşılanabilme durumu
26.	Yıpranmış veya eskimiş mobilyaları yenileyebilme durumu
27.	Yeni giysiler alabilme durumu

Sosyal Dışlanma indeksi normalizasyon yöntemi ile oluşturulmuştur. Bağımsız değişkenler ise ferdin yoksul olup olmadığı, ferdin genel sağlık durumu, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, mesleki durumu, resmi nikahının olup olmadığı, iş durumu ve gelir durumudur.

Bu çalışmada kullanılan tanımlayıcı istatistikler Tablo 4.2., Tablo 4.3., Tablo 4.4. ve Tablo 4.5.'te sunulmuştur.

Tablo 4.2. 2006-2007 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri

	2006		2007	
	Ortalama	Std.Sapma	Ortalama	Std.Sapma
İndeks (sıra)	2.480	1.124	2.501	1.117
Ferdin yoksulluk durumu	0.774	0.418	0.708	0.455
Genel sağlık durumu kötü	0.163	0.369	0.154	0.361
Cinsiyet				
Erkek	0.481	0.500	0.482	0.500
Kadın (Temel sınıf)	0.519	0.500	0.518	0.500
Yaş				
15 yaş altı (Temel sınıf)	0.000	0.000	0.026	0.160
15-24	0.238	0.426	0.212	0.409
25-34	0.223	0.416	0.213	0.409
35-44	0.187	0.390	0.192	0.394
45-54	0.157	0.364	0.162	0.369
55 yaş ve üstü	0.195	0.396	0.195	0.396
Eğitim durumu				
Eğitimsizler (Temel sınıf)	0.234	0.424	0.232	0.422
İlkokul	0.395	0.489	0.396	0.489
Ortaokul, Mesleki Ortaokul ve İlköğretim	0.139	0.346	0.147	0.354
Genel Lise /Mesleki veya Teknik Lise	0.161	0.368	0.158	0.365
Yüksekokul, Fakülte ve Üzeri	0.070	0.255	0.067	0.250
Meslek				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	0.065	0.246	0.063	0.243
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	0.085	0.279	0.86	0.280
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	0.202	0.401	0.212	0.408
Çalışmayanlar(Temel Sınıf)	0.549	0.496	0.534	0.498
Medeni Durum				
Evli	0.238	0.426	0.233	0.423
Hiç evlenmemiş (Temel sınıf)	0.685	0.465	0.689	0.463
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.078	0.267	0.077	0.267
Toplam Gelir				

0-5 000 TL	0.694	0.460	0.646	0.478
5 001-10 000 TL	0.189	0.391	0.209	0.406
10 001-15 000 TL	0.062	0.240	0.079	0.269
15 001 ve üzeri TL (Temel Sınıf)	0.055	0.228	0.065	0.247
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahlı Olanlar	0.662	0.478	0.672	0.469
Evli ve Resmi Nikahlı ve Evli olmayanlar (Temel Sınıf)	0.338	0.478	0.328	0.469
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	0.451	0.635	0.466	0.632
Ücretsiz Aile İşçisi (Temel Sınıf)	0.549	0.497	0.534	0.498
Örnek hacmi	7921		7191	

Tablo 4.2'de 2006 yılında ankete katılan 7921 bireyin % 74.4'ünün yoksulluk yaşadığı ve % 16.3'ünün de sağlık durumunun kötü olduğu, 2007 yılında ise ankete katılan 7191 bireyin % 70.8'inin yoksulluk yaşadığı ve % 15.4'ünün de sağlık durumunun kötü olduğu görülmektedir. Bu durum bize ankete katılan bireyler arasında yoksulluk yaşayanlarının oranının ve sağlık durumu kötü olan bireylerin oranının, 2006'dan 2007'ye azaldığını göstermektedir. 2006 yılında ankete katılan bireylerin % 48.1'i erkeklerden geriye kalan % 51.9'u kadınlardan oluşurken 2007 yılında benzer şekilde, ankete katılan bireylerin % 48.2'si erkeklerden geriye kalan %51.8'i kadınlardan oluşmaktadır. 2006 yılında %23.8'i 15-24 yaş arası bireylerden oluşurken % 22.3'ü 25-34 yaş arası, % 18.7'si 35-44 yaş arası, % 15.7'si 45-54 yaş arası ve %19.5'i de 55 yaş ve üstü bireylerden oluşurken 2007 yılında ise durum; % 2.6'sı 15 yaş altı, % 21.2'si, 15-24 yaş arası % 21.3'ü 25-34 yaş arası, %19.2'si 35-44 yaş arası, % 16.2'si 45-54 yaş arası, % 19.5'i de 55 yaş ve üstü bireyler şeklindedir. 2006 ve 2007 yıllarında ankete katılan bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, 2006 yılında ankete katılan bireylerin %23.4'ünün eğitimsiz, %39.5'inin ilkokul mezunu, % 13.9'unun ortaokul, meslek ortaokulu ve ilköğretim mezunu, % 16.1'inin genel lise, mesleki ve teknik lise mezunu, % 7'sinin de yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunu olduğu görülmektedir. 2007 yılında ankete katılan birey sayısı 7191 bireydir. 2007 yılında ise 2006 yılına benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Eğitimsizlerin oranında çok az bir azalma gerçekleşmekte ve oran % 23.2'ye azalmaktadır. Benzer durum yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunları arasında da görülmekte ve oran %6,7 ye azalmaktadır. 2006 ve 2007 yılları ankete katılan bireylerin meslekleri incelendiğinde ise karşımıza, 2006 yılında sadece % 6'sının, 2007 yılında % 6.3'ünün kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu, 2006 yılında % 8.5'inin, 2007 yılında % 8.6'sının yardımcı profesyonel meslek mensupları ile büro ve müşteri hizmetlerinde

çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları olduğu, 2006 yılında % 20.2'sinin, 2007 yılında % 21.2'sinin nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları olduğu ve 2006 yılında ankete katılanların % 54.9'unun, 2007 yılında da % 53.4'ünün çalışmadığı görülmektedir. Bu durum da bize 2006 yılından 2007 yılına geçildiğinde çalışmayan bireylerin oranının azaldığını göstermektedir. Medeni durumları incelendiğinde ise karşımıza 2006 yılında ankete katılan bireylerin % 23.8'inin, 2007 yılında % 23.3'ünün evli olduğu, 2006 yılında %68.5'inin, 2007 yılında %68.9'unun hiç evlenmemiş olduğu, 2006 yılında % 7.8'inin ve 2007 yılında da %7.7'sinin eşi ölmüş ve boşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen gelire ait dağılım incelendiğinde, 2006 yılında bireylerin %18.9'unun, 2007 yılında %20.9'unun, 5 001 ile 10 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2006 yılında % 6.2'sinin, 2007 yılında artarak %7.9'unun 10 001 ile 15 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2006 yılında ankete katılanların % 5.5'inin, 2007 yılında %6.5'inin 15 001 ve üzeri TL arası gelire sahip olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu incelendiğinde, 2006 yılında %66.2'sinin, 2007 yılında ise % 67.2'sinin evli ve resmi nikahının olduğu, 2006 yılında ankete katılan bireylerin %33.8'inin, 2007 yılında % 32.8'inin evli ve resmi nikahının olmadığı ve evli olmadığı gözükmektedir. İşteki durum incelendiğinde ise karşımıza, 2006 yılında ankete katılan bireylerin %45.1'inin, 2007 yılında %46.6'sının ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan olduğu, 2006 yılında %54.9'unun, 2007 yılında % 53.4'ünün ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Bu oranlar bize ücretsiz aile işçisinin ankete katılanlar içerisindeki oranının 2006 yılından 2007 yılına azaldığını göstermektedir.

Tablo 4.3'te 2008-2009 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri görülmektedir.

Tablo 4.3. 2008-2009 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri

	2008		2009	
	Ortalama	Std.Sapma	Ortalama	Std.Sapma
İndeks (sıra)	2.498	1.112	2.525	1.118
Ferdin yoksulluk durumu	0.674	0.469	0.661	0.473
Genel sağlık durumu kötü	0.129	0.335	0.156	0.363
Cinsiyet				
Erkek	0.481	0.500	0.481	0.500
Kadın (Temel sınıf)	0.519	0.500	0.519	0.500
Yaş				
15 yaş altı (Temel sınıf)	0.056	0.230	0.082	0.274
15-24	0.191	0.393	0.173	0.378
25-34	0.203	0.403	0.201	0.401

35-44	0.195	0.397	0.194	0.396
45-54	0.164	0.370	0.165	0.371
55 yaş ve üstü	0.190	0.393	0.185	0.388
Eğitim durumu				
Eğitimsizler (Temel sınıf)	0.228	0.419	0.228	0.420
İlkokul	0.392	0.488	0.390	0.488
Ortaokul, Mesleki Ortaokul ve İlköğretim	0.160	0.366	0.168	0.374
Genel Lise /Mesleki veya Teknik Lise	0.155	0.362	0.149	0.356
Yüksekokul, Fakülte ve Üzeri	0.065	0.247	0.064	0.245
Meslek				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	0.060	0.238	0.057	0.233
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	0.086	0.280	0.084	0.277
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar	0.200	0.400	0.201	0.401
Çalışmayanlar(Temel Sınıf)	0.544	0.498	0.559	0.497
Medeni Durum				
Evli	0.236	0.425	0.239	0.426
Hiç evlenmemiş (Temel sınıf)	0.687	0.464	0.683	0.465
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.077	0.267	0.078	0.269
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.624	0.484	0.619	0.486
5 001-10 000 TL	0.206	0.405	0.200	0.400
10 001-15 000 TL	0.085	0.280	0.088	0.284
15 001 ve üzeri TL (Temel Sınıf)	0.083	0.276	0.093	0.291
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	0.675	0.498	0.674	0.469
Evli ve Resmi Nikahı Olmayanlar ve Evli olmayanlar (Temel Sınıf)	0.325	0.502	0.326	0.531
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	0.456	0.619	0.441	0.647
Ücretsiz Aile İşçisi (Temel Sınıf)	0.544	0.498	0.559	0.496
Örnek hacmi	6757		6631	

Tablo 4.3'te 2008-2009 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde 2008 yılında ankete katılan birey sayısının 6757, 2009 yılında ise ankete katılan birey sayısının 6631 olduğu görülmektedir. Tablo 4.3'te 2008 yılında ankete katılan bireylerin % 67.4'ünün yoksulluk yaşadığı ve % 12.9'unun de sağlık durumunun kötü olduğu gözükmemektedir. 2007 yılında ise bireylerin % 66.1'inin yoksulluk yaşadığı ve % 15.6'sının sağlık durumunun kötü olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bize ankete katılan bireyler arasında yoksulluk yaşayanlarının oranının 2008'den 2009'a azaldığını ve sağlık durumu kötü olan bireylerin oranının ise arttığını göstermektedir. 2008 yılında ve 2009 yılında bireylerin % 48.1'i erkeklerden geriye kalan % 51.9'u kadınlardan oluştuğu Tablo 4.3'te görülmektedir. 2008 yılında bireylerin %5.6'sı 15 yaş altı, % 19.1'i 15-24 yaş arası bireylerden oluşurken % 20.3'ü 25-34 yaş arası, % 19.5'i 35-44 yaş arası, % 16.4'ü 45-54 yaş arası ve % 19'u de 55 yaş ve üstü bireylerden oluşurken 2009 yılında ise durum; % 8.22'si 15 yaş altı, % 17.3'ü, 15-24 yaş arası % 20.1'i 25-34 yaş arası, % 19.4'ü 35-44 yaş arası, % 16.5'i 45-54 yaş arası, % 18.5'i de 55 yaş ve üstü bireyler şeklindedir. 2008 ve 2009 yıllarında ankete katılan bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, 2008 yılında ankete katılan bireyler incelendiğinde karşımıza % 22.8'inin eğitimsiz, %39.2'sinin ilköğretim mezunu, %16'sının ortaokul, meslek ortaokulu ve ilköğretim mezunu, % 15.5'inin genel lise, mesleki ve teknik lise mezunu, % 6.5'inin de yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunu olduğu çıkmaktadır. 2009 yılında ise 2008 yılına benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Eğitimsizlerin oranında hiçbir değişiklik olmazken yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunları arasında çok az bir azalma gerçekleşmekte ve oran %6.4'e azalmaktadır. 2008 ve 2009 yılları ankete katılan bireylerin meslekleri incelendiğinde ise karşımıza, 2008 yılında sadece % 6'sının, 2009 yılında % 5.7'sinin kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu, 2008 yılında % 8.6'sının, 2009 yılında %8.4'ünün yardımcı profesyonel meslek mensupları ile büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları olduğu, 2008 yılında % 20'sinin, 2009 yılında % 20.1'inin nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları olduğu ve 2008 yılında ankete katılanların % 54.4'ünün, 2009 yılında da % 55.9'unun çalışmadığı görülmektedir. Bu durum da bize 2008 yılından 2009 yılına geçildiğinde çalışmayan bireylerin oranının arttığını göstermektedir. Bu durumun ülkemizde yaşanan ekonomik krizden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Medeni durumları incelendiğinde ise karşımıza 2008 yılında bireylerin % 23.6'sının, 2009 yılında % 23.9'unun evli olduğu, 2008 yılında % 68.7'sinin, 2009 yılında % 68.3'ünün hiç evlenmemiş olduğu, 2008 yılında % 7.7'sinin ve 2009 yılında da %7.8'inin eşi ölmüş ve boşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen gelire ait dağılım incelendiğinde, 2008 yılında ankete katılan bireylerin % 62.4'lük büyük bir kısmının ancak

buna karşın bu oranın 2009 yılında azalarak %61.9'luk kısmının gelirinin 5 000 TL ve altı olduğu, 2008 yılında bireylerin %20.6'sının, 2009 yılında %20'sinin, 5 001 ile 10 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2008 yılında % 8.5'inin, 2009 yılında artarak %8.8'inin 10 001 ile 15 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2008 yılında ankete katılanların % 8.3'ünün, 2009 yılında % 9.3'ünün 15 001 ve üzeri TL arası gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu incelendiğinde, 2008 yılında % 67.5'inin, 2009 yılında ise % 67.4'ünün evli ve resmi nikahının olduğu, 2008 yılında bireylerin %32.5'inin, 2009 yılında % 32.6'sının evli ve resmi nikahının olmadığı ve evli olmadığı görülmektedir. Ankete katılan bireylerin iş durumu incelendiğinde ise, 2008 yılında bireylerin %45.6'sının, 2009 yılında % 44.1'inin ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan olduğu, 2008 yılında %54.4'ünün, 2009 yılında %55.9'unun ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Bu oranlara göre ücretsiz aile işçisinin ankete katılanlar içerisindeki oranının 2008 yılından 2009 yılına arttığı görülmektedir. Bu durumun yine ülkede yaşanan krizden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4.4'te 2010-2011 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri görülmektedir.

Tablo 4.4. 2010-2011 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri

	2010		2011	
	Ortalama	Std.Sapma	Ortalama	Std.Sapma
İndeks (sıra)	2.543	1.106	2.523	1.119
Ferdin yoksulluk durumu	0.556	0.497	0.540	0.498
Genel sağlık durumu kötü	0.163	0.370	0.147	0.355
Cinsiyet				
Erkek	0.491	0.500	0.495	0.500
Kadın (Temel sınıf)	0.509	0.500	0.505	0.500
Yaş				
15 yaş altı (Temel sınıf)	0.268	0.443	0.279	0.449
15-24	0.152	0.359	0.159	0.366
25-34	0.154	0.361	0.150	0.357
35-44	0.147	0.354	0.136	0.343
45-54	0.116	0.320	0.116	0.320
55 yaş ve üstü	0.162	0.369	0.160	0.366
Eğitim durumu				
Eğitimsizler (Temel sınıf)	0.219	0.413	0.219	0.414
İlkokul	0.352	0.478	0.350	0.477
Ortaokul, Mesleki Ortaokul ve İlköğretim	0.176	0.381	0.184	0.388
Genel Lise /Mesleki veya Teknik Lise	0.161	0.367	0.153	0.360

Yüksekokul, Fakülte ve Üzeri	0.093	0.290	0.094	0.292
Meslek				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	0.073	0.260	0.069	0.253
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	0.094	0.292	0.103	0.304
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	0.185	0.389	0.176	0.380
Çalışmayanlar(Temel Sınıf)	0.546	0.498	0.544	0.498
Medeni Durum				
Evli	0.683	0.465	0.682	0.466
Hiç evlenmemiş (Temel sınıf)	0.231	0.421	0.233	0.423
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.087	0.282	0.085	0.279
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.579	0.484	0.557	0.497
5 001-10 000 TL	0.180	0.405	0.171	0.376
10 001-15 000 TL	0.151	0.280	0.172	0.377
15 001 ve üzeri TL (Temel Sınıf)	0.090	0.276	0.100	0.300
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	0.669	0.471	0.670	0.470
Evli ve Resmi Nikahı Olmayanlar ve Evli olmayanlar (Temel Sınıf)	0.331	0.539	0.330	0.430
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	0.454	0.646	0.453	0.622
Ücretsiz Aile İşçisi (Temel Sınıf)	0.546	0.498	0.544	0.498
Örnek hacmi	8090		23391	

Tablo 4.4'te 2010-2011 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde karşımıza 2010 yılında ankete katılan birey sayısının 8090, 2011 yılında ise ankete katılan birey sayısının 23391 olduğu görülmektedir. Tablo 4.4'te 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 55.6'sının yoksulluk yaşadığı ve bu oranın 2011'de azalarak %54 olduğu görülmektedir. 2010 yılında ankete katılan bireylerin sağlık durumlarına bakıldığında oran %16.3 iken bu oranın 2011'de azalarak %14.7 olduğu Tablo 4.1.4'ten açıkça anlaşılmaktadır. 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 49.1'inin erkeklerden geriye kalan % 50.9'u kadınlardan, 2011 yılında % 49.5'inin erkeklerden geriye kalan % 50.5'inin

kadınlardan oluştuğu görülmektedir. 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 26.8'i 15 yaş altı, % 15.2'si 15-24 yaş arası bireylerden oluşurken % 15.4'ü 25-34 yaş arası, % 14.7'si 35-44 yaş arası, % 11.6'sı 45-54 yaş arası, % 16.2'si de 55 yaş ve üstü bireylerden oluşurken 2011 yılında benzer oranlar olarak % 27.9'u 15 yaş altı, % 15.9'u 15-24 yaş arası % 15'i 25-34 yaş arası, % 13.6'sı 35-44 yaş arası, % 11.6'sı 45-54 yaş arası, % 16'sı da 55 yaş ve üstü bireyler şeklindedir. 2010 ve 2011 yıllarında ankete katılan bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, 2009 yılında ankete katılan bireylerin % 21.9'unun eğitimsiz, % 35.2'sinin ilkokul mezunu, % 17.6'sının ortaokul, meslek ortaokulu ve ilköğretim mezunu, % 16.1'inin genel lise, mesleki ve teknik lise mezunu, % 9.3'ünün de yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunu olduğu görülmektedir. 2011 yılında da 2010 yılına çok benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Eğitimsizlerin oranında hiçbir değişiklik olmazken yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunları arasında çok az bir artma gerçekleşmekte ve oran % 9.4'e artmaktadır. 2010 ve 2011 yılları ankete katılan bireylerin meslekleri incelendiğinde ise karşımıza, 2010 yılında sadece % 7.3'ünün, 2011 yılında % 6.9'unun kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu, 2010 yılında % 9.4'ünün, 2011 yılında % 10.3'ünün yardımcı profesyonel meslek mensupları ile büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları olduğu, 2010 yılında % 18.5'inin, 2011 yılında % 17.6'sının nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları olduğu ve 2010 yılında ankete katılanların % 54.6'sının, 2011 yılında da % 54.4'ünün çalışmadığı görülmektedir. Bu durum da bize 2010 yılından 2011 yılına geçildiğinde çalışmayan bireylerin oranının çok az bir oranda azaldığını göstermektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durumları incelendiğinde ise karşımıza 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 68.3'ünün, 2011 yılında % 68.2'sinin evli olduğu, 2010 yılında % 23.1'inin, 2011 yılında % 23.3'ünün hiç evlenmemiş olduğu, 2010 yılında % 8.7'sinin ve 2011 yılında da % 8.5'inin eşi ölmüş ve boşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen gelire ait dağılım incelendiğinde, 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 57.9'luk büyük bir kısmının ancak buna karşın bu oranın 2011 yılında azalarak % 55.7'lik kısmının gelirinin 5 000 TL ve altı olduğu, 2010 yılında bireylerin % 18'inin, 2011 yılında % 17.1'inin, 5 001 ile 10 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2010 yılında % 15.1'inin, 2011 yılında artarak % 17.2'sinin 10 001 ile 15 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2010 yılında ankete katılanların % 9'unun, 2011 yılında % 10'unun 15 001 ve üzeri TL arası gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu incelendiğinde, 2010 yılında % 66.9'unun, 2011 yılında ise % 67'sinin evli ve resmi nikahının olduğu, 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 33.1'inin, 2011 yılında % 33'ünün evli ve resmi nikahının olmadığı ve evli olmadığı görülmektedir. Ankete katılan bireylerin iş durumu incelendiğinde ise karşımıza, 2010 yılında ankete katılan bireylerin % 45.4'ünün, 2011 yılında %

45.3'ünün ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan olduğu, 2010 yılında %54.6'sının, 2011 yılında % 54.4'ünün ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Bu oranlara göre ücretsiz aile işçisinin ankete katılanlar içerisindeki oranının 2010 yılından 2011 yılına azaldığı görülmektedir.

Tablo 4.5'te 2012-2013 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri görülmektedir.

Tablo 4.5. 2012-2013 Yılları Tanımlayıcı İstatistikleri

	2012		2013	
	Ortalama	Std.Sapma	Ortalama	Std.Sapma
İndeks (sıra)	2.485	1.120	2.492	1.117
Ferdin yoksulluk durumu	0.550	0.498	0.531	0.499
Genel sağlık durumu kötü	0.142	0.349	0.132	0.338
Cinsiyet				
Erkek	0.492	0.500	0.491	0.500
Kadın (Temel sınıf)	0.508	0.500	0.509	0.500
Yaş				
15 yaş altı (Temel sınıf)	0.271	0.445	0.272	0.445
15-24	0.167	0.373	0.162	0.368
25-34	0.155	0.362	0.156	0.362
35-44	0.134	0.341	0.132	0.338
45-54	0.114	0.317	0.116	0.320
55 yaş ve üstü	0.160	0.366	0.163	0.369
Eğitim durumu				
Eğitimsizler (Temel sınıf)	0.216	0.412	0.208	0.406
İlkokul	0.340	0.474	0.333	0.471
Ortaokul, Mesleki Ortaokul ve İlköğretim	0.188	0.391	0.197	0.398
Genel Lise /Mesleki veya Teknik Lise	0.157	0.364	0.160	0.366
Yüksekokul, Fakülte ve Üzeri	0.098	0.297	0.102	0.303
Meslek				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	0.058	0.234	0.058	0.235
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	0.122	0.327	0.127	0.333
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar,	0.176	0.380	0.168	0.374

Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları				
Çalışmayanlar(Temel Sınıf)	0.537	0.498	0.539	0.494
Medeni Durum				
Evli	0.674	0.469	0.671	0.470
Hiç evlenmemiş (Temel sınıf)	0.236	0.425	0.239	0.427
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.089	0.285	0.089	0.285
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.546	0.498	0.554	0.497
5 001-10 000 TL	0.161	0.367	0.155	0.362
10 001-15 000 TL	0.183	0.386	0.182	0.386
15 001 ve üzeri TL (Temel Sınıf)	0.110	0.313	0.108	0.311
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	0.656	0.475	0.525	0.499
Evli ve Resmi Nikahı Olmayanlar ve Evli olmayanlar (Temel Sınıf)	0.344	0.524	0.475	0.502
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	0.463	0.621	0.461	0.623
Ücretsiz Aile İşçisi (Temel Sınıf)	0.537	0.498	0.539	0.498
Örnek hacmi	38835		38852	

Tablo 4.5'te 2012-2013 yıllarının tanımlayıcı istatistikleri incelendiğinde karşımıza 2012 yılında ankete katılan birey sayısının 38835, 2013 yılında ise ankete katılan birey sayısının 38852 olduğu görülmektedir. Tablo 4.5'te 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 55'inin yoksulluk yaşadığı ve bu oranın 2013'te azalarak %53.1 olduğu görülmektedir. 2012 yılında ankete katılan bireylerin sağlık durumlarına bakıldığında oran % 14.2 iken bu oranın 2013'te azalarak % 13.27 olduğu Tablo 4.1.5'te açıkça anlaşılmaktadır. 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 49.2'sinin erkeklerden geriye kalan % 50.8'i kadınlardan, 2013 yılında % 49.1'inin erkeklerden geriye kalan % 50.9'unun kadınlardan oluştuğu görülmektedir. 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 27.1'i 15 yaş altı, % 16.7'si 15-24 yaş arası bireylerden oluşurken % 15.5'i 25-34 yaş arası, % 13.4'ü 35-44 yaş arası, % 11.4'ü 45-54 yaş arası, % 16'sı da 55 yaş ve üstü bireylerden oluşurken 2013 yılında benzer oranlar olarak % 27.2'si 15 yaş altı, % 16.2'si 15-24 yaş arası % 15.6'sı 25-34 yaş arası, % 13.2'si 35-44 yaş arası, % 11.6'sı 45-54 yaş arası, % 16.3'ü da 55 yaş ve üstü bireyler şeklindedir. 2012 ve 2013 yıllarında ankete katılan bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 21.6'sının eğitimsiz, % 34'ünün ilkökul mezunu, % 18.8'inin

ortaokul, meslek ortaokulu ve ilköğretim mezunu, % 15.7'sinin genel lise, mesleki ve teknik lise mezunu, % 9.8'inin de yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunu olduğu görülmektedir. 2013 yılında da 2012 yılına benzer bir durum karşımıza çıkmakta ve eğitimsizlerin oranında az bir azalma olarak oran %20.8'e azalmakta ve yüksekokul, fakülte ve üzeri mezunları arasında artma gerçekleşmekte ve oran % 10.2'ye artmaktadır. 2012 ve 2013 yılları ankete katılan bireylerin meslekleri incelendiğinde ise karşımıza, 2012 yılında ve 2013 yılında % 5.8'inin kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensupları olduğu, 2012 yılında % 12.2'sinin, 2013 yılında % 12.7'sinin yardımcı profesyonel meslek mensupları ile büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları olduğu, 2012 yılında % 17.6'sının, 2013 yılında % 16.8'inin nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları olduğu ve 2012 yılında ankete katılanların % 53.7'sinin, 2013 yılında da % 53.9'unun çalışmadığı görülmektedir. Bu durum da bize 2012 yılından 2013 yılına geçildiğinde çalışmayan bireylerin oranının çok az bir oranda artma olduğunu göstermektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durumları incelendiğinde ise karşımıza 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 67.4'ünün, 2013 yılında % 67.1'inin evli olduğu, 2012 yılında % 23.6'sının, 2013 yılında % 23.9'unun hiç evlenmemiş olduğu, 2012 yılında ve 2013 yılında % 8.9'unun eşi ölmüş ve boşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen gelire ait dağılım incelendiğinde, 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 54.6'lık büyük kısmının ancak buna karşın bu oranın 2013 yılında azalarak % 55.4'lük kısmının gelirinin 5 000 TL ve altı olduğu, 2012 yılında bireylerin % 16.1'inin, 2013 yılında % 15.5'inin, 5 001 ile 10 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2012 yılında % 18.3'ünün, 2013 yılında artarak % 18.2'sinin 10 001 ile 15 000 TL arası gelire sahip olduğu, 2013 yılında ankete katılanların % 11'inin, 2013 yılında % 10.8'inin 15 001 ve üzeri TL arası gelire sahip olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu incelendiğinde, 2012 yılında % 65.6'sının, 2013 yılında ise % 52.5'inin evli ve resmi nikahının olduğu, 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 34.4'ünün, 2013 yılında % 47.5'inin evli ve resmi nikahının olmadığı ve evli olmadığı görülmektedir. Ankete katılan bireylerin iş durumu incelendiğinde ise karşımıza, 2012 yılında ankete katılan bireylerin % 45.3'ünün, 2013 yılında % 46.1'inin ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan olduğu, 2012 yılında %53.7'sinin, 2013 yılında % 53.9'unun ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Bu oranlara göre ücretsiz aile işçisinin ankete katılanlar içerisindeki oranının 2012 yılından 2013 yılına çok az bir oranda arttığı görülmektedir.

Tablo 4.2, Tablo 4.3, Tablo 4.4 ve Tablo 4.5 incelendiğinde, ankete katılan bireylerin en fazla yoksul olduğu yılın 2006 yılı olduğu görülmektedir. 2013 yılına doğru gidildikçe yoksulluğun azalması söz konusudur. 2007

yılında, sağlık durumu kötü olan bireylerin ankete katılan bireyler içerisindeki oranı 2006 yılına göre azalma gösterirken bu oran 2008 yılında, 2007 yılına göre daha da azalma göstermektedir. 2009 yılında ise bu oran biraz artarak 2007 yılı oranına yaklaşık bir oran göstererek sağlık durumu kötü olan bireylerin ankete katılan bireyler içerisindeki oranı artış göstermekle birlikte bu oran 2013 yılına tekrar bir azalış göstermektedir. Sağlık durumu için yıllar itibariyle değişen oranlar gözlenmektedir. 2006 yılında, ankete katılan bireylerin yarısından biraz fazlasını kadınlar oluştururken bu oran 2013 yılında da az farkla artarak ve yine ankete katılan bireylerin yarıdan fazlası kadınlardan oluşmaktadır. 2006 yılında bireylerin yaşları incelendiğinde, 15- 24 yaş arası bireyler ankete katılan bireyler içerisinde en fazla orana sahip grup olurken bu grubu, 25-34 yaş arası, 55 yaş ve üstünde, 35-44 yaş arası, 45-54 yaş arası bireylerin takip etmekte olduğu görülmektedir. Yaş dağılımı diğer yıllarda da çeşitlilik göstermektedir. 2006 yılında ankete katılan bireylerin neredeyse 4 kişiden 1'inin eğitimsiz olduğu görülürken, bu oran yıllar itibari ile azalarak 2013 yılında ankete katılan bireylerin neredeyse 5 kişiden 1'inin eğitimsiz olduğu görülmektedir. Ayrıca 2006 yılında ankete katılan bireylerin büyük oranda ilköğretim mezunlarından oluştuğu, bunu mesleki veya teknik lise mezunlarının, genel lise mezunlarının ve yükseköğretim fakülte ve üzeri mezunlarının takip ettiği söylenebilmektedir. 2013 yılına bakıldığında ise yükseköğretim fakülte ve üzeri mezunlarının oranında bir miktar artış olduğu görülmektedir. 2006 yılında bireylerin meslek grubuna bakıldığında çok az oranda kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensuplarının olduğu ve geriye kalan büyük oranın diğer meslek grubuna mensup bireyler olduğu görülmektedir. 2009 yılına kadar kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensuplarının ankete katılanlar içerisindeki oranının düştüğünü, ancak bu oranın 2010 yılında tekrar artarak 2013 yılına kadar tekrar düşüş gösterdiği söylenebilmektedir. Bireylerin medeni durumuna bakılırsa, 2006 yılından 2013 yılına kadarki tüm zamanlarda ankete katılan bireylerin büyük oranda hiç evlenmemiş oldukları ve en az oranı da eşi ölmüş veya eşinden boşanmış bireylerin oluşturduğu açıkça görülmektedir. Ankete katılan bireylerin elde ettikleri toplam gelirler incelendiğinde, 2006 yılında 2013 yılına kadar tüm yıllarda 0-5 000 TL toplam gelir elde eden bireylerin oranının en fazla ve 15001 ve üzeri TL toplam gelir elde eden bireylerin oranının en az olduğunu göstermektedir. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmama durumları incelendiğinde 2006 yılından 2013 yılına kadar evli ve resmi nikahı olan bireylerin oranının, evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylerin oranından daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bize ankete katılan bireylerin büyük oranda evli ve resmi nikahlı olduğunu göstermektedir. 2006 yılından itibaren 2013 yılına kadar bireylerin sahip oldukları iş durumu incelendiğinde karşımıza, ankete katılanların yarıdan fazlasının ücretsiz aile

işçisi olduğu ve geriye kalan kısmının da ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

SDİ ve ferdin yoksulluk durumu, genel sağlık durumu, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum, gelir durumu, resmi nikahının olup olmaması ve iş durumu değişkenleri arasındaki ilişkiler grafiksel olarak aşağıda sunulmuştur.

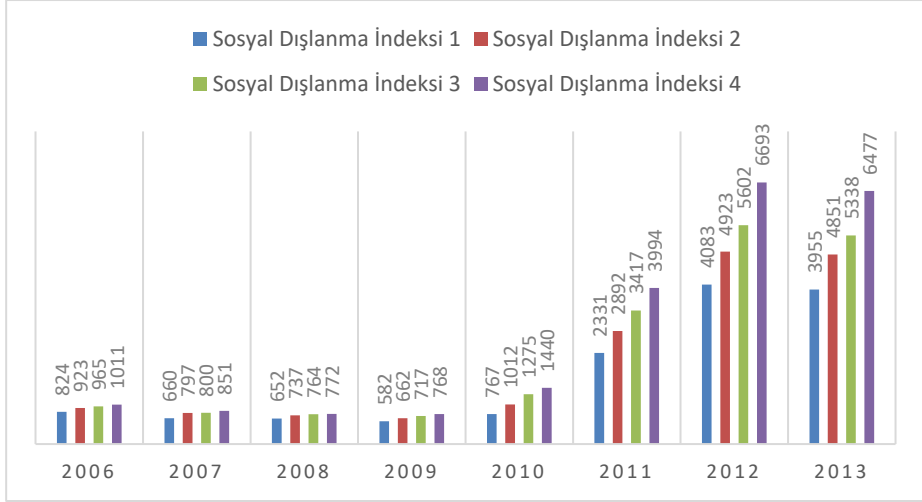
Çalışmada ilk olarak sosyal dışlanma ve ferdin yoksulluk durumu arasındaki ilişki incelenecektir. Ardından sırasıyla, sosyal dışlanma ve genel sağlık durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve cinsiyet ilişkisi, sosyal dışlanma ve yaş ilişkisi, sosyal dışlanma ve eğitim durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve meslek grubu ilişkisi, sosyal dışlanma ve medeni durum ilişkisi, sosyal dışlanma ve gelir durumu ilişkisi, sosyal dışlanma ve resmi nikah ilişkisi, sosyal dışlanma ve iş durumu ilişkisi şekiller yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

4.1.1. Sosyal Dışlanma ve Ferdin Yoksulluk Durumu İlişkisi

Tüketim toplumlarında kaynakların paylaşımında ortaya çıkan eşitsizliklerin küresel bir sonucu olarak karşımıza yoksulluk kavramı çıkmaktadır. Nüfusun geniş grupları, istihdamı ve kamusal alanı daraltan baskılar, iktisadi büyüme, (reel) ücretlerin azalması, devlet müdahalelerinin olmayışı, düşük ücretli, güvencesiz ve esnek zamanlı işlerde çalışmaya zorlanmakta ve bu durum da yoksulluk olgusunu, geri dönüşü olmayan bir hal haline getirmektedir. Sosyal refahta gerçekleşen kısıtlamalar sonucu sağlık ve eğitim hizmetleri yoksullar için ulaşılamaz bir hal alırken bu durum yoksulluğu, kuşaklar boyu içinden çıkılmaz bir döngüye dönüştürmektedir (Özbudun, 2002;57-63). Yoksulluğun beraberinde gelen sosyal dışlanma da bu döngüde kendini göstermekte ve bir yıl sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler ileriki yıllarda da bu durumdan kurtulamamaktadır. Bireyler ve haneler eğer toplumsal açıdan toplumdaki diğer bireylerin sahip olduğu ve gerekli olduğu düşünülen ihtiyaçları karşılayamazlarsa yoksulluk içinde oldukları düşünülmektedir. Bu durumda bu birey ve haneler sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmaktadır (Mingione,2006;261).

Yıllar itibari ile sosyal dışlanma ve yoksul olan bireyler arasındaki ilişki Şekil 4.1'de görülmektedir.

Şekil 4.1. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Ferdin Yoksulluk Durumu İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

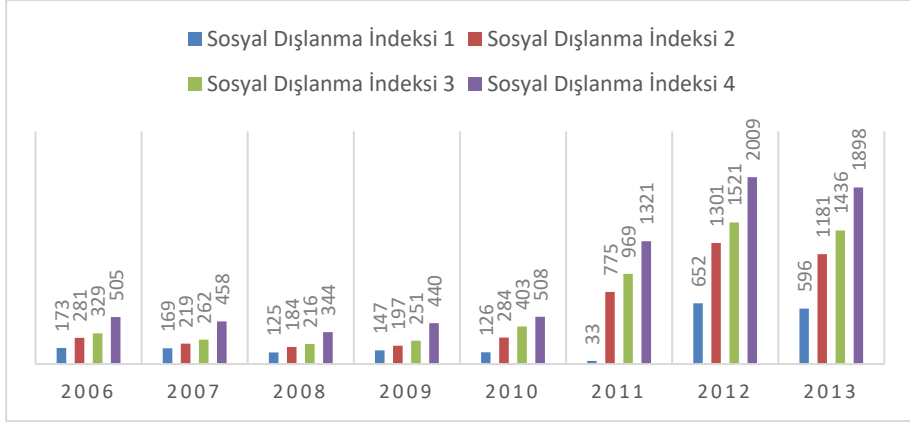
Bu çalışmada yoksulluk değişkeni elde edilirken göreceli yoksulluk dikkate alınmıştır. Göreceli yoksulluk, ortalama gelir düzeyinin (ortanca veya medyan gelir) belli bir yüzdesini (%40, %50, %60), standart %50'si alınarak oluşturulur. Yoksulluk ile ilgili araştırmalarda, genellikle aritmetik ortalama yerine medyan tercih edilir. Toplumda yaratılan ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul eden ortalama gelirin yarısı yaklaşımı, elde ettikleri gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan fertleri veya hanehalkını yoksul olarak adlandırmaktadırlar. Bu yöntem günümüz yaşam koşullarına bağlıdır. Eğer toplumda genel gelir düzeyi yüksekse, yoksulluk sınırı da yüksek bulunacaktır.

Şekil 4.1. incelendiğinde 2006 yılından 2013 yılına kadar tüm yıllarda yoksulluk çeken bireylerin en fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmekte ve tüm yıllarda da bu durumu yaşayan birey sayısının en fazla olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.2. Sosyal Dışlanma ve Genel Sağlık Durumu İlişkisi

Yıllar itibari ile sosyal dışlanma ve genel sağlık durumu kötü olan bireyler arasındaki ilişki Şekil 4.2.'de görülmektedir.

Şekil 4.2. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Genel Sağlık Durumu İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.2. incelediğinde, 2006 yılından 2013 yılına kadar genel sağlık durumu iyi olmayan bireylerde en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayısının diğer (daha az) sosyal dışlanma yaşayan birey sayılarından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da bize bireylerin sağlık durumu iyi olmadığı durumda sosyal dışlanmaya çokça maruz kaldıklarını açıkça göstermektedir. Sağlık durumu iyi olmayan bireyler, sosyal dışlanma sorununu çokça yaşamakla birlikte sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin de sağlık durumu bozulabilmektedir. Sosyal dışlanma, bireylerin sağlık durumunu olumsuz etkilediği gibi, sağlık durumu olumsuz olan bireyler de sosyal dışlanma problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum da sağlık problemleri yaşayan ve bundan dolayı toplumdan dışlanan bireylerin sayısının yıllar itibari ile artışına neden olmaktadır.

Wilkinson ve Marmot (2003) çalışmalarında, sağlığın sosyal belirleyicilerini ortaya koyarken sağlık ve sağlık statüsünün hangi faktörlerden etkilendiğini de tespit etmiştir. Bu doğrultuda sağlığın sosyal belirleyicileri; sosyal dışlanma, sosyal yapı, stres, erken yaşam, sosyal destek, çalışma koşulları, alışkanlık, işsizlik, gıda ve ulaşım olarak belirlenmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, her insanın yiyecek, konut, giyecek, gerekli toplumsal hizmetler ve sağlık hizmetleri de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam standardına hakkı vardır. İradesi dışında, sakatlık, dulluk, işsizlik, hastalık, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir (Semerci,2010;3). Sosyal dışlanma ve sağlık hakkı arasında karmaşık bir ilişki vardır. Sağlığını yitiren engelliler ve sağlık sorunları giderek artan yaşlılar sosyal dışlanma riski yüksek olan gruplar içerisine yer almaktadır (Sapançalı, 2003).

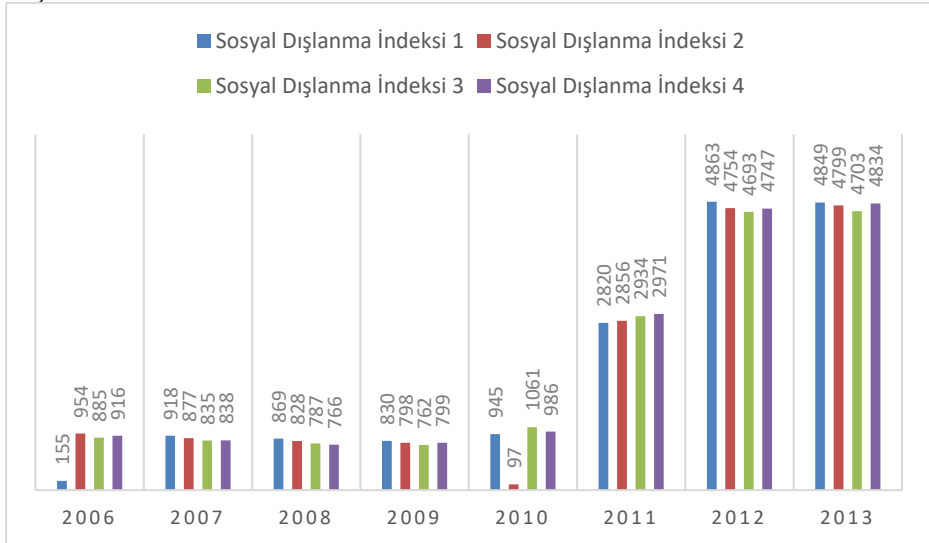

Ayrıca sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler politik güç kaynaklarına ulaşamayarak bu alandan da dışlanmaktadır. Bu durum hem dışlanmışların yeterli haklara sahip olmamaları, hem de politik olarak güçlü olan kesimlerin bu gücü elinde tutmak için diğerlerini dışlaması nedeniyle bu güce ulaşamamaları ile ilgilidir. Engelli bireyler sağlık durumları yerinde olmadıkları için istihdam dışına da itilmektedir. Ancak engelli bireyler, maddi yardım yerine istihdam edilmek istemektedir. Böylece, ekonomik açıdan kendi ihtiyaçlarını kendileri karşıladığında bağımlılık ve dışlanmışlık sendromundan kurtulma imkanları da olacaktır.

4.1.3. Sosyal Dışlanma ve Cinsiyet İlişkisi

Cinsiyet, sosyal dışlanma için önemli bir değişken olmakla birlikte hemen hemen tüm toplumlarda kadın-erkek arasındaki eşitsizlikten kaynaklı olarak kadınlar erkeklere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadır. Sosyal dışlanma yaşayan kadınlar için yıllar arası karşılaştırmalar Şekil 4.3'de görülmektedir. Şekil 4.3 incelendiğinde, 2010 ve 2011 yılları hariç diğer yıllarda kadınlar daha fazla sosyal dışlanma yaşamışlardır. 2010 ve 2011 yıllarında daha fazla sosyal dışlanma yaşayan erkek birey sayısının kadın birey sayısına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 4.3. 2006-2013 Yılları Arasında Sosyal Dışlanma ve Cinsiyet İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

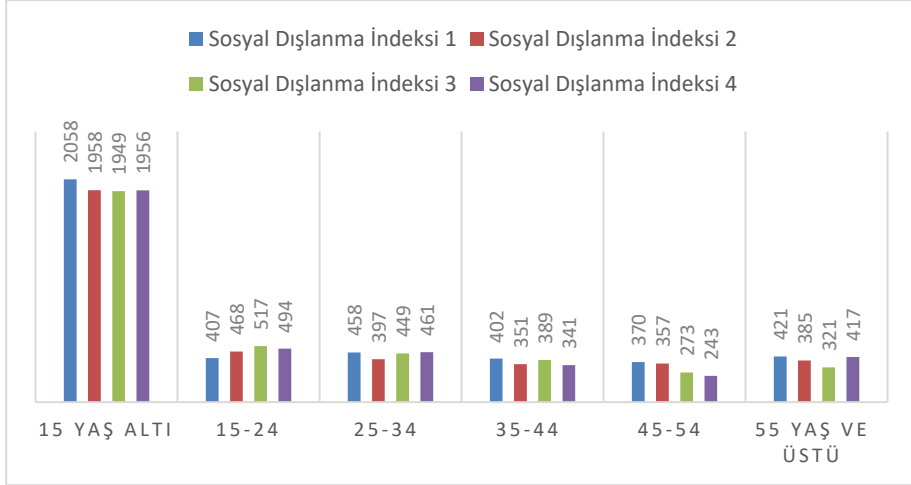
Genç ve Dalkılıç (2013), çalışmalarında kadınların erkeklere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşama endişeleri olduğunu belirtirken Özhasar, (2013) ise çalışmasında, cinsiyet konusunu değerlendirerek kişilerin cinsiyetinden

dolayı dışlanma yaşamadıklarını ve yaratılışlarını kabul ettiklerini söylemektedir. Ayrıca çalışmada, kadın-erkek arasında sosyal dışlanma açısından göze çarpan bir farklılık olmadığını belirtmektedir.

4.1.4. Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

Sosyal dışlanma için önemli olan bir diğer değişken de yaştır. Yaşları çok küçük olduğu ya da çok büyük olduğu için sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler bulunmaktadır. Sosyal dışlanma ve yaş arasındaki ilişkinin zamana göre değişimini görmek için 2006 ve 2013 yılları incelenmiştir. Diğer yıllara ait şekiller bu çalışmanın *Ekler* kısmında sunulmuştur (bkz. Ek Şekil 1, Ek Şekil 2, Ek Şekil 3, Ek Şekil 4, Ek Şekil 5 ve Ek Şekil 6).

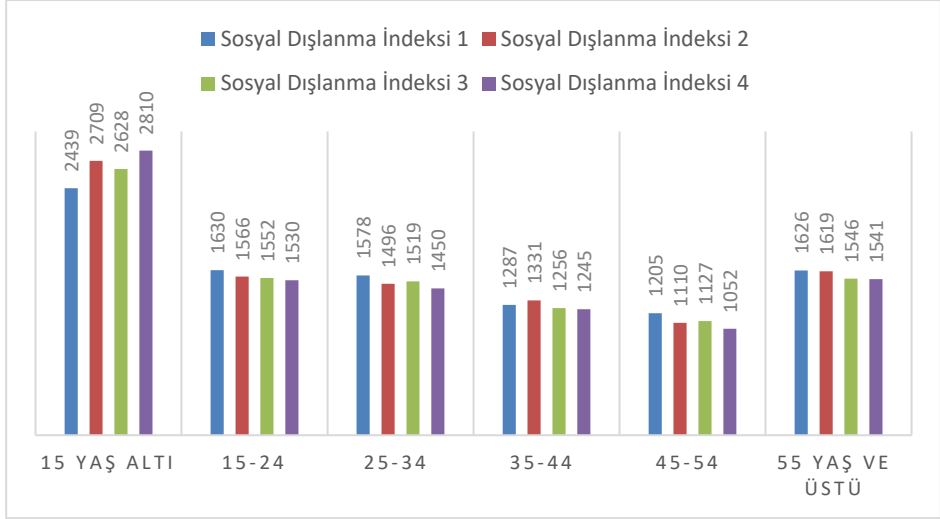
Şekil 4.4. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.4. incelendiğinde, 2006 yılında ankete katılan 15 yaş altı birey sayısının en fazla olduğu görülmektedir. 15 yaş altı birey sayısı en fazla olmakla birlikte en az sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı en fazladır. 25-34 yaş arası bireylerin en fazla sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı en fazladır. Ayrıca, 35-44 yaş arası bireylerde, 45-54 yaş arası bireylerde ve 55 yaş ve üstü bireylerde en az sosyal dışlanma yaşayan birey sayısının en fazla olduğu da görülmektedir.

Şekil 4.5'te ise 2013 yılına ait sosyal dışlanma ve yaş ilişkisi görülmektedir.

Şekil 4.5. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2013 yılında en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayısının 15 yaş altı bireyler olduğu görülmektedir. 15-24 yaş arası, 35-44 yaş arası, 45-54 yaş arası ile 55 yaş ve üstü bireylerde en az sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı en fazladır.

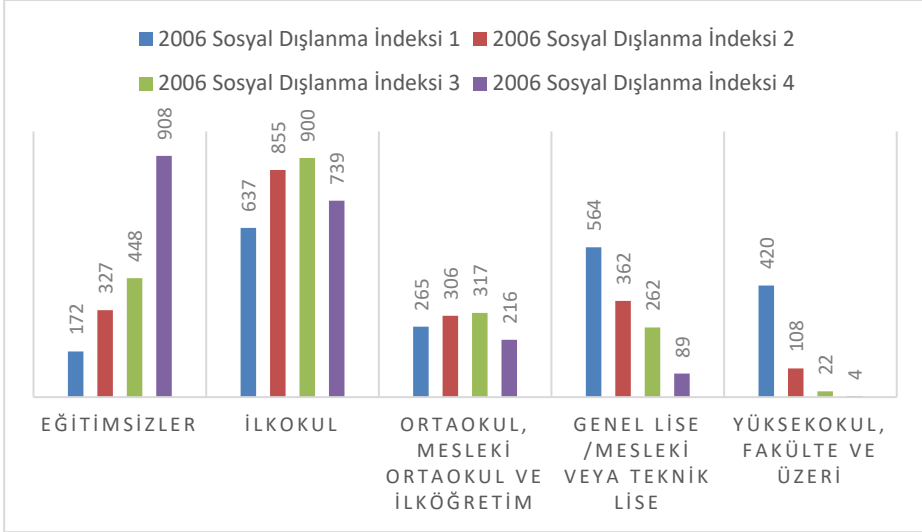
Genel olarak yıllar itibari ile sosyal dışlanma ve yaş ilişkisi incelendiğinde 15 yaş altı çocuk sayılacak bireyler ile 55 yaş ve üstü yaşlı sayılacak bireylerin sosyal dışlanma yaşama olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Genç ve Dalkılıç (2013)'in yaşlılıktan kaynaklanan sorunları değerlendirdiği çalışmasında, daha çok sağlık sorunları olan, yalnızlıktan şikayet eden, ölümden çekinen ve saygı görme ihtiyacı duyan yaşlıların, yaşlılıktan dolayı sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden ve yakın çevreden dışlanma yaşadıkları sonucuyla benzerlik göstermektedir.

4.1.5. Sosyal Dışlanma ve Eğitim Durumu İlişkisi

Eğitim durumu da sosyal dışlanma için önemli bir değişkendir ve bireyler çoğu zaman da eğitim durumları yüzünden sosyal dışlanma yaşayabilmektedir. 2006 ve 2013 yılı için sosyal dışlanma ve eğitim arasındaki ilişki aşağıda sunulmuştur. Diğer yıllara ait şekiller bu çalışmanın *Ekler* kısmında sunulmuştur (bkz. Ek Şekil 7, Ek Şekil 8, Ek Şekil 9, Ek Şekil 10, Ek Şekil 11 ve Ek Şekil 12).

Şekil 4.6'da 2006 yılına ait sosyal dışlanma ve eğitim ilişkisi görülmektedir.

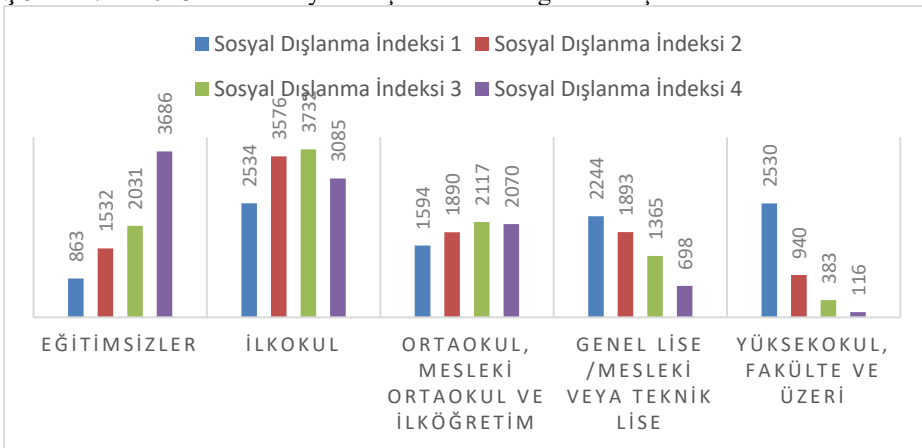
Şekil 4.6. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

2006 yılında bireylerin eğitim durumlarına bakıldığında en az sosyal dışlanmanın, yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireylerde yaşandığı görülmektedir. En fazla sosyal dışlanmaya maruz kalanlar eğitimsizlerdir. İlkokul ve ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim eğitim düzeyine sahip bireylerde en fazla 3. derece sosyal dışlanma yaşanırken genel lise, mesleki veya teknik lise eğitim durumuna sahip olanlar en az sosyal dışlanma yaşayan bireyler olmuştur. Şekil 4.7'de 2013 yılına ait sosyal dışlanma ve eğitim ilişkisi görülmektedir.

Şekil 4.7. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

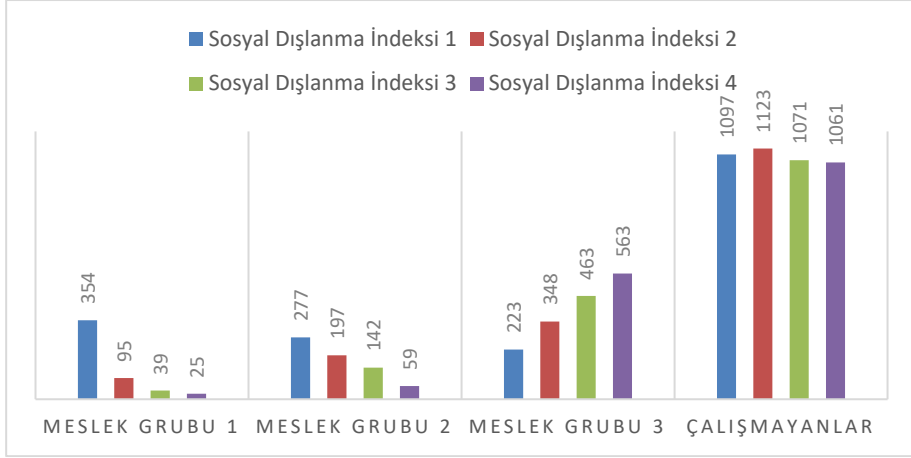
2013 yılında 2006 yılına benzer bir durum göze çarpmaktadır. En az yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitim durumuna sahip bireyler sosyal dışlanma yaşarken eğitimsizler en fazla sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalan bireyler olmaktadır. Toplamda en fazla sosyal dışlanma da ilkökul eğitim düzeyindeki bireylerde görülmektedir. Genel itibari ile mesleki ve teknik lise eğitim durumuna sahip bireylerde mesleğe atılmada ve meslek hayatlarında mezun oldukları okulun olumlu etkileri bulunduğundan daha az sosyal dışlanmayla karşılaştıkları söylenebilmektedir.

2006 yılından 2013 yılına kadarki tüm yıllarda eğitimsiz bireylerde en fazla sosyal dışlanma yaşadığı görülürken yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitim durumuna sahip bireylerin oldukça az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Şahin (2009) çalışmasında da bu duruma benzer olarak eğitimsizliğin sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olduğuna değinmiştir. Genç ve Dalkılıç (2013), yaşlı bireylerin sosyal dışlanma sendromunu incelediği çalışmasında, eğitim seviyesi düşük olanların neredeyse tamamı kendilerini dışlanmış hissetmelerine karşın ortaokul mezunlarının yalnızca % 22,2'sinin ve fakülte mezunlarının % 99,9'unun kendilerini dışlanmış hissetmedikleri sonucuna varmıştır.

4.1.6. Sosyal Dışlanma ve Meslek Grubu İlişkisi

Bireylerin sahip oldukları meslek grubu, sosyal dışlanma için önem taşıyan kavramlardan bir diğeridir. 2006 ve 2013 yıllar itibari ile sosyal dışlanma ve meslek arasındaki ilişki aşağıdaki şekillerde görülmektedir. Diğer yıllara ait şekiller bu çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur (bkz. Ek Şekil 13, Ek Şekil 14, Ek Şekil 15, Ek Şekil 16, Ek Şekil 17 ve Ek Şekil 18).

Şekil 4.8'de 2006 yılına ait sosyal dışlanma ve meslek ilişkisi görülmektedir.

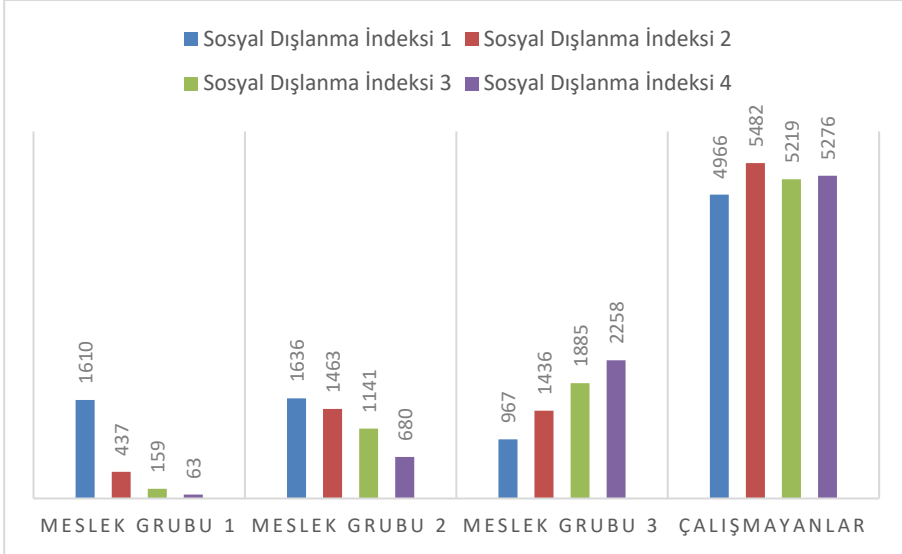
Şekil 4.8. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

(Meslek Grubu 1: Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları, Meslek Grubu 2: Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları, Meslek Grubu 3: Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar)

Bu çalışmanın analizlerinde kullanılan meslek grubu kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcılar ve çalışmayanlar şeklindedir. Şekil 4.8 incelendiğinde kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları bireylerin 2006 yılında sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayısının en az olduğu görülmektedir. Bu durum da bize meslek grubu iyi olan bireylerin diğer meslekteki bireylere göre oldukça farklı bir şekilde sosyal dışlanmaya daha az maruz kaldıklarını göstermektedir. Mesleki donanım düzeyinin yüksek olması bireylerin, yüksek statülü işlerde istihdam edilme olanaklarını arttıracakı düşünülmektedir. Yüksek statülü işlerde çalışan bireyler de mesleki donanımları fazla olması itibarıyla kendilerine güvenleri fazlasıyla olacak ve daha az sosyal dışlanmayla karşılaşacaklardır. Çalışmayanlar grubundaki bireylerin ise sosyal dışlanma sayılarının diğer meslek gruplarına göre oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 4.9'da 2013 yılına ait sosyal dışlanma ve meslek ilişkisi görülmektedir.

Şekil 4.9. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

(Meslek Grubu 1: Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları, Meslek Grubu 2: Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları, Meslek Grubu 3: Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar)

Şekil 4.9 incelendiğinde kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları bireylerin 2013 yılında en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayısının en az olduğu görülmektedir. En fazla sosyal dışlanma yaşayan bireyler 2006 yılında olduğu gibi çalışmayan bireylerdir. Yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları meslek grubundaki bireyler, kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensuplarına göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalırken nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcılara göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. 2006 yılından 2013 yılına kadar tüm yıllar incelendiğinde tüm yıllarda da benzer durumun gerçekleştiği görülmektedir. Bu da bize meslek grubunun sosyal dışlanma için önemli bir değişken olduğunu göstermektedir.

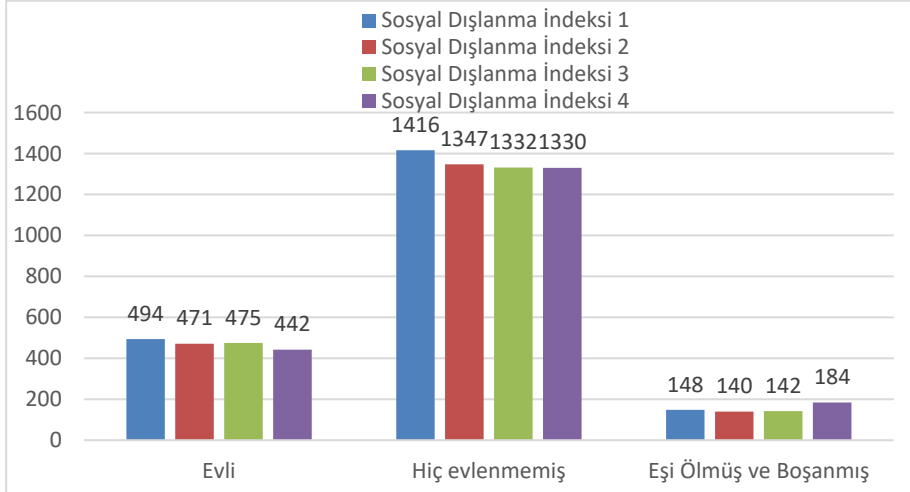
4.1.7. Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

Bireylerin medeni durumuna bakıldığında kadınlar erkeklere göre boşanmış, dul ya da bekâr ise daha fazla sosyal dışlanma yaşayabilmektedir. Bunu nedeni kadına ve erkeğe verilen sosyal rolle açıklanabilir. Belirli bir yaşa

gelmiş kadın iş hayatına atıldıktan sonra beraberinde evliliğe yönelmesi gerektiği ve bu durumda başarısız olursa da sosyal dışlanma yaşadığı düşünülebilmektedir. İş durumuna bakıldığında ise toplum tarafından erkeklere atfedilen roller gereği çalışmayan erkekler kadınlara göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadır. Erkekler aileyi geçindirmesi gereken birey olarak görüldüğü için işsiz erkekler kadınlara göre daha fazla dışlanmaktadır. 2006 ve 2013 yılları için sosyal dışlanma ve medeni durum arasındaki ilişkinin zamana göre değişimi aşağıdaki şekillerde görülmektedir. Diğer yıllara ait şekiller bu çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur (bkz. Ek Şekil 19, Ek Şekil 20, Ek Şekil 21, Ek Şekil 22, Ek Şekil 23 ve Ek Şekil 24).

Şekil 4.10'da 2006 yılına ait sosyal dışlanma ve medeni durum ilişkisi görülmektedir.

Şekil 4.10. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

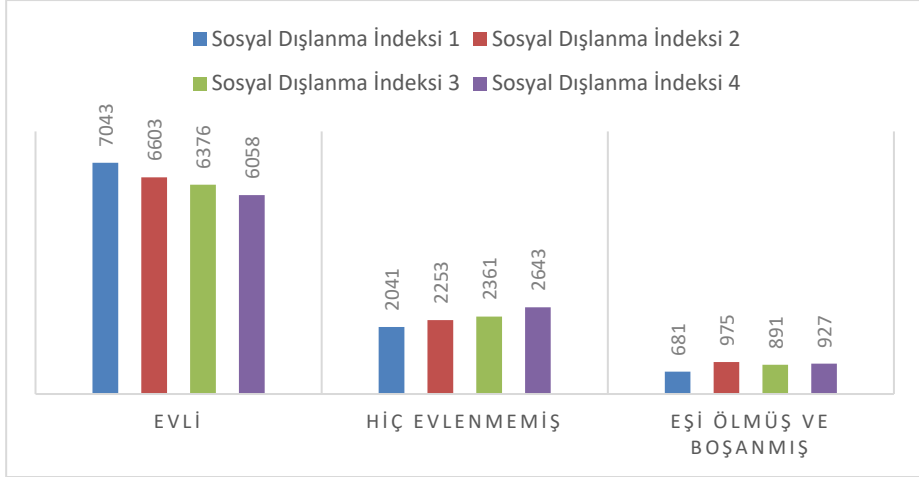

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.10'da görüldüğü üzere 2006 yılında en fazla sosyal dışlanma hiç evlenmemiş bireylerde yaşanmıştır. En az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin medeni durumu ise eşi ölmüş ve boşanmıştır. Evli bireyler de hiç evlenmeyen bireylere göre oldukça az sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır.

Şekil 4.11'de 2013 yılına ait sosyal dışlanma ve medeni durum ilişkisi görülmektedir.

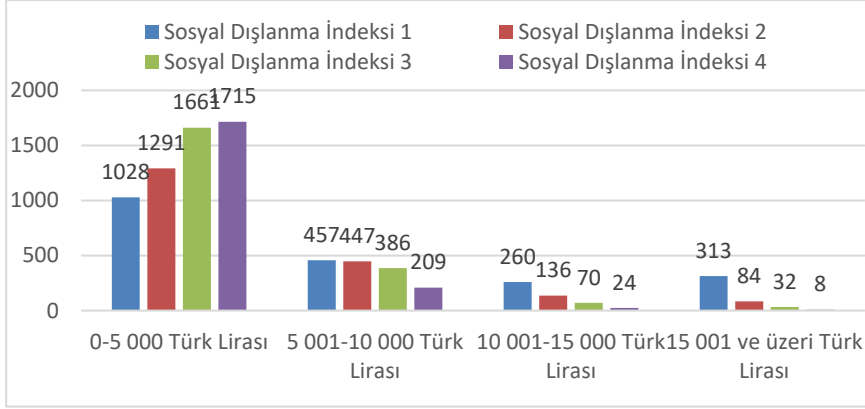
Şekil 4.11. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.11'de 2013 yılında en fazla sosyal dışlanma yaşayan bireyler evli bireyler olmuştur. 2013 yılında, eşi ölmüş ve boşanmış bireyler 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarıyla benzer olarak en az sosyal dışlanma yaşayan bireyler olmaktadır. Şekil 4.11'de eşi ölmüş ve boşanmış bireylerin en az sosyal dışlanma yaşayan bireyler olduğu görülmektedir. Hiç evlenmemiş bireylere göre evli bireylerin daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Medeni durum bireylerin sosyal dışlanma yaşamlarının bir diğer nedenidir. Sosyal dışlanma sayıları en fazla olan bireyler özellikle hiç evlenmemiş bireyler ile evli bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum eşi ölmüş ve boşanmış bireylerin aldıkları birtakım yardımlarla hayatlarını idame ettirmeyen evli ya da hiç evlenmemiş bireylerin gelir yoksunluğu yaşama oranlarının daha fazla olmasından kaynaklanabilmektedir. Gelir yoksunluğu da sosyal dışlanmanın yine en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bu durumda evli ya da hiç evlenmemiş bireyler her zaman eşi ölmüş ve boşanmış bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir.

4.1.8. Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi

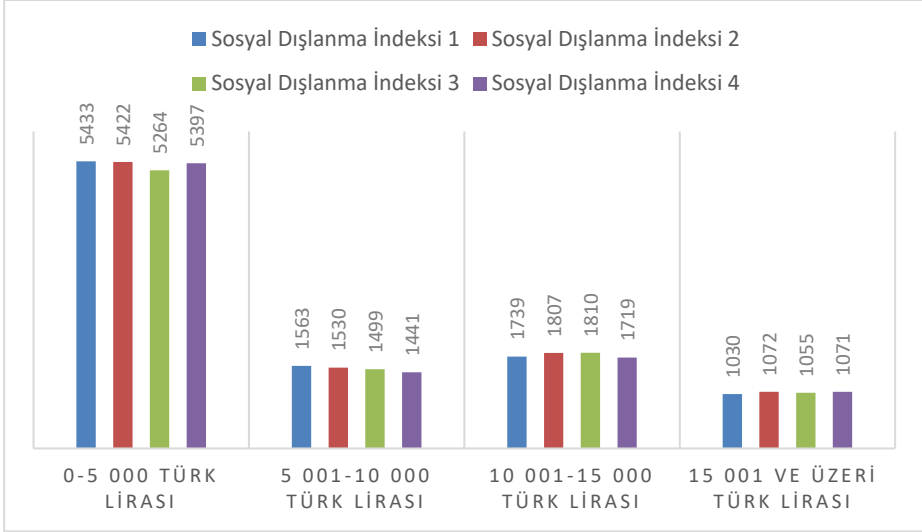
Sosyal dışlanma için bir diğer önemli değişken de bireylerin elde ettikleri gelir durumudur. 2006 ve 2013 yıllarına ait sosyal dışlanma ve gelir durumu ilişkisi aşağıdaki şekillerde incelenmektedir. Şekil 4.12'de 2006 yılına ait sosyal dışlanma ve gelir durumu ilişkisi görülmektedir. Diğer yıllara ait şekiller bu çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur (bkz. Ek Şekil 25, Ek Şekil 26, Ek Şekil 27, Ek Şekil 28, Ek Şekil 29 ve Ek Şekil 30).

Şekil 4.12. 2006 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.12’de 2006 yılında bireylerin elde ettikleri gelir durumu, sosyal dışlanma ilişkisi incelendiğinde gelir durumu arttıkça bireylerin daha az sosyal dışlanma yaşadığı görülürken azalan gelir durumunda bireyler daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Geliri 0- 5 000 TL olan bireylere bakıldığında en fazla sosyal dışlanma yaşayan birey sayısının en fazla olduğu görülmektedir. Ancak geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylerde durum tam tersine olarak en fazla sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı (bkz. Şekil 4.12; 8) yok denecek kadar az iken en az sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı en fazladır. Bu durum bize gelir durumu arttıkça bireylerin daha az sosyal dışlanma yaşadıklarını, en az gelire sahip bireylerin ise en fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını göstermektedir. Gelir durumunun fazla olması ile az olması arasındaki farkın bu kadar fazla olmasının bir nedeni de gelirden yoksun kalan bireylerin aynı zamanda sosyal yaşamdan da yoksun kalmaları olabilmektedir. Gelir yoksunluğu beraberinde başka yoksunlukları da getirdiği için gelir yoksunluğu olan bireylerin sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılıkları daha da artabilmektedir.

Şekil 4.13’te 2013 yılına ait sosyal dışlanma ve gelir durumu ilişkisi görülmektedir.

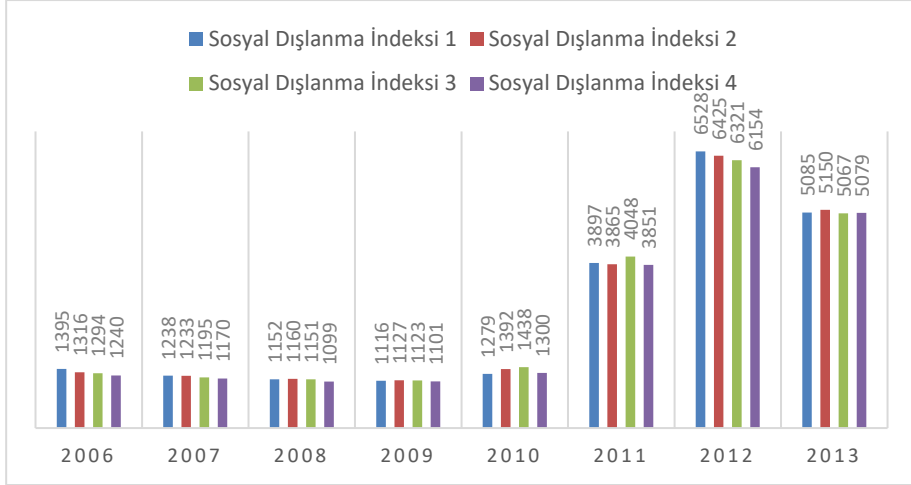
Şekil 4.13. 2013 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durumu İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.13'de 2013 yılındaki gelir durumu sosyal dışlanma ilişkisi incelendiğinde 2006 yılındakine benzer bir durum karşımıza çıkmakta ve en az gelire sahip bireyler en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. En fazla gelire sahip bireyler ez az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. En az gelire sahip bireylerden ez az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin sayısı en fazladır. Bu durum, Bölükbaşı (2008), çalışmasında, orta ve az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de gelir dağılımı oldukça adaletsiz hale geldiği sonucuyla benzerlik göstermektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte gelir adaletsizliğinin büyük sıkıntılara yol açtığı ve bunlardan birisinin de sosyal dışlanma gerçeği olduğu açıktır.

4.1.9. Sosyal Dışlanma ve Resmi Nikah İlişkisi

Şekil 4.14'te 2006-2013 yıllarına ait sosyal dışlanma ve resmi nikah ilişkisi görülmektedir.

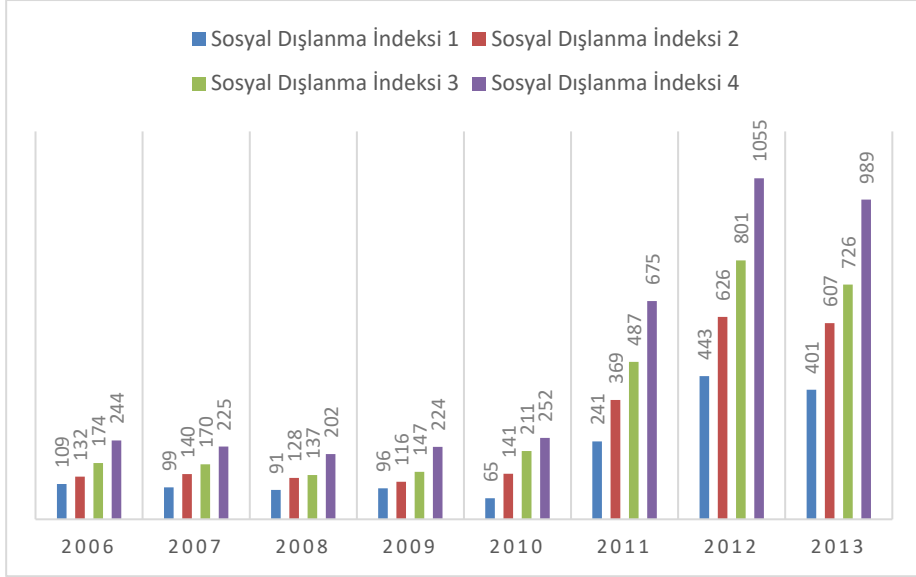
Şekil 4.14. 2006-2013 Yılları Sosyal Dışlanma ve Resmi Nikah İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.14'te, 2006 yılından 2013 yılına kadar olan dönemki bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu ile sosyal dışlanmaya maruz kalmaları arasındaki durum incelendiğinde 2011 yılı ve sonrası dönemde evli ve resmi nikahı olan bireylerin daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Bu durumun bir nedeni de bu dönemde ankete katılan birey sayısının daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bazı yıllarda resmi nikahı olan ve evli olan bireylerin evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayanlar bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşadıkları bilinmektedir. Tüm yıllarda en fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan birey sayısı en azdır. Her ne kadar yazılı kurallar önemli olsa da bireyler için içinde bulunduğu toplumun gelenek ve görenekleri de önem taşımakta ve o doğrultuda hayatlarını yönlendirebilmektedirler.

4.1.10. Sosyal Dışlanma ve İş Durumu İlişkisi

Şekil 4.15'te 2006-2013 yıllarına ait sosyal dışlanma ve iş durumu ilişkisi görülmektedir.

Şekil 4.15. 2006-2013 Yılları Sosyal Dışlanma ve İş Durumu İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 4.15’te 2006 yılından 2013 yılına kadarki dönemde, ücretsiz aile işçisi bireyler ile sosyal dışlanma ilişkisi incelendiğinde tüm yıllarda en fazla sosyal dışlanma yaşayan birey sayısının en fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla sosyal dışlanma yaşayan birey sayısı 2006 yılından 2012 yılına kadar sürekli artış gösterirken bu durum 2013 yılında biraz olsun azalma ile kendini göstermektedir. Bu durumun Türkiye’deki işsizlik oranının artışından kaynaklandığı düşünülebilmektedir. İşsizlik sosyal dışlanma için önemli bir kavram olmakla birlikte bireylerin işsiz olmaları beraberinde diğer yoksunlukları da getirmektedir. Bu durum da sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Şekil 4.15’te de açıkça bu durum görülmektedir. Ücretsiz aile işçilerinin ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylere göre sosyal dışlanma yaşama sayılarının daha fazla olduğu görülmektedir.

4.2. Gelir Ve Yaşam Koşulları Anketi

Türkiye’de 2006 yılından itibaren gelirin hane halkları ve fertler arasındaki dağılımını ortaya koymak, insanların yaşam koşulları, sosyal dışlanma ve yoksulluğunu gelir boyutu ile ölçmek ve profilini belirlemek üzere “panel anket” tekniğinin kullanıldığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” uygulanmaya başlanmıştır.

Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında uygulanmaya başlanan araştırma ile Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılabilir gelir dağılımı, gelire göre göreceli yoksulluk, yaşam koşulları ve sosyal dışlanma konularında veri

üretmek amaçlanmaktadır. Alan uygulamasının her yıl düzenli olarak gerçekleştirildiği ve panel anket yönteminin kullanıldığı araştırmada, örnek fertler 4 yıl boyunca izlenmektedir. Araştırmadan, kesit ve panel veri olmak üzere her yıl iki veri seti elde edilmektedir. Araştırmada, gelir, yoksulluk, sosyal dışlanma ve diğer yaşam koşullarına ilişkin göstergeleri hesaplamak üzere konut, ekonomik durum, sosyal dışlanma, gayrimenkul sahipliği, eğitim, demografi, sağlık durumu, işgücü durumu ve gelir durumu gibi kategorilerde bilgi derlenmektedir. Ankette iki aşamalı küme örnekleme kullanılmıştır. Ankette yıllık panel araştırma sonuçlarından ülke geneli için tahminler üretilmesi mümkündür.

Araştırmada gelir, yoksulluk, sosyal dışlanma ve diğer yaşam koşullarına ilişkin göstergeleri hesaplamak üzere aşağıdaki kategorilerde bilgi derlenmektedir:

- Konut
- Ekonomik durum
- Sosyal dışlanma
- Gayrimenkul sahipliği
- Eğitim
- Demografi
- Sağlık durumu
- İşgücü durumu
- Gelir durumudur.

Yıllık örneklem büyüklüğü, araştırmanın tahmin boyutu, amaçları ve hedeflenen değişkenleri itibariyle örnekteki yıpranmaları da dikkate alarak başlangıçta yaklaşık 12 800 hanehalkı civarında belirlenmiştir. Ancak, 2014 yılında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-2 bazında tahmin üretilmesi hedeflenmiş ve 2011 yılından itibaren örnek hacmi örneğe yeni eklenen her alt örnek ile birlikte arttırılmaya başlanmıştır. Gelir bilgilerinin referans dönemi “bir önceki takvim yılı”dır. Yani, 2014 uygulamasındaki gelir bilgileri 2013 yılına aittir. Dolayısı ile 2014 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması’nda kentsel yerlerden 18 019, kırsal yerlerden 6 535 olmak üzere toplam 24 554 hanehalkı ziyaret edilmiştir. Bu hanehalklarından; 22740’ı ile anket yapılmış, geri kalan 1814 hanehalkı ile çeşitli nedenlerle anket yapılamamış ve cevaplamama formu düzenlenmiştir. Buna göre, 2014 yılında cevaplamama oranı Türkiye genelinde %7,4 olarak gerçekleşmiştir. Araştırmada, örnek hanehalklarında yaşayan 15 ve daha yukarı yaştaki fert sayısı toplam 60 577 kişi olup, bu fertlerden 52’si ile çeşitli nedenlerle görüşülememiş veya ankete cevap vermemiştir. Dolayısı ile araştırmada fert cevapsızlık oranı %0,09’dur.

Uygulamasına 2006 yılında başlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması her yıl düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. Veri derleme çalışması Nisan-Temmuz ayları arasında yapılmakta olup yaklaşık üç aylık bir

periyoda yayılmaktadır. Veri derleme çalışması iki aşamada gerçekleştirilmektedir.

- 1. aşamada, bir önceki uygulamadaki aynı adresinde oturan hanehalkları ve örneğe yeni eklenen hanehalkları ile görüşülmektedir.
- 2. aşamada, 1. aşamada taşındığı için ulaşılamayan hanehalkları ile hanehalkından ayrılarak yeni hanehalkı oluşturmuş örnek fertler izlenmektedir.

Anket uygulaması yüz yüze ve dizüstü bilgisayarlara yüklenmiş veri giriş programları (CAPI – computer assisted personel interview) aracılığıyla yapılmaktadır. Veri giriş programlarına eklenmiş olan sorular arası tutarlılık kontrolleri sayesinde verinin alanda daha tutarlı ve kontrollü girilmesi sağlanmaktadır.

Veri derleme çalışmasını takiben fertlerin anket çalışmasından elde edilen T.C. kimlik numaraları kullanılarak kurumların idari kayıtlarından; ücret/müteşebbis geliri, emekli/dul-yetim aylığı, işsizlik ödenekleri, sakatlık/yaşlılık/gazilik vb. aylıkları, aldıkları sosyal yardımlar, gelir/varlık vergileri ile ödedikleri sigorta primlerine ilişkin bilgiler talep edilmekte ve anket verileri ile kontrol edilmektedir. Anketten gelen eksik/hatalı bilgiler idari kayıtlar yardımıyla edit/kontrol edilmektedir.

4.3. Metodoloji

4.3.1. Sosyal Dışlanma İndeksinin Oluşturulması

Bu çalışmanın amacı, 2006-2009 ve 2010-2013 yıllarında Türkiye İstatistik Kurumu'nun gerçekleştirmiş olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (Panel) araştırması verileri kullanılarak ankete katılan bireyler için bir sosyal dışlanma indeksi oluşturarak, ekonomik, toplumsal ve siyasi gibi daha birçok alanda insanların hayatlarında olumsuzluklar yaratarak onları düzenli hayatlarından uzaklaştıran sosyal dışlanmaya neden olan etmenleri Sıralı Probit Model ile incelemektir. İlk olarak, ankete katılan bireyler için SDİ oluşturulmuştur. SDİ oluşturulurken Filmer ve Pritchett (2006)'de kullanılan istatistiksel yaklaşım kullanılmıştır.

a^*_{1j} den a^*_{Nj} 'ye kadar her fert için j 'den N 'ye kadar temsil edilen bir dizi N değişkenin olduğunu varsayalım.

Temel bileşenler, her değişkenin ortalama ve standart sapmaları ile normalize edilerek başlayacaktır. Örneğin:

$a_{1j} = (a^*_{1j} - a^*_{1}) / (s^*_{1})$, burada, a^*_{1} birinci değişkene ait ortalamayı, s^*_{1} birinci değişkene ait standart sapmayı göstermektedir. Bu değişkenler, her fert j için bir dizi doğrusal kombinasyonları ifade etmektedir:

$$\begin{aligned} a_{1j} &= v_{11} \times A_{1j} + v_{12} \times A_{2j} + \dots + v_{1N} \times A_{Nj} \dots & j = 1, \dots, J \\ a_{Nj} &= v_{N1} \times A_{1j} + v_{N2} \times A_{2j} + \dots + v_{NN} \times A_{Nj}, & (1) \end{aligned}$$

(1) nolu denklemden alınan “faktörler” ile her biri için tahmin bir dizi N temel bileşenleri elde edilmiştir.

$$\begin{aligned} A_{1j} &= f_{11} \times a_{1j} + f_{12} \times a_{2j} + \dots + f_{1N} \times a_{Nj} \dots & j = 1, \dots, J \\ A_{Nj} &= f_{N1} \times a_{1j} + f_{N2} \times a_{2j} + \dots + f_{NN} \times a_{Nj}. & (2) \end{aligned}$$

İlk temel bileşen, orijinal (normalleştirilmemiş) değişkenler ile ifade edilir ve her fert için bir endeks oluşturulur.

$$A_{Ij} = f_{I1} \times (a^*_{Ij} - a^*_{I1}) / (s^*_{I1}) + \dots + f_{IN} \times (a^*_{Nj} - a^*_{N1}) / (s^*_{N1}) . \quad (3)$$

Bu çalışmada önemli olan varsayım, sosyal dışlanma değişkenlerinin maksimum varyansının her bir fert için uzun vadede sosyal dışlanmayı açıklıyor olmasıdır.

4.3.2. Sıralı Probit Model

İki ya da daha çok değişkeni içeren bağımlı değişkenin açıklanmak istendiği çalışmalarda, tahmin için kullanılan kümülâtif (toplam) dağılım fonksiyonunun “normal dağılım”a ait olduğu kabul edilmesi durumlarda probit model ortaya çıkmaktadır (Greene, 2000; Wooldridge, 2002). Oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan sıralı modeller ilk olarak McKelvey ve Zavoina (1975) tarafından kullanılmıştır. Sıralı probit modelde hataların normal dağıldığı varsayılmaktadır.

Sıralı Probit modelinde bağımlı değişken kalitatifdir. Bu kalitatif bağımlı değişken, sürekli özelliğe sahip değişkenlerin veya verilerin büyüklüklerini yansıtan belirli bir sıra ve düzen içinde olduğundan kategorik bir yapıya sahiptir (Nayga vd 2002). Modelde, gözlenebilir, sıralı ve aralıklı kategorilerin arkasında gözlenemeyen gizli bir değişkenin olduğu varsayımı bulunmaktadır. Bu gizli bağımlı değişken, hata terimi ve açıklayıcı değişkenler vektörü ile açıklanmaktadır (Greene 1997).

Sıralı Probit Model, denklem (1)'de gösterildiği gibi gözlenemeyen (latent) bir regresyon denklemini ele alır.

$$y^* = \sum_{k=1}^K \beta_k x_k + \varepsilon \quad (1)$$

Burada, x_i bağımsız değişkenler vektörü, ise hata terimidir. Gözlenen y değişkeni, y^* ile ilişkilendirildiğinde eşitlik (2) elde edilir (Agresti 1990; Liao 1994; Long, 1997).

$$y = \begin{cases} 1 & \text{eger } \tau_0 = -\infty \leq y_i^* < \tau_1 \\ 2 & \text{eger } \tau_1 \leq y_i^* < \tau_2 \\ 3 & \text{eger } \tau_2 \leq y_i^* < \tau_3 \\ 4 & \text{eger } \tau_3 \leq y_i^* < \tau_4 \\ 5 & \text{eger } \tau_4 \leq y_i^* < \tau_5 \end{cases} \quad (2)$$

Burada, τ eşik (threshold) değerleridir. Sıralı probit modelde β_k ve τ değerleri en yüksek olabilirlik yöntemi ile tahmin edilir. Sıralı modellerdeki önemli bir varsayım, paralellik varsayımı yani β tahminlerinin eşik

değerlerinde sabit olduğudur. Diğer bir ifadeyle, x 'in etkilerinin yani katsayılarının hangi kategoride olduğuna bakılmaksızın sabit olması gerektiğidir. Bu durum literatürde Paralel Eğimler Varsayımı ya da Oransal Risk Varsayımı olarak da bilinmektedir (Liao, 1994).

Paralel eğimler varsayımını daha ayrıntılı açıklayabilmek için, m 'ye eşit veya daha düşük dereceli kategorinin kümülatif olasılık modeli ele alınırsa;

$$P(y \leq m|x) = F(\tau_m - x\beta) \quad (3)$$

ifadesinde kümülatif olasılık $\tau_m - x\beta$ 'deki kümülatif olasılık fonksiyonu değeridir. β tüm kategoriler için aynı olduğundan dolayı (3) eşitliği farklı kesme noktalarıyla iki kategorili modellerin bir kümesini tanımlanmaktadır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir;

$$\tau_m - x\beta = (\tau_m - \beta_0) - \sum_{k=1}^K \beta_k x_k$$

böylece $y \leq 1$ için model $\tau_m - \beta_0$ kesme noktaları ile,

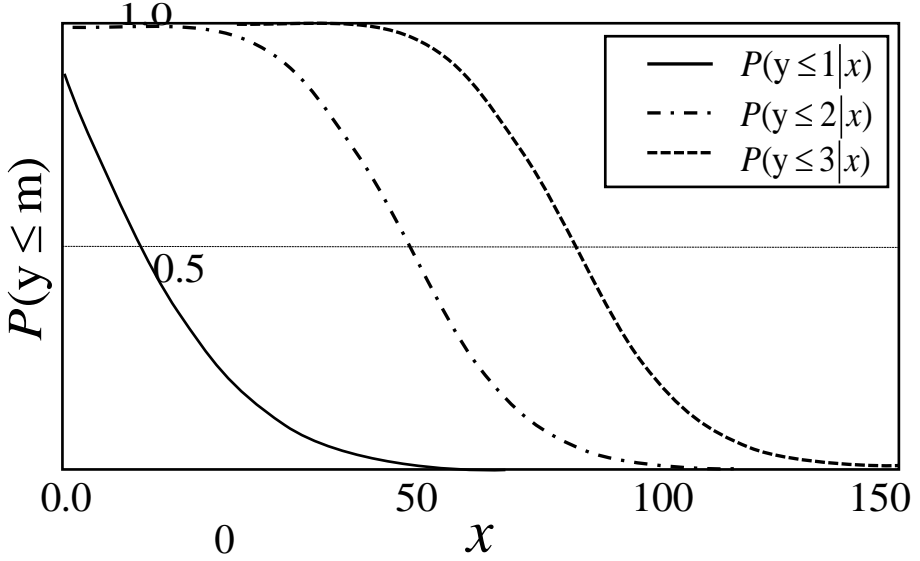
$$P(y \leq 1|x) = F \left[(\tau_1 - \beta_0) - \sum_{k=1}^K \beta_k x_k \right]$$

olur. $y \leq 2$ için model,

$$P(y \leq 2|x) = F \left[(\tau_2 - \beta_0) - \sum_{k=1}^K \beta_k x_k \right]$$

olur. Burada kesme noktası $\tau_2 - \beta_0$ olarak değişmekte fakat x_k değişkeni için katsayılar aynı kalmaktadır. Kesme noktalarındaki değişim olasılık eğrisini hafif bir şekilde sağa ve sola kaydırmakta fakat eğrinin şeklini değiştirmemektedir.

Şekil 4.16. Paralel Eğimler Varsayımının Grafikselsel Gösterimi

Kaynak: Long, 1997: 141.

Şekil 4.16'da üç kategorinin kümülatif olasılık eğrileri bulunmaktadır. Yatay ekseninde 0,5 olasılığı nokta doğrusu olarak gösterilmiştir. Bu noktada üç olasılık eğrisi belirlendiğinde,

$$\frac{\partial P(y \leq 1|x)}{\partial x} = \frac{\partial P(y \leq 2|x)}{\partial x} = \frac{\partial P(y \leq 3|x)}{\partial x}$$

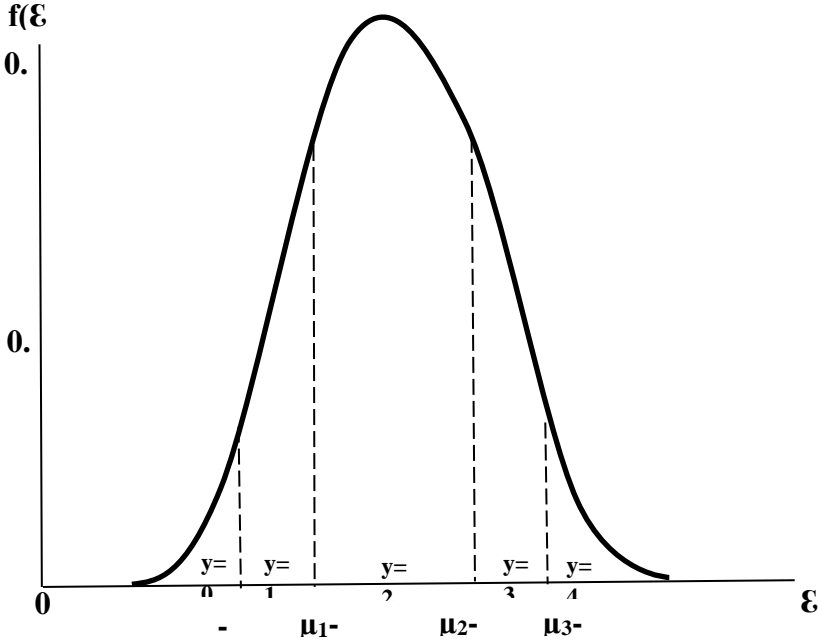
olarak bulunmaktadır. Bu durumda tüm regresyon eğrileri paraleldir (Long, 1997: 140-141).

Probit modelde her bir kategorinin tercih edilme olasılıkları açık bir şekilde aşağıdaki gibi yazılır:

$$P(y = 0 | X) = P\{0\} * Y = x_i\beta + \varepsilon_i \leq \mu = P\{\varepsilon_i \leq \mu - x_i\beta\}$$

Sıralı probit modeldeki olasılıkların yapısı Şekil 4.17'de daha açık bir şekilde görülmektedir.

Şekil 4.17. Sıralı Probit Modelde Olasılıklar

Kaynak: Akın,F. (2002). Kalitatif Tercih modelleri Analizi. Ekin Kitabevi, İstanbul.

Olasılıklar üzerine x açıklayıcı değişkenlerin marjinal etkileri, katsayılara eşit değildir. Üç kategori olduğunda bilinmeyen bir eşik parametresi (μ) vardır. Üç olasılık şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$$P(y=0) = 1 - \Phi(\beta^l x)$$

$$P(y=1) = \Phi(\mu - \beta^l x) - \Phi(-\beta^l x)$$

$$P(y=3) = 1 - \Phi(\mu - \beta^l x)$$

Bu üç olasılık için açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerin marjinal etkileri aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir (Akın, 2002:74):

$$\frac{\partial P(y=0)}{\partial x} = -\Phi(\beta^l x)\beta$$

$$\frac{\partial P(y=1)}{\partial x} = [\Phi(-\beta^l x) - \Phi(\mu - \beta^l x)]\beta$$

$$\frac{\partial P(y=2)}{\partial x} = \Phi(\mu - \beta^l x)\beta$$

Sıralı probit modelin uygun model olup olmadığı, En Yüksek Olabilirlik (Maximum Likelihood) yöntemi veya Hausman testi ile test edilerek

belirlenmektedir. Olasılık denkleminin açıklayıcı değişkenlere göre alınan türevleri, açıklayıcı değişkenlerin bu olasılıklar üzerindeki marjinal etkilerini vermektedir. Sıralı Probit modelinin istatistiksel olarak genel anlamlılığı için Olabilirlik Oranı (LR) hipotez testi kullanılabilir. $LR = -2[(\text{LogLkısıtlı}) - (\text{LogLkısıtsız})]$, LR değeri $> \chi^2$ (sd) ise elde edilen model istatistiksel olarak anlamlı ve elde edilen denklem açıklayıcıdır (Greene, 2003). İlişkisiz Alternatiflerin Bağımsızlığı (IIA) varsayımının temelinde, herhangi iki alternatifin tercih edilme olasılıklarının birbirine oranının, tercih kümesinde başka alternatiflerin bulunup bulunmamasından bağımsız olması dikkate alındığında tahminlenen model için varsayımın sağlanıp sağlanmadığının test edilmesi yer almaktadır (McFadden, 1984;1442, Greene, 2003;724, Vijverberg,2011;6). Hausman ve McFadden (1984), IIA (İlişkisiz alternatiflerin bağımsızlığı) varsayımı için bir Hausman tipi test önermişlerdir. Hausman tipi IIA varsayım testi aynı parametreler için iki tahmincinin kıyaslanması temeline dayanmaktadır. Sıfır hipotezinin doğruluğu altında bir tahminci tutarlı ve etkin iken, ikinci tahminci tutarlı fakat etkin değildir (Long, 1997: 183-184; Greene, 2012: 807-808; Astar, 2009: 68-69).

4.4. BULGULAR

Tablo 4.6. 2006 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2006			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.198	2.86	0.004***	0.058
Sağlık Durumu	3.04	8.88	0.002***	0.056
Cinsiyet				
Erkek	-0.090	-2.39	0.017**	0.026
Yaş				
15-24 Yaş	0.299	3.09	0.002***	0.803
25-34 Yaş	0.237	3.01	0.003***	0.053
35-44 Yaş	0.192	2.50	0.013**	0.134
45-54 Yaş	0.711	0.92	0.000***	0.020
55 Yaş ve Üstü	0.000		0.359	0.000
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.532	-8.44	0.000***	-0.158
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.793	-9.92	0.000***	-0.273
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.164	-14.40	0.000***	-0.405

Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.640	-15.06	0.000***	-0.582
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.596	-6.97	0.000***	-0.188
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.418	-6.72	0.000***	-0.133
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	-0.003	-0.06	0.953	-0.009
Medeni Durum				
Evli	0.304	2.35	0.019**	0.093
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.143	1.13	0.259	0.039
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	1.072	10.51	0.000***	0.304
5 001-10 000 TL	0.793	9.74	0.000***	0.195
10 001-15 000 TL	0.483	5.58	0.000***	0.119
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.165	-1.38	0.166	-0.046

İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.043	-2.87	0.004***	-0.012
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	187.84		0.000	
N (örnek hacmi)	7921			

Not: *,** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.6. incelendiğinde, yoksulluk çeken bireylerin diğer bireyler göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca sağlık durumu kötü olan bireyler sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Genç ve Çat (2013) çalışmalarında, sağlık durumu kötü olan bireyler içerisinde yer alan engelli bireylerin kendilerini sosyal dışlanmış hissetmemeleri için istihdam edilmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Cinsiyet değişkenine bakıldığında ise karşımıza erkek bireylerin kadın bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. 15 ve üstü yaştaki bireylerin hepsi 15 yaş altı bireylere göre daha fazla dışlanmaktadır ve en fazla dışlanma yaşayan bireyler 35-44 yaş arası bireylerdir. İlkokul, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. Bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadır. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Medeni durum ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, 0-5 000 TL, 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadır. En fazla sosyal dışlanma yaşayan bireylerin 0-5 000 TL gelire sahip bireyler olduğu görülmektedir. 2006 yılında ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmamasını belirten değişkenin istatistiki olarak anlamsız olduğu Tablo 4.6'da görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 4.7'de 2007 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.7. 2007 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2007			Marjinal Etki
	Katsayı	z değeri	p > z	
Yoksulluk	0.122	1.94	0.053*	0.033
Sağlık Durumu	0.366	5.07	0.000***	0.086
Cinsiyet				
Erkek	-0.075	-1.94	0.053*	-0.205
Yaş				
15-24 Yaş	-0.944	-3.98	0.000***	-0.311
25-34 Yaş	-1.05	-4.30	0.000***	-0.330
35-44 Yaş	-1.118	-4.53	0.000***	-0.360
45-54 Yaş	-1.241	-4.98	0.000***	-0.422
55 Yaş ve Üstü	-1.314	-5.17	0.000***	-0.462
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.534	-8.12	0.000***	-0.149
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.749	-9.06	0.000***	-0.245
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.085	-12.76	0.000***	-0.363
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.613	-14.19	0.000***	-0.567
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzen Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.550	-6.49	0.000***	-0.173
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.437	-6.78	0.000***	-0.132
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık,	-0.052	-0.92	0.355	-0.014

Ormançılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar				
Medeni Durum				
Evli	0.740	-14.19	0.000***	0.230
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.387	4.60	0.002***	0.088
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.966	9.96	0.000***	0.246
5 001-10 000 TL	0.831	10.61	0.000***	0.191
10 001-15 000 TL	0.467	5.77	0.000***	0.108
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahlı Olanlar	-0.581	-3.86	0.000***	-0.138
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.044	-2.76	0.006***	-0.012
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	133.26		0.000	
N (örnek hacmi)	7191			

Not: *, ** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.7 incelendiğinde, 2007 yılında, 2006 yılına benzer olarak yoksulluk çeken bireylerin diğer bireyler göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Sağlık durumu kötü olan bireyler sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Cinsiyet değişkeni bize yine erkek bireylerin kadın bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığını göstermektedir. 15 ve üstü yaşta bireylerin hepsi 15 yaş altı bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar ve en fazla dışlanma yaşayan bireylerin yaşı da 55 yaş ve üstü bireylerdir. İlkokul, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. Bu durum bize eğitim değişkeninin sosyal dışlanma için önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Ülkeler eğitimsiz bireylerin oranını azaltmak istemektedir. Bunu sağladıklarında bu bireylerin toplumda sosyal dışlanma yaşama oranının azalacağı söylenebilmektedir. 2007 yılında ankete katılan bireylerin meslek

gruplarına bakıldığında; kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli, eşi ölmüş ve boşanmış bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, 0-5 000 TL, 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. En fazla sosyal dışlanma yaşayan bireylerin 0-5 000 TL gelire sahip bireyler olduğu görülmektedir. 2007 yılında ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmamasını belirten değişken incelendiğinde evli ve resmi nikahı olan bireylerin, evli ve resmi nikahı olmayan bireylerle evli olmayan bireylere göre daha az dışlandığı Tablo 4.7'de görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde karşımıza, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 4.8'de 2008 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.8. 2008 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2008			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.075	1.07	0.282	0.020
Sağlık Durumu	0.270	3.26	0.001***	0.065
Cinsiyet				
Erkek	-0.064	-1.59	0.112	-0.017
Yaş				
15-24 Yaş	-0.532	-3.54	0.395	-0.164
25-34 Yaş	-0.630	-3.85	0.504	-0.189
35-44 Yaş	-0.687	-4.09	0.002***	-0.211
45-54 Yaş	-0.808	-4.71	0.000***	-0.262
55 Yaş ve Üstü	-0.849	-4.72	0.000***	-0.287
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.617	-8.67	0.000***	-0.172
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.762	-8.68	0.000***	-0.247

Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.101	-12.13	0.000***	-0.369
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.608	-13.37	0.000***	-0.565
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.642	-7.28	0.000***	-0.206
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.385	-5.84	0.000***	-0.115
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	-0.048	-0.84	0.401	-0.013
Medeni Durum				
Evli	0.561	2.86	0.004***	0.169
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.140	1.04	0.298	0.015
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.822	8.22	0.000***	0.205
5 001-10 000 TL	0.741	9.85	0.000***	0.171
10 001-15 000 TL	0.259	3.37	0.001***	0.064
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.318	-1.73	0.084**	-0.080
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.037	-2.17	0.030***	-0.010
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	183.95		0.000	
N (örnek hacmi)	6757			

Not: *, ** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.8 incelendiğinde, 2008 yılında, yoksulluk değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Sağlık durumu kötü olan bireyler diğer yıllarda da olduğu gibi sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Cinsiyet değişkeni bize yine erkek bireylerin kadın bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığını göstermektedir. Bu sonuç, Öztürk ve Çetin'in(2009) de belirttiği gibi gerek sağlık, eğitim gibi temel hizmetlere erişebilme anlamında, gerekse emek piyasalarında toplumsal cinsiyet ve ayrımcılık yönünden kadınların erkeklere nazaran dezavantajlarının daha fazla olduğu sonucu ile benzerlik göstermektedir. 2008 yılında yaş değişkeni 2006 ve 2007 yılından biraz farklılık göstermekte ve 35-44 yaş arası bireyler, 45-54 yaş arası bireyler ile 55 yaş ve üstü bireyler 15 yaş altı bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar ve en az dışlanma yaşayan bireylerin yaşı da 55 yaş ve üstü bireylerdir. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilköğretim, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise/mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2008 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, 2007-2008 yıllarına benzer bir durum olarak 0-5000 TL, 5001-10000 TL ve 10001-15000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. En fazla sosyal dışlanma yaşayan bireylerin 0-5000 TL gelire sahip bireyler olduğu görülmektedir. 2008 yılında ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumunu belirten değişken incelendiğinde evli ve resmi nikahı olan bireylerin, evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşadığı Tablo 4.8'de görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde karşımıza, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 4.9'da 2009 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.9. 2009 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2009			
	Katsayı	z değeri	p > z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.064	0.082	0.415	0.017
Sağlık Durumu	0.268	3.41	0.001***	0.066
Cinsiyet				
Erkek	-0.118	-2.83	0.005***	-0.032
Yaş				
15-24 Yaş	-0.341	-2.69	0.264	-0.102
25-34 Yaş	-0.521	-3.60	0.007***	-0.157
35-44 Yaş	-0.608	-4.10	0.000***	-0.187
45-54 Yaş	-0.741	-4.85	0.000***	-0.241
55 Yaş ve Üstü	-0.784	-4.80	0.000***	-0.265
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.617	-8.69	0.000***	-0.175
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.813	-9.21	0.000***	-0.269
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.084	-11.99	0.000***	-0.367
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.660	-13.61	0.000***	-0.584
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.547	-5.99	0.000***	-0.174
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.340	-5.05	0.000***	-0.101

Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	-0.023	-0.39	0.697	-0.006
Medeni Durum				
Evli	0.384	1.73	0.084*	0.114
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.078	0.56	0.572	0.020
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.736	6.95	0.000***	0.189
5 001-10 000 TL	0.652	8.61	0.000***	0.155
10 001-15 000 TL	0.404	5.22	0.000***	0.097
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.180	-0.85	0.393	-0.047
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.022	-1.28	0.199	-0.006
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	205.01		0.000	
N (örnek hacmi)	6631			

Not: *,** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.9 incelendiğinde, 2009 yılında, yoksulluk değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Sağlık durumu kötü olan bireyler diğer yıllarda da olduğu gibi sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Cinsiyet değişkeni bize yine erkek bireylerin kadın bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığını göstermektedir. 2009 yılında yaş değişkeni diğer yıllardan farklılık göstermekte ve 15 yaş ve üstü bireylerin hepsi 15 yaş altı bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar ve en az dışlanma yaşayan bireylerin yaşı da 55 yaş ve üstü bireylerdir. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilkökul,

ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2009 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, diğer yıllara benzer bir durum karşımıza çıkmakta ve 0-5 000 TL, 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. En fazla sosyal dışlanma yaşayan bireylerin 0-5 000 TL gelire sahip bireyler olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 4.9'da bireylerin iş durumu ve bireylerin resmi nikahının olup olmaması değişkenleri istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Tablo 4.10'da 2010 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.10. 2010 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2010			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.388	6.77	0.000***	0.087
Sağlık Durumu	0.383	5.64	0.000***	0.090
Cinsiyet				
Erkek	-0.023	-0.63	0.527	-0.006
Yaş				
15-24 Yaş	0.049	0.83	0.407	0.013
25-34 Yaş	0.045	0.78	0.437	0.012
35-44 Yaş	0.089	1.49	0.136	0.023
45-54 Yaş	0.013	0.20	0.842	0.003
55 Yaş ve Üstü	0.052	0.90	0.366	0.014
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.271	-4.28	0.000***	-0.076

Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.430	-5.54	0.000***	-0.133
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-0.894	-11.46	0.000***	-0.294
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.574	-16.41	0.000***	-0.547
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.845	-11.20	0.000***	-0.280
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.372	-6.29	0.000***	-0.111
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	-0.087	-1.65	0.099*	-0.024
Medeni Durum				
Evli	0.189	3.57	0.000***	0.049
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	-0.009	-0.10	0.924	-0.002
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	-0.021	-0.33	0.743	-0.005
5 001-10 000 TL	-0.076	-1.00	0.318	-0.213

10 001-15 000 TL	-0.043	-0.56	0.574	-0.012
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.041	-1.05	0.295	-0.011
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.022	-1.40	0.161	-0.006
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	68.14		0.018	
N (örnek hacmi)	8090			

Not: *,** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.10 incelendiğinde, 2010 yılında, yoksulluk çeken bireylerin diğer bireyler göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca sağlık durumu kötü olan bireyler sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. 2010 yılında, cinsiyet ve yaş değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, diğer yıllarda olduğu gibi ilkököl, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2010 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin, kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, gelir değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 4.10'da bireylerin bireylerin resmi nikahının olup olmaması ve iş durumu değişkenlerinin de istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

Tablo 4.11'de 2011 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.11. 2011 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2011			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.215	7.15	0.000***	0.061
Sağlık Durumu	0.298	7.12	0.000***	0.079
Cinsiyet				
Erkek	-0.019	-0.090	0.368	-0.005
Yaş				
15-24 Yaş	-0.034	-1.02	0.306	-0.010
25-34 Yaş	-0.074	-2.14	0.033**	-0.022
35-44 Yaş	-0.004	-0.13	0.895	-0.001
45-54 Yaş	-0.041	-1.09	0.275	-0.012
55 Yaş ve Üstü	0.035	1.03	0.303	0.010
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.494	-13.33	0.000***	-0.152
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.681	-15.38	0.000***	-0.231
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.072	-23.55	0.000***	-0.376
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.732	-31.54	0.000***	-0.606
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzye Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.756	-17.13	0.000***	-0.261
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları,	-0.422	-12.60	0.000***	-0.135

Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları				
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	-0.073	-1.65	0.099*	-0.021
Medeni Durum				
Evli	0.250	8.19	0.000***	0.069
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.127	2.31	0.021**	0.036
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.047	2.09	0.197	0.014
5 001-10 000 TL	0.098	2.31	0.021**	0.028
10 001-15 000 TL	0.090	1.29	0.037**	0.028
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.097	-4.23	0.000***	-0.007
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.025	-2.79	0.005**	-0.006
Hausman Testi				
$\chi^2(46)$	109.74		0.000	
N (örnek hacmi)	23391			

Not: *, ** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.11 incelendiğinde, 2011 yılında, ankete katılan bireylerden yoksul olanların yoksul olmayanlara göre, sağlık durumu kötü olan bireylerin sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tablo 4.11'de cinsiyet değişkeni istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. 2010 yılında yaş değişkeni incelendiğinde, 25-34 yaş arası hariç diğer değişkenler istatistiki olarak anlamsızdır. 25-34 yaş arası bireyler, 15 yaş altı bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilköğretim, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yükseköğretim, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2011 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Meslek grubu içerisinde en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin diğer yıllarda da olduğu gibi kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları olduğu görülmektedir. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli ve eşi ölmüş ve boşanmış bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Bireylerin elde ettiği toplam gelir durumu incelendiğinde, toplam geliri 0-5 000 TL değişkeni istatistiki olarak anlamsız olurken toplam geliri 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları Tablo 4.11'de açıkça görülmektedir. 2011 yılında ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumunu belirten değişken incelendiğinde evli ve resmi nikahı olan bireylerin, evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşadığı görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde ise karşımıza, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 4.12'de 2012 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.12. 2012 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2012			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.356	16.45	0.000***	0.103
Sağlık Durumu	0.318	9.41	0.000***	0.087
Cinsiyet				

Erkek	0.020	1.24	0.214	0.006
Yaş				
15-24 Yaş	0.001	0.03	0.978	0.001
25-34 Yaş	0.045	1.72	0.086*	0.013
35-44 Yaş	0.023	0.83	0.405	0.007
45-54 Yaş	0.008	0.28	0.781	0.002
55 Yaş ve Üstü	0.047	1.79	0.073*	0.014
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.516	-17.88	0.000***	-0.164
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.728	-21.53	0.000***	-0.254
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.076	-30.92	0.000***	-0.383
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.672	-38.59	0.000***	-0.591
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.825	-20.80	0.000***	-0.295
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar, Hizmet ve Satış Elemanları	-0.351	-14.24	0.000***	-0.113
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	0.011	0.50	0.620	0.003
Medeni Durum				
Evlili	0.256	10.94	0.000***	0.074
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.046	1.11	0.266	0.014
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	0.015	0.55	0.584	0.004
5 001-10 000 TL	0.014	0.45	0.653	0.004

10 001-15 000 TL	0.039	1.23	0.220	0.012
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	-0.017	-0.97	0.331	-0.005
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.071	-10.41	0.000***	-0.021
Hausman Testi				
$\chi^2(14)$	128.65		0.000	
N (örnek hacmi)	38735			

Not: *,** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.12 incelendiğinde, 2012 yılında, ankete katılan bireylerden yoksul olanların yoksul olmayanlara göre, sağlık durumu kötü olan bireylerin sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tablo 4.12’de cinsiyet değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 2012 yılında yaş değişkeni incelendiğinde, 25-34 yaş arası ve 55 yaş ve üstü bireyler hariç diğer değişkenler istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer yıllardan farklı olarak 25-34 yaş arası ve 55 yaş ve üstü bireyler, 15 yaş altı bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilkökul, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2012 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tablo 4.12’de bireylerin elde ettiği toplam gelir durumu ve bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumunu değişkenleri incelendiğinde, toplam gelir ve bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumu değişkenlerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 2012 yılında ankete katılan bireylerin iş durumu incelendiğinde ise karşımıza diğer yıllarla benzer bir durum çıkmakta ve ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Tablo 4.13'te 2013 yılına ait Sıralı Probit Model tahminleri görülmektedir.

Tablo 4.13. 2013 Yılı Sıralı Probit Model Tahminleri

Bağımlı değişken: Sosyal Dışlanma İndeksi	2013			
	Katsayı	z değeri	p> z	Marjinal Etki
Yoksulluk	0.339	15.27	0.000***	0.096
Sağlık Durumu	0.324	9.13	0.000***	0.087
Cinsiyet				
Erkek	-0.019	-1.19	0.235	-0.005
Yaş				
15-24 Yaş	-0.019	-0.76	0.450	-0.006
25-34 Yaş	-0.029	-1.13	0.259	-0.009
35-44 Yaş	-0.034	-1.24	0.217	-0.010
45-54 Yaş	-0.079	-2.70	0.007**	-0.024
55 Yaş ve Üstü	-0.048	-1.86	0.063*	-0.014
Eğitim Durumu				
İlkokul	-0.491	-16.56	0.000***	-0.155
Ortaokul, Mesleki Ortaokul Ve İlköğretim	-0.704	-20.54	0.000***	-0.242
Genel Lise /Mesleki Veya Teknik Lise	-1.090	-30.84	0.000***	-0.385
Yüksekokul, Fakülte Ve Üzeri	-1.593	-37.18	0.000***	-0.564
Ferdin Meslek Grubu				
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler ve Müdürler/ Profesyonel Meslek Mensupları	-0.828	-21.30	0.000***	-0.294
Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları, Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar,	-0.361	-14.90	0.000***	-0.115

Hizmet ve Satış Elemanları				
Nitelikli Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları, Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar, Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcıları	0.012	0.51	0.607	0.003
Medeni Durum				
Evli	0.335	14.44	0.000***	0.093
Eşi Ölmüş ve Boşanmış	0.066	1.61	0.108	0.019
Toplam Gelir				
0-5 000 TL	-0.004	-0.18	0.859	-0.001
5 001-10 000 TL	-0.011	-0.36	0.719	-0.003
10 001-15 000 TL	-0.021	-0.68	0.494	-0.006
Nikah Durumu				
Evli ve Resmi Nikahı Olanlar	0.033	1.98	0.048**	0.009
İş Durumu				
Ücretli, maaşlı, Yevmiyeli, İşveren, Kendi Hesabına	-0.077	-11.30	0.000***	-0.023
Hausman Testi				
$\chi^2(14)$	97.34		0.000	
N (örnek hacmi)	38852			

Not: *,** ve ***, sırasıyla katsayıların 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 4.13 incelendiğinde, 2013 yılında, ankete katılan bireylerden yoksul olanların yoksul olmayanlara göre, sağlık durumu kötü olan bireylerin sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tablo 4.13'de cinsiyet değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 2013 yılında yaş değişkeni incelendiğinde, 45-

54 yaş arası ve 55 yaş ve üstü bireyler hariç diğer değişkenler istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca 45-54 yaş arası ve 55 yaş ve üstü bireyler, 15 yaş altı bireylere göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bireylerin eğitim durumu değişkeni incelendiğinde, ilköğretim, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise ile yüksekokul, fakülte ve üzeri eğitime sahip bireyler eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanmaktadır. 2013 yılında ankete katılan bireylerin meslek gruplarına bakıldığında; diğer tüm yıllardakine benzer olarak kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadırlar. Ankete katılan bireylerin medeni durum, sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye bakıldığında, evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tablo 4.13'de bireylerin elde ettiği toplam gelir durumu incelendiğinde, toplam gelir değişkenlerinin istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 2013 yılında ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumuna göre evli ve resmi nikahı olan bireyler evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadığı Tablo 4.13'de görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde karşımıza, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin diğer tüm yıllara benzer olarak ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Genel olarak 2006-2013 yılları için elde edilen modellerin değişkenlerine ait marjinal etkiler incelendiğinde, tüm yıllarda yoksul olan bireylerin yoksul olmayanlara göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları görülmüştür. Bu bulgu, Adaman & Keyler'in (2006), çalışmasındaki ankete katılan 1863 kişinin yarıya yakınının yoksulluk nedeniyle kendilerini toplumdaki dışlanmış hissettiği sonucuyla paralellik göstermektedir. Sağlık durumu kötü olan bireyler, sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadır. Model sonuçlarına göre erkekler kadınlara göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. 2006 yılında 15 yaş altı bireyler 15 yaş ve üstü tüm bireylerden daha az sosyal dışlanma yaşarken, diğer yıllarda 15 yaş altı bireyler, 15 yaş ve üstü tüm bireylerden daha fazla sosyal dışlanma yaşamaktadır. Bireylerin eğitim durumları incelendiğinde, 2006 yılından 2013 yılına kadar ilköğretim, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise, yüksekokul, fakülte ve üzeri mezun olanlar, eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadır. Bu bulgu aynı zamanda, bireylerin eğitim durumunun sosyal dışlanma için önemli bir değişken olduğunu da göstermektedir. 2006 yılından 2013 yılına kadar, bireylerin meslek grupları incelendiğinde, 2010 ve 2011 yılları hariç olmak üzere kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek

mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları, çalışmayanlara göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadır. 2010 ve 2011 yıllarında ise kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları yanı sıra nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcıları da çalışmayanlara göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadır. Yıllar itibari ile medeni durum değişkeni incelendiğinde, 2006-2013 yılları arasında ankete katılan bireylerden genel olarak evli, eşi ölmüş veya boşanmış olanların, hiç evlenmemiş olanlara göre daha az sosyal dışlanma yaşadıkları görülmektedir. Elde edilen toplam gelir durumu incelendiğinde, neredeyse tüm yıllarda karşımıza 0-5 000 TL, 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireyler geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadıkları söylenebilmektedir. Ayrıca bazı yıllar hariç olmak üzere en fazla sosyal dışlanma yaşayan bireylerin 0-5 000 TL gelire sahip bireyler olduğu söylenebilmektedir. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması durumunu belirten değişken incelendiğinde tüm yıllarda evli ve resmi nikahı olan bireylerin, evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylere göre daha az sosyal dışlanma yaşadığı görülmektedir. Bireylerin iş durumu incelendiğinde ise karşımıza, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Ayrıca incelenen yıllarda sosyal dışlanma için en önemli değişkenler, fakülte ve üzeri mezun olanlar ile bireyin yaşının 55 ve daha fazla olduğu, elde edilen toplam gelir, bireylerin iş durumu olduğu tablolardan görülmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında 2006 yılından 2013 yılına gelindiğinde ankete katılan bireylerin yaşamış oldukları sosyal, toplumsal, ekonomik yoksunluklarının biraz olsun azalma göstermesinden kaynaklı olarak bireylerin sosyal dışlanmaya daha az maruz kaldıkları söylenebilmektedir.

Bireylerin yaşamış oldukları sosyal dışlanmaların 2006 yılından 2013 yılına göstermiş olduğu değişikliğin nedenlerinden birisinin de sosyal dışlanma kavramının ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmeye başlamasından sonra sosyal dışlanma kavramının ülkelerin sosyal politikalarının içerisinde yer alması olarak değerlendirilebilmektedir.

SONUÇ

Sosyal dışlanma kavramı, kökleri sosyal sorunlara dayansa da günümüzde, toplumdaki sosyal sorunların yanı sıra ekonomik, politik ve bireysel sorunlar da sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir. Sosyal dışlanma, toplumların bireyleri dışlamasıyla oluşabileceği gibi bireylerin kendilerini toplumdaki dışlanması şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ve yoksunluk kavramları ile birbirlerine çokça karıştırılan kavramlar olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak incelendiğinde bu kavramlar birbiri ile ilişkili kavramlar olmasına karşın birbiri yerine kullanılabilecek kavramlar olarak değerlendirilmemelidir. Yoksulluk kavramı, az gelire sahip olma şeklinde tanımlanırken sosyal dışlanma kavramı yoksulluk nedeniyle topluma dahil olamam şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu durumda yoksulluk sadece ekonomik bir olgu iken sosyal dışlanma kavramı sadece ekonomik değil toplumsal, sosyal ve siyasi alanlarda da yer alan bir olgudur. Aynı zamanda yoksulluk kavramı bireylerin sosyal dışlanma yaşamlarının bir nedeni olarak da görülebilmektedir. Ayrıca sosyal dışlanma yaşayan bireyler yoksulluk da çekebilmektedirler. Bu durumda yoksulluk kavramı sosyal dışlanma kavramının hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Yoksunluk kavramı ise belirli bir şeye sahip olamama olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan yoksunluk bireylerin sosyal, ekonomik, toplumsal ve siyasi alanlarda yaşayabileceği bir olgudur. Bu yönüyle yoksunluk kavramı sosyal dışlanma kavramına benzemektedir. Ancak yoksunluk yaşayan her birey sosyal dışlanmaya maruz kalmamaktadır ya da sosyal dışlanma yaşayan her birey yoksunluk yaşamaktadır şeklinde bir genelleme de yapmak mümkün olmamaktadır. Yoksunluk kavramı da aynı yoksulluk gibi hem sosyal dışlanma kavramının bir nedeni hem de bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir. Bunlara karşın bireyin sahip olduğu karakteristik özellikler de önem taşımaktadır. Bazı bireyler herhangi bir yoksunluk ve yoksulluk çekmezlerken kendilerini toplumun dışına iterek sosyal dışlanma yaşarken bazı bireylerde yoksulluk ve yoksunluk çekerken sosyal dışlanma yaşamamaktadır. Bu durum bize sosyal dışlanma kavramının birçok alandan etkilendiğini ancak bireyin içinde bulunduğu psikolojik durumun ya da karakteristik özelliğinin de bireyin sosyal dışlanma yaşama olasılığını etkilediği söylenebilmektedir.

Toplumların sahip olduğu sosyoekonomik özellikler, toplumun birer parçası olan bireyleri her yönüyle etkilemektedir. Sosyoekonomik alandaki yoksunluklar beraberinde sağlık problemlerini, eğitim problemlerini, mesleki problemleri, işle ilgili problemleri getirmektedir. Bu durumda da yoksunluk yaşayan bireyler sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve bir alanda sosyal dışlanma yaşayan bireyler diğer alanlarda da bunu yaşamaktadır.

Bu çalışmada, 2006-2009 ve 2010-2013 yıllarında Türkiye İstatistik Kurumu'nun gerçekleştirmiş olduğu Gelir ve Yaşam Koşulları (Panel) araştırması verileri kullanılarak, Türkiye'de sosyal dışlanmayı etkileyen etmenler yıllar itibari ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak bir sosyal dışlanma indeksi oluşturulmuştur. Ardından oluşturulan bu indeks kullanılarak sosyal dışlanmayı etkileyen etmenler Sıralı Probit model ile incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgularda, Türkiye'deki fertlerin, yoksulluk, sağlık durumu, cinsiyet, yaş, eğitim, ferdin meslek grubu, medeni durumu, toplam gelir, resmi nikahının olup olmaması ve iş durumu değişkenlerinin sosyal dışlanma indeksi üzerinde yıllar itibari ile anlamlı etkilerinin bulunduğu görülmüştür. İlk olarak yoksulluk değişkeninin Sosyal Dışlanma İndeksi üzerindeki etkisi incelenmiş ve 2008 ve 2009 yılları hariç diğer tüm yıllarda yoksulluk çeken bireylerin, yoksul olmayanlara göre daha fazla sosyal dışlanma yaşadığı görülmüştür. Bu bulgu, Pantazis vd. (2006), Britanya için gerçekleştirdikleri çalışmalarında elde ettikleri yoksulluğun sosyal ilişkiler üzerinde en güçlü (olumsuz) etkiye sahip olduğu ve sosyal dışlanmanın önemli bir nedeni olduğu bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Tüm yıllarda sağlık durumu kötü olan bireyler, sağlık durumu iyi olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Cinsiyet değişkenine bakıldığında, cinsiyet değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olduğu yıllar 2006, 2007 ve 2009 yıllarıdır. Bu yıllarda cinsiyet değişkenine göre erkekler kadınlara göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Yaş değişkeni yıllara göre farklılık göstermekle birlikte 2010 yılında yaş değişkeninin anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca 2006 ve 2012 yılında daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler diğer tüm yıllarda daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığı söylenebilmektedir. 2006 ve 2012 yıllarında 15 yaş ve üstü tüm bireyler 15 yaş altı bireylerden daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülürken 2006 yılında en fazla sosyal dışlanma yaşayanların 15-24 yaş arası bireyler, 2012 yılında ise en fazla sosyal dışlanma yaşayanların 55 yaş ve üstü bireyler olduğu görülmektedir. 2007, 2008, 2009, 2011 ve 2013 yıllarında tam tersi olarak 15 yaş ve üstü bireylerin, 15 yaş altı bireylerden daha az sosyal dışlanma yaşadığı görülmüştür. 2007, 2008, 2009 yıllarında en az sosyal dışlanma yaşayan bireylerin yaşı 55 yaş ve üstü iken, 2011 yılında 25-34 yaş arası bireyler ve 2013 yılında 45-54 yaş arası bireyler en az sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. 2006 yılından 2013 yılına kadar tüm yıllarda, ilköğretim, ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim, genel lise /mesleki veya teknik lise, yüksekokul, fakülte ve üzeri mezun olan bireyler, eğitimsizlere göre daha az sosyal dışlanma yaşamaktadır. Bu durum neredeyse tüm ülkeler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Eğitimsizliğin önüne geçebilmek ve eğitimsiz bireylerin sayısının azaltılması için politikalar düzenlenmektedir. Bu politikaların aynı zamanda toplumda eğitimleri yüzünden sosyal dışlanma yaşayan bireylerin sayısında da azalmaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Tüm yıllarda bireylerin meslek grupları incelendiğinde,

kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanlarının herhangi bir işte çalışmayanlara göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Sadece 2010 ve 2011 yıllarında istatistiki olarak anlamlı olduğu görülen nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları, sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, tesis ve makine operatörleri ve montajcılar değişkeninin de kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensupları, yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanlarının çalışmayanlara göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Tüm yıllarda en az sosyal dışlanma yaşayan meslek grubunun da kanun yapımcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler/ profesyonel meslek mensuplarıdır. Medeni durum değişkeni incelendiğinde karşımıza 2007 ve 2011 yılları hariç tüm yıllarda evli bireylerin evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. 2007 ve 2011 yıllarında ise evli bireylerin yanı sıra eşi ölmüş ve boşanmış bireyler de evli olmayan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Ancak bu iki yıl incelendiğinde yine en fazla dışlanma yaşayan bireylerin evli bireyler olduğu görülmektedir. Bu bulgunun, Öztürk ve Ünal'ın (2015), Sivas'ta yaşayan ve yetiştirme yurdundan ayrılan erkek katılımcılarla yapılan çalışmasından elde ettiği evlilerin bekârlara kıyasla; devlet memurlarının diğer mesleklere kıyasla topluma uyum ve toplumsal bütünleşme konusunda daha başarılı olduğu bulgusuyla cinsiyet değişkeni bakımından farklılık, meslek değişkeni bakımından benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir. Bireylerin elde ettiği toplam gelir değişkeni incelendiğinde, toplam gelir değişkeninin 2010, 2012 ve 2013 yıllarında istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Diğer yıllara bakıldığında, 0-5 000 TL, 5 001-10 000 TL ve 10 001-15 000 TL gelire sahip olan bireylerin geliri 15 001 ve üzeri TL olan bireylere göre daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Levitas (2000), sosyal dışlanmanın temel nedeni olarak gelir seviyesini görmüştür. Bu sonuca paralel olarak bu çalışmada, toplam gelir içerisinde en fazla sosyal dışlanmaya maruz olan bireylerin de 0-5 000 TL gelire sahip bireyler olduğu söylenebilmektedir. Ankete katılan bireylerin resmi nikahının olup olmaması değişkenine bakıldığında bu değişkenin 2006, 2009, 2010 ve 2012 yıllarında bu değişkenini istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. 2007, 2008 ve 2011 yıllarında evli ve resmi nikahı olan bireylerin, evli ve resmi nikahı olmayan ve evli olmayan bireylere göre daha az, 2013 yılında ise daha fazla sosyal dışlanma maruz kaldığı görülmektedir. Bireylerin sahip olduğu iş durumu değişkeni incelendiğinde, bu değişkenin 2009 ve 2010 yıllarında istatistiki olarak anlamsız olduğu, diğer tüm yıllarda da ücretli, maaşlı, yevmiyeli, işveren, kendi

hesabına çalışan bireylerin ücretsiz aile işçilerine göre daha az sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, bireylerin yoksul olup olmaması, genel sağlık durumu, eğitim, medeni durumları, meslekleri, bireyin erkek ya da kadın olması veya ileri yaşlarda olması, elde ettikleri toplam geliri, resmi nikahlarının olup olmaması ve sahip oldukları işleri konularında bireysel anlamda yaşadıkları yoksunluklar onları sosyal dışlanma yaşamaya itebilmektedir. Sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal, politik ve kişisel sebepler bireylerin sosyal dışlanma yaşamalarına neden olmakta ve bu durum da toplumsal bütünleşmeye engel olmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkmasından günümüze kadar olan süreçte sosyal dışlanma kavramı çeşitli evrelerden geçmiştir. İlk olarak bireylerin ekonomik yetersizliklerinden dolayı toplumdan dışlanması şeklinde iken günümüzde sadece ekonomik değil sosyal, siyasi ve toplumsal yoksunluklardan dolayı da sosyal dışlanma bireylerin maruz kaldıkları bir problem haline gelmektedir.

Sosyal dışlanmanın birçok nedeni olduğu bilinmektedir. Bu nedenler arasında en çok dikkati çeken ise hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı gelir adaletsizliğidir. Az gelire sahip olan bireyler sadece ekonomik yoksunluk yaşamamakta yaşamlarının her alanlarında yoksunluk yaşamaktadır. Yaşadıkları yoksunluklardan gerek bireyden gerekse toplumdan kaynaklı olarak sosyal dışlanmaya neden olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra bazı durumlarda birey yaşamış olduğu ekonomik yetersizliği ailesinden gelir elde ederek giderebildiği durumlarda bireyin sosyal dışlanmaya maruz kalmama durumu da gerçekleşebilmektedir. Sosyal dışlanma sadece toplumun bireylerin yaşamış oldukları yoksunluklar neticesinde toplumun dışına itmesi şeklinde gerçekleşmemektedir. Bazı durumlarda da birey yaşamış olduğu yoksunluk ya da psikolojik nedenlerden dolayı kendini toplumdan soyutlamakta kendini sosyal dışlanma çıkmazı içerisine sokmaktadır.

Dinamik bir süreci ifade eden sosyal dışlanma, aynı zamanda bireylerin ileriki yıllarda da sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Bazen bireylerin kendi başlarına çabaları onların sosyal dışlanma sürecinden çıkmalarına yetememekte ve ülke olarak politikaların değiştirilmesine, düzenlenmesine ihtiyaç duyabilmektedir. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği sorunlardan birisi de hemen hemen her ülke için ülke vatandaşlarının sosyal dışlanmaya maruz kalmaları önemli bir problem teşkil etmeye başlamıştır. Sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalan bireyler kendilerini hayattan soyutlayarak hem maddi hem de manevi zorluklarla karşılaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkeler de her alanda sorun teşkil eden sosyal dışlanma problemi ülkelerin politikaları içerisinde yer bulmaya başlamaktadır.

Toplumsal bütünleşmenin yaşanması ve toplumdan ayrışmaların yaşanmaması adına devletler gerekli önlemleri almaları ve geliştirdikleri politikaları içerisinde sosyal dışlanmayla mücadeleye de yer vermeleri gerekmektedir. Ayrıca ülkeler, bu politikalarını belirlerken, kendi sistemindeki sosyo-ekonomik özelliklerini dikkate alarak çözüm üretmesi gerekmektedir. Bu çalışma bundan sonraki çalışmalara örnek teşkil edecektir. Yapılacak yeni çalışmalara yeni değişkenler de eklenerek çalışma daha da genişletilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, R., & Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(1), 76-117.
- Adaman, F. ve Keyler, Ç. (2006). Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, İstanbul (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma İle Mücadele Mahalli Topluluk Eylem Planı Programı 2002-2006).
- Adato, M., Carter, M. R., & May, J. (2006). Exploring Poverty Traps And Social Exclusion In South Africa Using Qualitative And Quantitative Data. The Journal of Development Studies, 42(2), 226-247.
- Agresti A., (1990). Categorical Data Analysis. John Wiley, New York.
- Akın, F., (2002). Kalitatif Tercih modelleri Analizi, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Aktan, C. C. (1992). Türkiye Dünya'nın Neresinde?, EGİAD Yayını, İzmir .
- Aktan, C. C., Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed. C. Can Aktan, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
- Alcock, P., (1993). Understanding Poverty, The Macmillan Press Ltd..
- Alden, J. ve Thomas, H. (1998). Social Exclusion in Europe: Context and Policy. International Planning Studies, Vol:3, Issue:1, s:11.
- Alemdar, T., Demirdöğen, A., & Ören, M. N. (2012). Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, Konya.
- Altan, Ö. Z. ve Şişman, Y., (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C. 7, S. 2, ss. 2-36.
- Arpacıoğlu, M. ve Yıldırım, Ö. (2011). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluğun analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 60.
- Astar, M. (2009). OECD Ülkelerinde Taylor Kuralı'nın Geçerliliğinin Logit Modelleri ile İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atkinson, A. B. (1998). Social Exclusion, Poverty and Unemployment, Exclusion, Employment and Opportunity. ed: Atkinson A.B., Hills, J., London School of Economics, London, Page: 14-20.
- Avrupa Komisyonu, (1994). Büyüme, Rekabet Edebilirlik ve İstihdam Hakkında Beyaz Kitap.
- Ayhan, A. (2012). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri. Sosyal Güvenlik Dergisi, Ocak, Cilt 1, Sayı 1, S. 41-55.
- Baltagi, B. H. (2001). Econometric Analysis Of Panel Data, 2nd Edition, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Barata, P. (2000). Social Exclusion in Europe: Survey of Literature. Laidlaw Foundation.

- Barry, B. (1998). Social Exclusion, Social Isolation and the Distribution of Income. Centre for Analysis of Social Exclusion, Case Paper 12, London School of Economics, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper12.pdf>.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt : 26 No: 1, Sayı: 1-13, Mayıs, s.2.
- Becker, S.(1997). Responding Poverty. Longmann, Great Britain.
- Berke, B. (1999). Avrupa Parasal Birliğinde Kamu Borç Stoku Ve Enflasyon İlişkisi: Panel Veri Analizi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, Sayı:9, Sayfa:30-55.
- Bhalla, A., and F. Lapeyre. (1997). Social Exclusion: Towards An Analytical And Operational Framework. Development and Change 28:413–33.
- Bhalla, A., and F. Lapeyre. (1999). Poverty and Exclusion in a Global World. MacMillan Press Ltd., London.
- Bölükbaşı, B. (2008). Türkiye’de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Buğra, A. (1999). Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları ve Çözüm Önerileri. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/57ce6dc3-651c-459f-9ab4-ff53ca06cc03/9703tur.pdf?MOD=AJPERES> (10.01.2017).
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
- Burchardt, T., (2000). Social exclusion: Concept and evidence. In: Gordon, D., Townsend, P. (eds.) Breadline Europe: The Measurement of Poverty, pp. 385–406. Policy, Bristol.
- Burchardt, T., Julian Le Grand, D. P., (2002a). Understanding Social Exclusion, Ed. By. John Hills, Julian Le Grand, David Piachaud, Oxford University Press, New York.
- Burchardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D. (2002b). Degrees of Exclusion: Developing a Dynamic, Multidimensional Measure.(Ed.) Tania.Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, Understanding Social Exclusion,.Oxford University Press, Oxford.
- Burchardt, T., Le Grand, J., Piachaud, D. (2009), Introduction, Understanding Social Exclusion, ed. Hills J., Le Grand, J., Piachaud, D., Oxford University Press, ABD New York, s: 5-6.
- Bynner, J. (1998), Use of Longitudinal Data in the Study of Social Exclusion, OECD: Centre for Educational Research and Innovation, <http://www.oecd.org/els/edu/ceri/conf220299.htm>.

- Castillo, I. D. Y. (1994). A Comparative Approach to Social Exclusion: Lessons From France & Belgium. *International Labour Review*, Sayı: 133, No: 5-6.
- Coşkun, S., Tireli, M. (2008). Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye”, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Cranford, C., Vosko, L., Zukewich, N. (2003). Precarious Employment in the Canadian Labour Market: A Statistical Portrait. *Just Labour*, volume:3.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4 No: 3, s. 83-104.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2009). AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Bülteni, sayı:51, Ankara.
- Çavuşoğlu, N. (2001). Uluslararası İnsan Haklarında Azınlık Hakları, Su Yayınları, İstanbul, s. 35-36.
- Çelik, Ö. (2008). The Pattern And Process of Urban Social Exclusion In Istanbul. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- De Haan, A. (1998a). Social Exclusion: An Alternative Concept For the Study of Deprivation?. *IDS Bulletin*, Sayı: 29, No: 1, s. 10-19.
- De Haan, A. (1998b). Social Exclusion in Policy and Research: Operationalizing the Concept. (Ed.) J. B. Figueiredo ve Arjan De Haan, *Social Exclusion: An ILO Perspective*, International Institute for Labour Studies [IILS], Geneva, s. 367-369.
- De Haan, A. (1999). Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation. Department for International Development, London.
- De Haan, A. (2000). Social Exclusion Enriching the Understanding of Deprivation, (Çevrimiçi), http://www.socialinclusion.org.np/new/files/Arjan_de_Haan_1336541462c29X.pdf, 14 Haziran 2017.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66-1:s. 27-47
- Derviş, K. (2007). Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı, *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (27), 1-9.
- Demirhan, A. (2009). Bankaların Sektörel Paylarındaki Değişimin Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modeliyle Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi-Yönetim*, 20(64), 78-97.
- Department for Transport, 2006. Full Guidance on Accessibility Planning (<http://www.dft.gov.uk/pgr/regional/ltp/accessibility/guidance/gap/nical/guidanceonaccessibi3641.pdf>). Accessed 30.11.2015.
- Derrien, J.-M. (1994). Çocuk Çalıştırılması İle İlgili Politika Hazırlanması ve İş Denetimi. (Çev. H. Başçıl- B. Piyal), ILO. Uluslararası Çalışma Bürosu, Çalışma Yönetim Bölümü, Belge No:36, Ankara.

- Doğan, İ. (2014). Sosyal Dışlanma Ve İşgücü Piyasaları: İstanbul Fatih İlçesi'nde Bir Saha Araştırması. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Dominelli, L. (1999). Neo-Liberalism, Social Exclusion and Welfare Clients in a Global Economy. *International Journal Of Social Welfare*, Vol:8, P: 14-22.
- Dowling, M. (1999). Social Exclusion, Inequality and Social Work, *Social Policy and Administration*, Cilt: 33, Sayı: 3, s. 245-261.
- DPT. (2007). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, s. 1, Yayın No. DPT 2742, ÖİK 691, Ankara.
- Duffy, K. (1995). Social Exclusion and Human Dignity in Europe. Council of Europe, Brussels.
- Dumanlı, R. (1995). Yoksullukla Mücadelede Yeni ve Etkin Bir Sistemin Kurulmasında Düzenleme Yapılması Gereği. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Ecevit, M., Ecevit, Y. (2002). Kırsal Yoksullukla Mücadele: Tarımda Mülksüzleşme Ve Aile Emeğinin Metalaşması. Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları içinde, (Ed. Y. Özdek). TODAİE. İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını Ankara.
- Erdoğdu, S. (2004). Sosyal Politikada “Avrupalı” Bir Kavram: Sosyal Dışlanma. *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı:75, Temmuz-Ağustos, http://sosyalpolitika.fişek.org.tr/?p=38*more-38, 07.04.2016.
- Erkul, A., & Koca, M. (2016). Yoksul Yardımlarını Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek | Rethinking The Poor Relief in Terms Of Poverty And Social Exclusion. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s: 615.
- Economic And Social Research Council (ESRC), (2003) . Most Older in Deprived Areas Are At Risk of Social Exclusion. Swindon, p:23.
- Estivill, J. (2003). Concepts and Strategies For Combating Social Exclusion: An Overview. ILO, Portugal.
- Eşkinat, R. (2009). Aile Ekonomisi” Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2657.
- Eurofound, Labour Force Fragmentation, (Çevrimiçi); <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/fragmentationofthelabourforce.htm>, 12 Haziran,2017.
- Evans, P. & Deluca, M. (2000). Social Exclusion and Children – Creating Identity Capital: Some Conceptual Issues and Practical Solutions, p.1.

- Farrington, F. (2002) 'Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of "Social Exclusion"', Available online: <http://www.unijobs.holon.net/socialexclusion>.
- Farrington, F. (2002). Towards a Useful Definition: Advantages and Criticisms of "SocialExclusion". internet erişim: file:///C:/Users/Casper/Downloads/12-49-1-PB.pdf.(14.12.2016).
- Filmer, D., Pritchett, L.H. (2016). Estimating Wealth Effects Without Expenditure Data—Or Tears: an Application to Educational Enrollments in States Of India. Proceedings 3rd International Conference on The Ethiopian Economy, Ethiopian Economics Association.
- Gallie, D., Paugam, S., & Jacobs, S. (2003). Unemployment, Poverty And Social İsolation: Is There A Vicious Circle Of Social Exclusion?. *European Societies*, 5(1), p. 1-32.
- Geçgin, E. (2017). Ankara-Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1).
- Genç, Y., Çat, G., (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:1.
- Genç, Y., Dalkılıç, P (2013). Yaşlıların Sosyal Dışlanma Sendromu ve Toplumsal Beklentileri. *International Journal of Social Science*, Volume 6, Issue 4, p. 461-482.
- Genç, Y. , Taylan, H.H., Barış, İ. (2015). Roman Çocuklarının Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *International Journal of Social Science*, Number: 33 , p. 79-97.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:22, Sayı:1, Manisa.
- Giddens, A. (2000). *Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi: Üçüncü Yol*, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Gökbayrak, Ş. (2005). *Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri*, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43>.
- Gökmen, N. (2017). Engellilere Yönelik Kaynaştırma Eğitiminin Sosyal Dışlanma Bakımından İncelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gönen, E., Hablemitoğlu, Ş., Özmete, E. (2002). Yoksulluk ve Sürdürülebilir Yaşam Kalitesi İçin Sosyal Hizmetler . *Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler* (Ed:K. Karataş), Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları,No:006, Ankara.

- Greene W. H. (1997). *Econometric Analysis*. Prentice - Hall International Inc., 1000s.
- Greene, W. H. (2000). *Econometric Analysis Fourth Edition*. New York University. New Jersey: Prentice Hall International Inc.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis- Seventh Edition*. England: Pearson Education.
- Gwatkin, D. R. (2002). *Reducing Health Inequalities in Developing Countries*. Oxford Textbook Of Public Health. Fourth Edition.
- Habib, K. N. (2014). *An Investigation on Mode Choice And Travel Distance Demand of Older People İn The National Capital Region (NCR) of Canada: Application of A Utility Theoretic Joint Econometric Model*. Springer Science+Business Media New York.
- Hausman, J. & McFadden, D. (1984). *Specification Tests For The Multinomial Logit Model*. *Econometrica*, 52 (5), pp. 1219-1240
- Hekimler, Ö. G. O. (2012). *Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme*. *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), s:1-28.
- Hobcraft, J. (2002). *Social Exclusion and the Generations*. (Ed.) Tania Burchardt, Julian Le Grand, David Piachaud, *Understanding Social Exclusion*, Oxford University Press, Oxford, U.K.
- Hohfeld, W. N. & Walter W. C. (1919). *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning and Other Legal Essays*, Yale University Press, New Haven, London.
- Hsiao, C., (1986). *Analysis of Panel Data*. Cambridge University Press, UK.
- İnsel, A., (2000). *Özgürlük Etiği Karşısındaki İktisat Kuramı: Amarta Sen'in Etik İktisat Önerisi*. *Toplum ve Bilim*, No:86.
- Lapeyre, F. (2001). *Social Justice and Global Cooperative Strategies in Transition Economies*. www.uniovi.es/congresos/2001/RC19/428papers/lapeyre_F.pdf s.2-4.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2002). *Doğu-Batı Çatışması Açısından Globalleşme*. *Eğitim Araştırmaları* 6: 44-55.
- Kalaycıoğlu, S. (2007). *Yoksulluk Nasıl Anlaşılmalı? Temel Tanımlar, Yaklaşımlar*. SYDV Yoksulluk Üzerine Seminerler Dizisi, Ankara.
- Kapar, R. (2003). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Karakaş, M. (2010). *Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, 2, 1-18.
- Karataşoğlu, S. (2014). *Gelir Seviyesinin Sosyal Dışlanmaya Etkisi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Kaya, A. (2000). Yurtaşlık, Azınlıklar ve Çok kültürlülük. Gündoğan Yayınları, Ankara, s.135-170.
- Kaypak, Ş. (2013). Yoksulluğun Değişen Yüzü; Kentsel Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar Konferansı Bildiriler Kitabı, 4-5 Nisan 2013, Edit. K. Akkoyunlu Ertan, Filiz Kartal ve Y. Şanlı Atay, TODAIE-Ankara, s. 261-282.
- Kenyon, S., Lyons, G., Rafferty, J. (2002). Transport and Social Exclusion: Investigating the Possibility of Promoting Inclusion Through Virtual Mobility. *Journal of Transport Geography*, Cilt: 10, Sayı: 3, s. 207-219.
- Kilmurray, A. (1995). Beyond the Stereotypes, Social Exclusion, Social Inclusion. *Demographic Dialogue Report No:2*, Belfast, November.
- Kocacık, F. & Gökçaya, B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İİB. Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s. 195-196.
- Kongar, E. (1979). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kösemihal, N.Ş. (1971), *Durkheim Sosyolojisi*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Levitas, R.(1997) . *Social exclusion in the New Breadline Britain Survey*”, pp. 1-3. (Çevrimiçi) http://www.bris.ac.uk/poverty/pse/99-Pilot/99-Pilot_7.pdf, 13 Aralık 2016.
- Levitas, R. (2000). *The Measurement of Poverty*. Breadline Europe, Bristol, Policy Pres, p:359.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Polity Press, United Kingdom.
- Littlewood, P., Glorieux, I., Herkommer, S., Jönsson I. (1999). *Social Exclusion in Europe : Problems and Paradigms*, Ashgate, Aldershot.
- Lovering, J. (1998). *Theory Led By Policy? The Inadequacies of the New Regionalism*” in *Economic Geography Illustrated From The Case Of Wales. Institutions and Governance*, Cardiff University, London: 1998, p.12.
- Liao T.F. (1994). *Interpreting Probability Models, Logit, Probit and Other Generalized Linear Models*. International Educational and Professional Publisher, Series/Number: 07/101, Sage Publications, London.
- Long J.S., (1997). *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*, Sage Publications. Thousand Oaks, CA.
- Lucas, K. (2012). *Transport and Social Exclusion: Where Are We Now?*. *Transport Policy*, 20, 105-113.
- McIntyre, M. & Gilson, (2002). *Geographic Patterns of Deprivation in South Africa: Informing Health Equity Analyses and Public Resource Allocation Strategies*. *Health Policy and Planning*, 17 (Suppl 1), p. 30-39.
- Mckelvey R.D. & Zavoina W., (1975). *A Statistical Model for the Analysis of Ordinal Level Dependent Variables*, *Journal of Mathematical Sociology*, 4, 103-20.

- Mingione, E. (2006). Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele. Sosyal Politika Yazıları, (Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mitchell, A. (2000). Social Exclusion: An ILO Perspective. Relations Industrielles, Cilt: 55, Sayı: 2, s. 55-8.
- Nasse, P. (Hélène Strohl et Martine Xiberras (rapporteurs) (1992), Exclut et exclusions. Connaître les populations, comprendre les processus, Paris, La Documentation Française.
- Nayga R.M., Poghosyan A., Nichols, J.P., (2002). Consumer Willingness to Pay for Irradiated Beef: Initial Phase. Paradoxes in Food Chains and Networks. Wageningen Academic Publishers, s.250-259.
- Oppenheim, C. (1998). An Overview Of Poverty and Social Exclusion, Oppenheim C. (Ed.), An Inclusive Society, IPPR, London.
- Oruç, Y. M., (2001). Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler. Toplum ve Bilim, No:89.
- Öcal, A., Kemer kaya, G. & Arastaman, G. (2013). Sense of Social Exclusion of Secondary School Students Living in Orphanages. Turkish Journal of Education, Volume 2 (1).
- Özbek, A. (2010). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Çocuk İşçilerin Sosyolojik Analizi – Çocuk Yoksulluğu ile Mücadele . Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul, s:443-454.
- Özbudun, S. (2002). Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?. Yoksulluk, Şiddet ve insan Hakları, (der. Yasemin Özdek), Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını.
- Özgökçeler, S. & Bıçkılı, D. (2010). Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar. II. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiri Kitabı, Sayfa: 217-243, Denizli.
- Özhasar, B. (2013). Yoksul Hanelerde Sosyal Dışlanmanın Boyutları: Aydın İli Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Özmen, S. K., (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (2): 27-39.
- Öztürk, M. & Çetin, B. I., (2009). Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar. Journal of Yaşar University, Vol. 4, No. 16, s. 2661-2698.
- Pantazis, C., Gordon, D. and Levitas, R. (2006). Poverty and Social Exclusion in Britain. Bristol, The Policy Press.
- Paper, W. (1993). Growth, Competitiveness, Employment, The Challenges And Ways Forward into the 21st Century, COM (93), Luxembourg, Commission of The European Communities, p. 124. (Çevrimiçi) <http://europa.eu/documentation/official->

- docs/whitepapers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf, 2 Şubat 2017.
- Patrick A. (2003). Taran ve Eduardo Geronimi, "Globalization, Labour and Migration: Protection is Paramount. Perspectives on Labour Migration, Geneva, International Migration Programme-ILO, s. 3.
- Paugam, S. (1995). The Spiral of Precariousness. (Ed.) G. Room, Beyond The Threshold, The Policy Press, Bristol.
- Pazarlıoğlu, M.V. (2007). İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi 14 (1): 121-135.
- Peace, R. (2001). Social Exclusion: A Concept In Need of Definition", Social Policy Journal of New Zealand, No. 16, pp. 21-36.
- Pınarcıoğlu, M. & Işık, O. (2001). 1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği. Toplum Ve Bilim, No:89s. 31-61.
- Poggi, A. (2007). Does Persistence of Social Exclusion Exist in Spain?", Springer Science + Business Media B.V., Page: 53-72
- Riva, P., Montali, L., Wirth, J. H., Curioni, S., & Williams, K. D. (2017). Chronic Social Exclusion And Evidence For The Resignation Stage: An Empirical Investigation. Journal of Social and Personal Relationships, 34(4), 541-564.
- Rodgers, G. (1995). What is Special About a Social Exclusion Approach", Social Exclusion rhetoric, Reality, Responses. IILS., ILO. Publication, Geneva, Page:43-55.
- Room, G. J. (1999). Social Exclusion, Solidarity and The Challenge Of Globalization. International Journal of Welfare, Blackwell, p. 166-174.
- Santana, P. (2002). Poverty, Social Exclusion And Health In Portugal. Social Science & Medicine, 55(1), 33-45.
- Sapançalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. Çalışma ve Toplum - Ekonomi ve Hukuk Dergisi, İstanbul.
- Sapançalı, F. (2005a). Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Yayınları. 1. Baskı, İzmir, Sayfa:22-29.
- Saraceno, Chiara (2002). Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept. Institute for Child and Family Policy at Columbia University Press, Columbia.
- Savaşkan, O. (2009). Neoliberalizm ve Yeni Sosyal Politika Ortamı: Türkiye'de Çalıştırma (Workfare) Programları ve Emek Piyasaları. Türkiye'de Neoliberalizm-Demokrasi ve Ulus-Devlet, 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Metinleri, İstanbul: Yordam.
- Schulte, B. (2002). A European Definition of Poverty. The Fight Against Poverty and Social Exclusion in the Member States of the European Union", World Poverty, New Policies to Defeat an Old Enemy, Ed. By. Peter Townsend ve David Gordon, United Kingdom, The Policy Press.

- Seals, G. (2010). An Examination of The Relationship Between Disparities in Syphilis Morbidity and Socioeconomic and Material Deprivation in Four Gulf States. Meharry Medical College Master of Science and Public Health.
- Selim, S., Kırgel, H.D., Çelik, O., Yazıcıoğlu, H. (2014). Türkiye’de İşsizliğin Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 10, Sayı 22.
- Semerci, P. U. (2010). Dev ve Cüce Aynı Yolda: Yoksulluk ve Özgürlükler. İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk içinde, ed. Pınar Uyan Semerci, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 1-21.
- Sen, A. K. (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. Asian Development Bank Social Development Papers, Vol.: 1, Asian Development Bank Publishing, Manila.
- Seyyar, A. (2003). Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Cilt: 1, 1. Baskı, İstanbul.
- Short, C. (1999). Poverty Eradication and Social Integration: The Position of the UK. International Social Science Journal, Cilt:51, Sayı:162 ss: 467-473.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms . International Labour Review, Vol. 133, No:5-6, , p.532.
- Silver, H. (1995). Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of Social Exclusion. Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses, Ed: Gerry Rodgers vd, International Institute for Labour Studies, Geneva, s. 57-80.
- Silver, H. & Miller S. M. (2006). From Poverty to Social Exclusion: Lessons From Europe. (Ed.) Chester Hartman, Povert & Race in America: The Emerging Agendas, Lexington Books.
- Smith, D. M. (2004). Sosyal Dışlanma ve Sosyal Politika. Kalkınma ve Küreselleşme, Yayına Hazırlayanlar: Saniye Dedeoğlu, Turan Subaşı, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Smith, J. P. (2002). Policy Responses to Social Exclusion. Great Britain, Open University Press.
- Social Exclusion Unit (SEU). (2001). Preventing Social Exclusion. London, p: 10.
- Sparks, J. (1999). School, Education and Social Exclusion. CASE Paper 29, London School of Economics, Centre for Analysis of Social Exclusion, London, November.
- Sunal, O. (2006). Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar. Sosyal Politika Fişek Enstitüsü Yayını (<http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=65#more-65>, 2017).

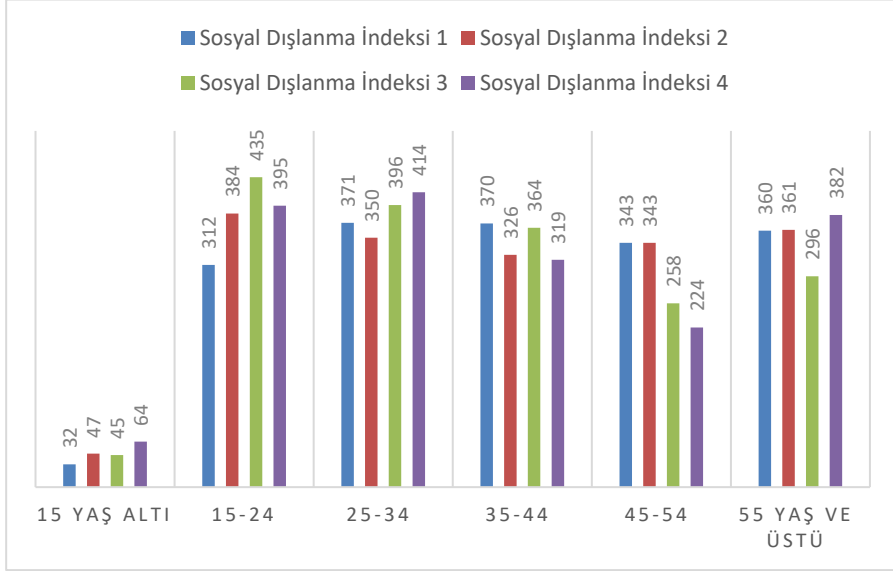
- Sürüel, T. (2008). Göç ve Sosyal Dışlanma İlişkisinin Sosyal Politika Açısından Analizi (İstanbul-Sultanbeyli Örneği). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. Mülkiye Dergisi, 36(4), ss. 51-67.
- Şenkal, A. (2005) .Sivil Toplum ve Sosyal Sermaye: Sosyal Politikaya Dayalı Alternatif Kalkınma Modeli Arayışları. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, C.55, S.1, s.791-810
- Şenol, E. (2010). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramlar, Nedenler, Politikalar ve Temel Eğilimler, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Tartanoğlu, Ş. (2011). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı:42, s: 1-13.
- Taş, H. Y. & Özcan, S. (2012). Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. In International Conference on Eurasian Economies (pp. 423-430).
- Tekeli, İ. (1996). Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi:2.
- Tekeli, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine. Devlet Reformu: Yoksulluk, Ed. A. Halis Akder ve Murat Güvenç, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Temel, R. (2017). Doğu ve Güneydoğudan Göç Eden Bireylerin Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Boyutunda İncelenmesi (Manisa İli Örneği). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Testi, I. & Busi, (2004) . An Index of Material Deprivation For Geographical Areas, <http://www.diec.unige.it/23.pdf>
- Tezcan, M. (2002). Küreselleşmenin Eğitim Boyutu. Eğitim Araştırmaları 6: 56-60.
- Timurçin, D. (2010). Türkiye’de Kobi’lerin Rekabet Gücü ve Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kümelenmenin Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tireli, M. (2009). Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz. (Sosyal yardım uzmanlık tezi). Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Tokol, A. (2012). Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık. Sosyal Politika, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Townsend, P. & Beattie, (1988). Health and Deprivation: Inequality and the North, Croom Hell, New York.
- Tsakloglou, P. & Papadopoulos, F. (2001). Identifying Population Groups at High Risk of Social Exclusion: Evidence from the ECHP (European Community Household Panel), IZA, Discussion Paper No. 392.
- Tsakloglou, P. & Papadopoulos, F. (2002). Poverty, Material Deprivation and Multi-Dimensional Disadvantage During Four Life Stage: Evidence from ECHP. In: Heady, C. (ed.) Poverty and social exclusion in Europe. E. Elgar, Cheltenham; Northampton, MA.
- Tunca, R. G. (2010). Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri (Çanakkale Fevzi Paşa Mahallesi Örneği). Master's thesis, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜSİAD, (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: AB İle Karşılaştırma, TÜSİAD-T/2000/12, İstanbul.
- Xiberras, M. (1993). Les Théories de l'exclusion. Pour une construction de l'imaginaire de la déviance. Paris, Méridiens Klincksieck.
- Van Bergen, A. P., Hoff, S. J., Schreurs, H., van Loon, A., & Van Hemert, A. M. (2017). Social Exclusion Index-For Health Surveys (SEI-HS): A Prospective Nationwide Study To Extend And Validate A Multidimensional Social Exclusion Questionnaire. BMC Public Health, 17(1), 253.
- Van Cooten, G. (1999). Social Exclusion and The Flexibility of Labour. (Ed.) P. Littlewood, Social Exclusion in Europe, Ashgate Publishing, Aldershot.
- Vijverberg, W., (2011). Testing for IIA with the Hausman–McFadden Test. IZA Discussion Paper. No: 5826.
- Wagle, U. (2002). Rethinking Poverty: Definition and Measurement. International Social Science Journal, Volume:54, Issue: 171, March, pp.155-165.
- Walker, A., & Walker, C. (1997). Britain Divided: The Growth of Social Exclusion. Child Poverty Action Group/ London.
- Van Kooten, G. (1999). Social Exclusion and the Flexibility of Labour. Social Exclusion in Europe (Ed.: P. Littlewood vd.), Ashgate Publishing, Aldershot.
- Welshman, J. (2007). From Transmitted Deprivation to Social Exclusion: Policy, Poverty and Parenting, The Policy Press, Bristol, UK, p. 209.
- Wilkinson & Marmot, (2003). Social Determinants of Health: The Solid Facts, Second Edition, WHO Regional Office for Europe Copenhagen.

- Wlodarczyk, W. Cezary, (1998). Report on Health, Council Of Europe, Human Dignity And Social Exclusion (HDSE) Reports, Tematic Reports.
- Wolf, D. (1987).A Random-Effects Logit Model for Panel Data. WP-87-104.
- Wooldridge J. (2002). Introductory Econometrics: A Modern Approach. Michigan State University, South-Western College Publishing.
- Yepez del Castillo, Í. (1994). A Comperative Approach to Social Exclusion: Lessons from France and Belgium. International Labour Review, Vol. 133, No:5-6, s.613-631.
- Yıldırım, G. (2009). Sosyal Dışlanma Kişileri Aidiyat İhtiyaçlarını Karşılama İçin Tüketime Teşvik Ediyor Mu? . Bilkent Üniversitesi, İşletme Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yıldırım, S. & Yenihan, B. (2013). Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler. Mevzuat Dergisi, Sayı:184.
- Yücel, D. (2011). Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğa Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Cilt 13, Sayı 2, s:383-402.

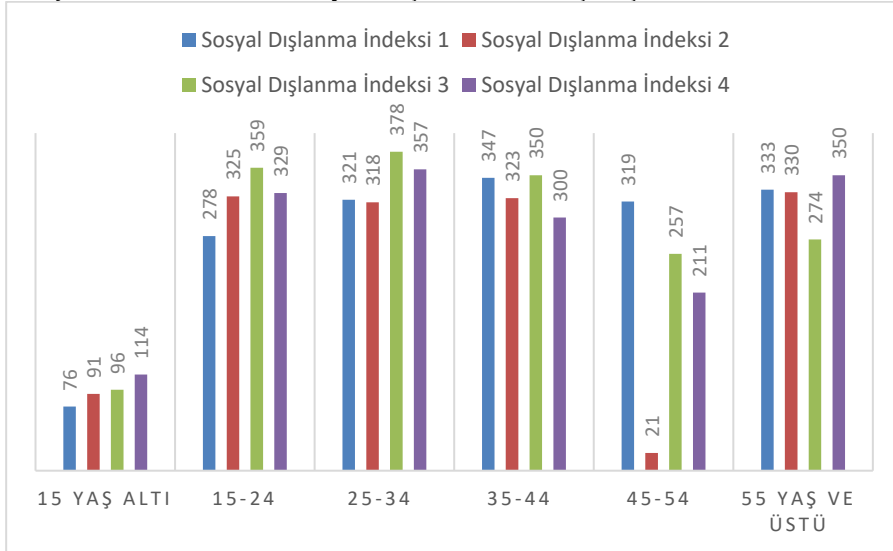
Ekler

Ek Şekil 1. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

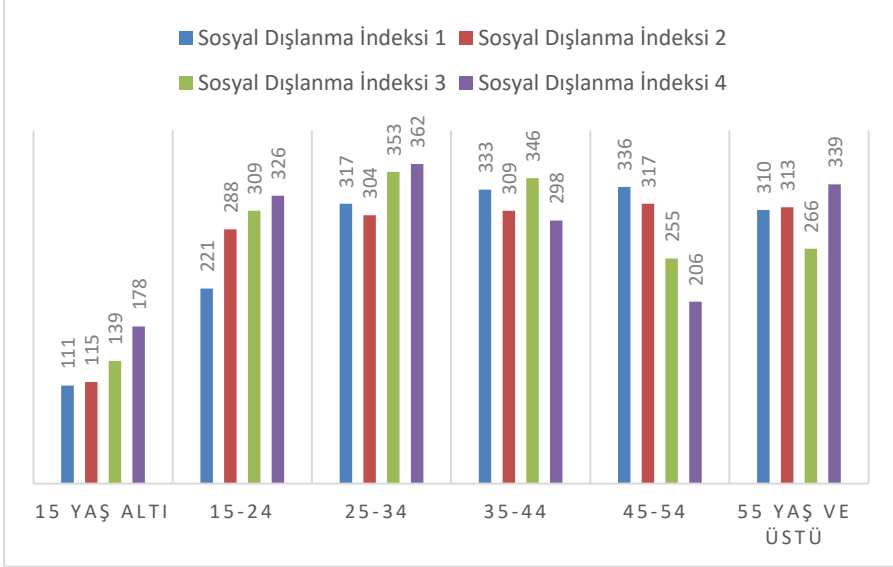

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

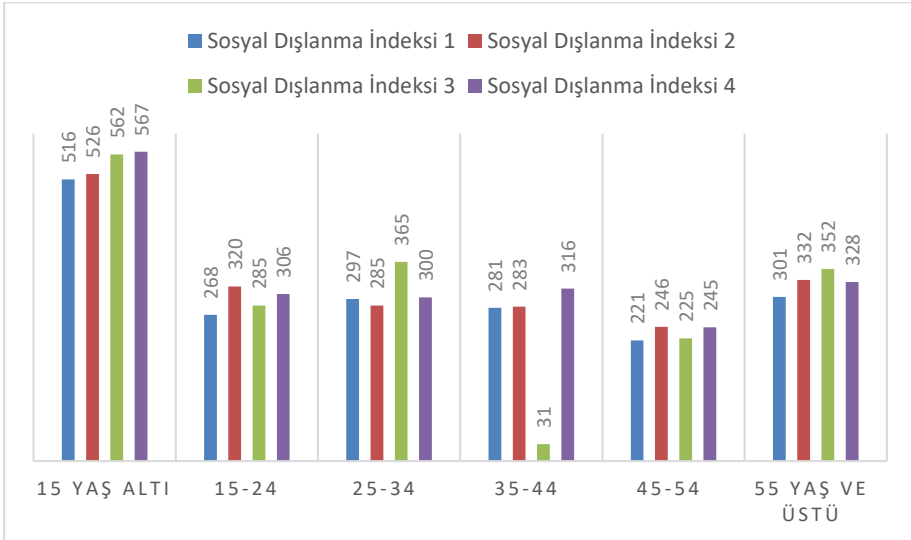
Ek Şekil 2. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

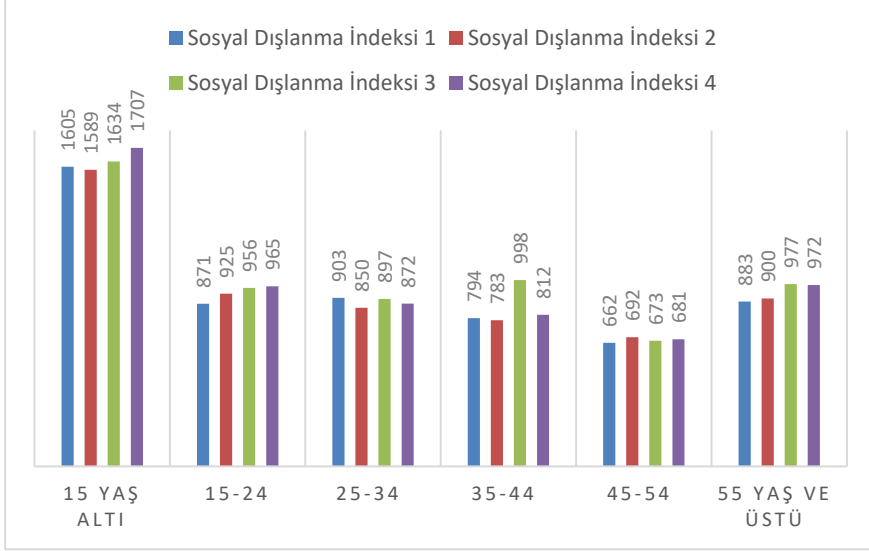
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 3. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

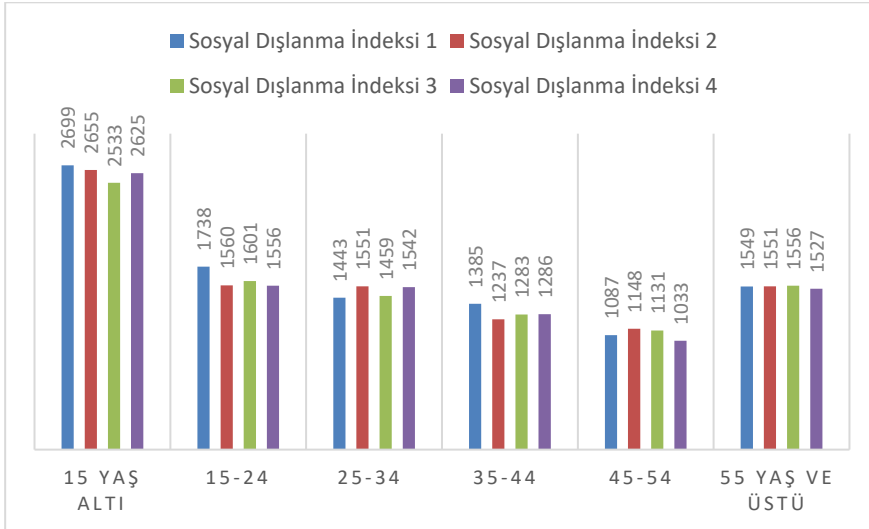
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 4. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

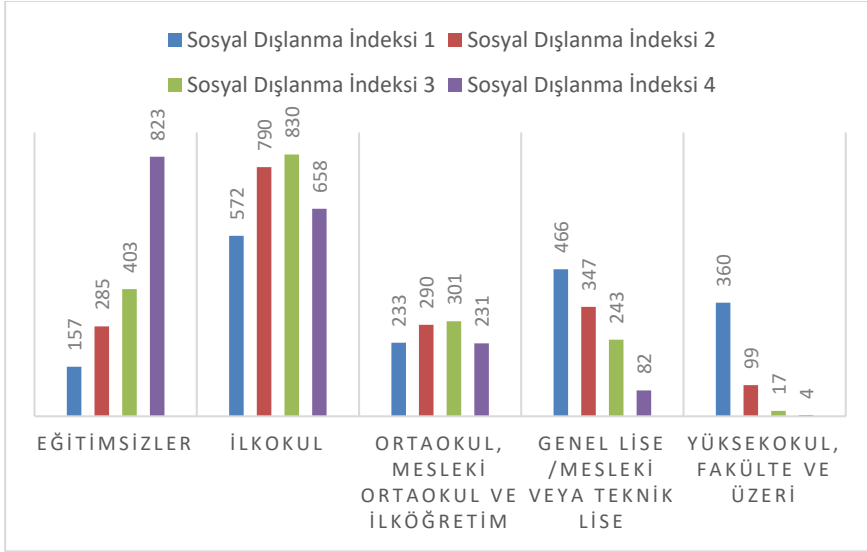
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 5. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

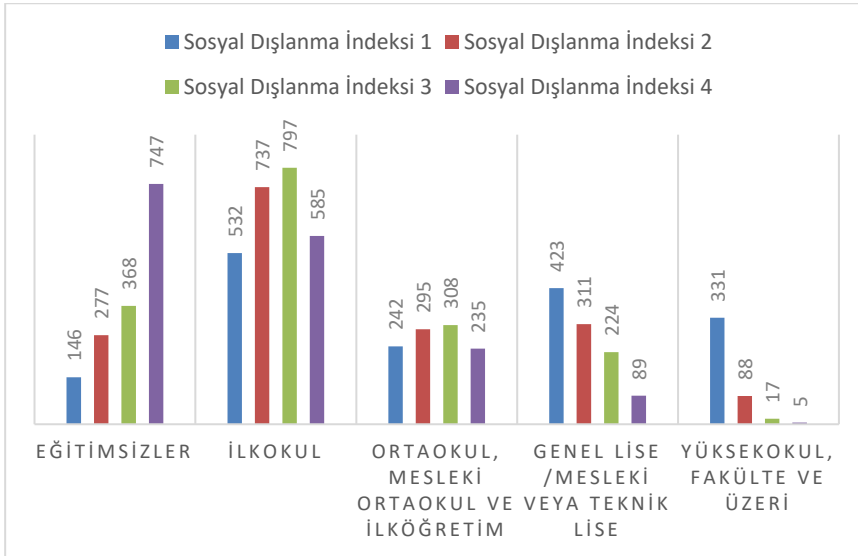
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 6. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Yaş İlişkisi

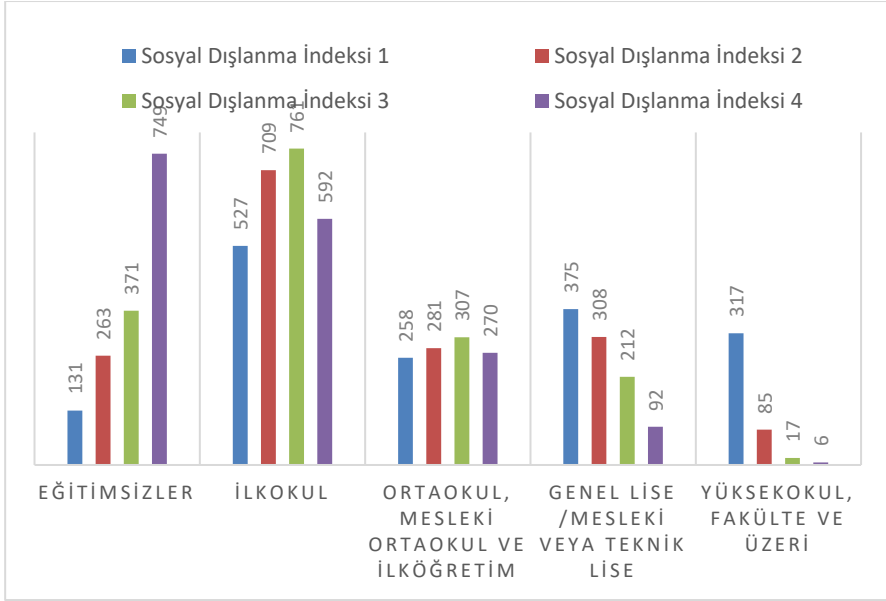
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 7. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

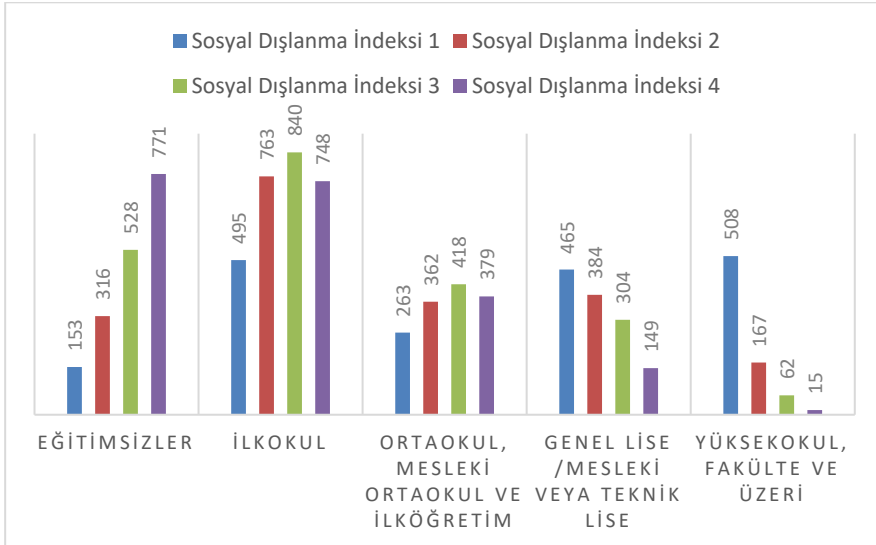
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 8. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

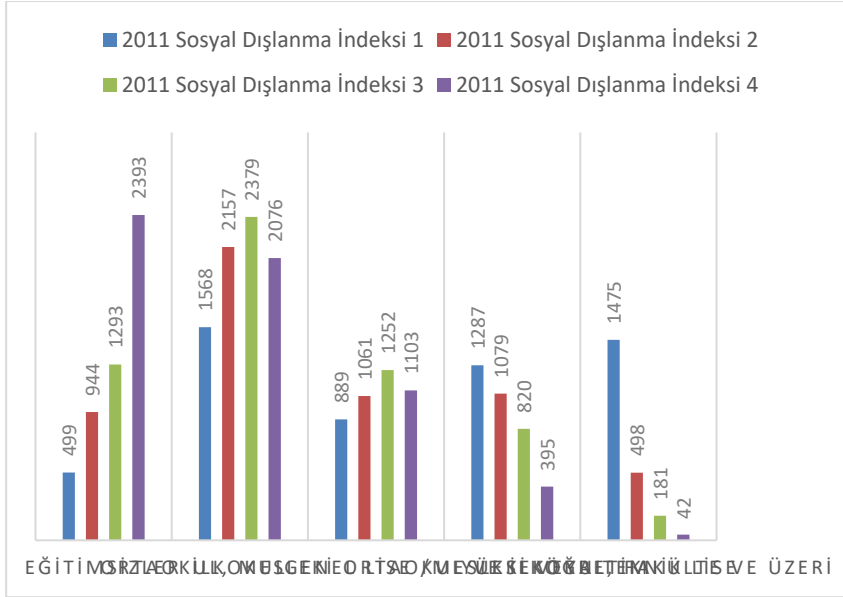
Ek Şekil 9. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

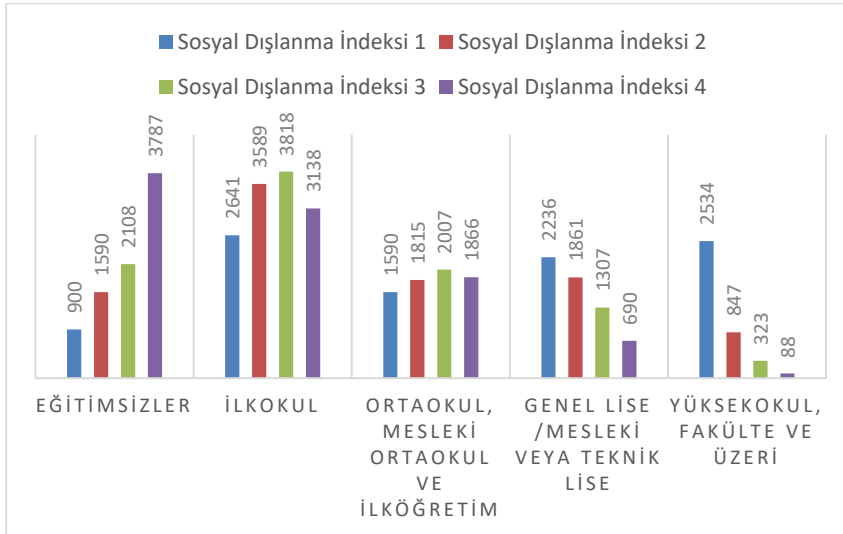
Ek Şekil 10. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

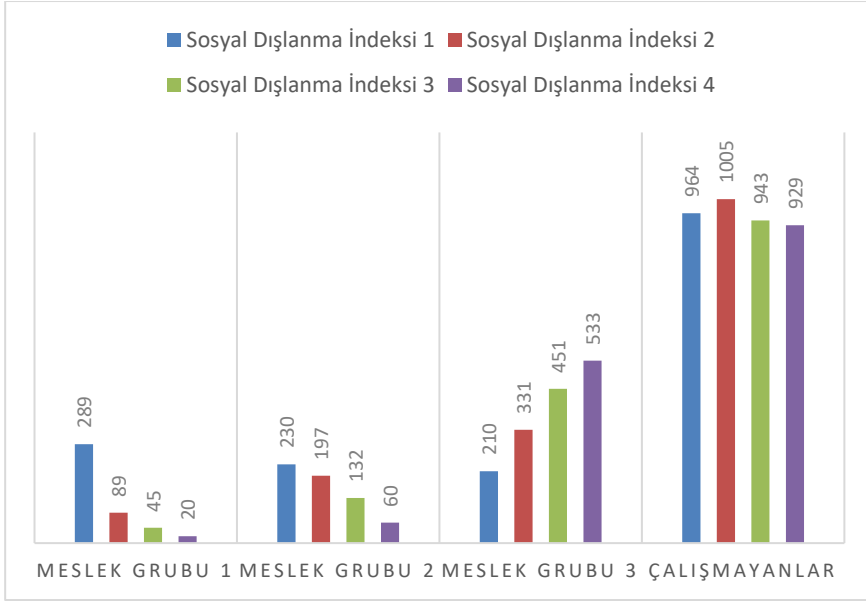

Ek Şekil 11. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

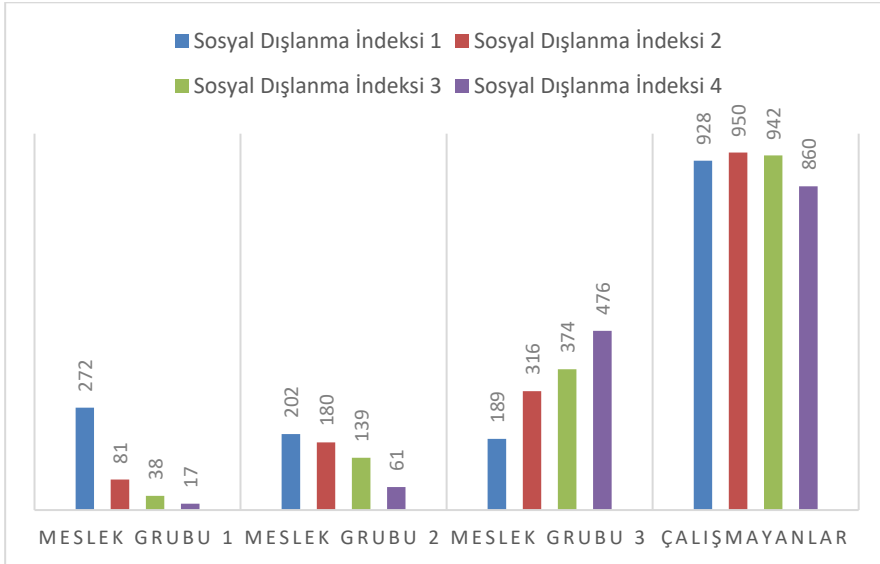
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 12. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Eğitim İlişkisi

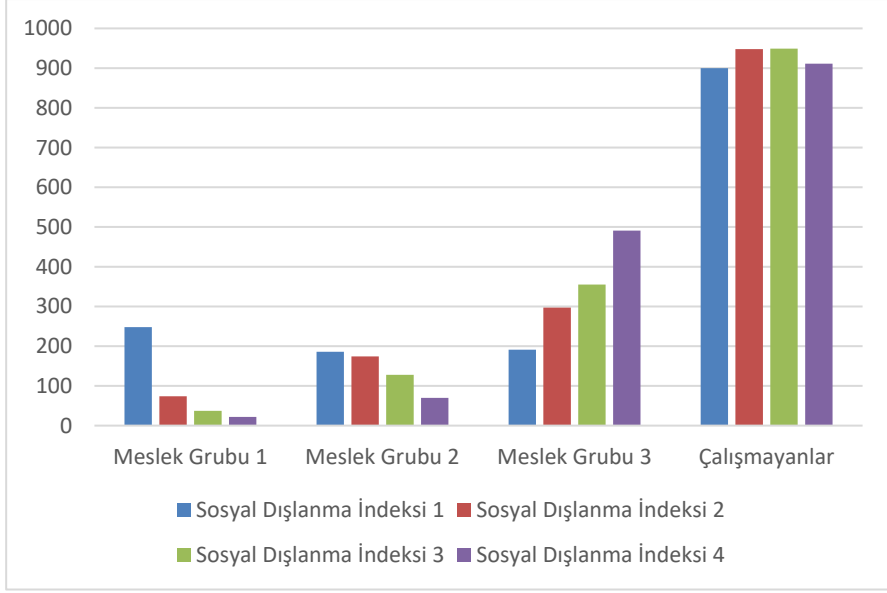
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 13. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

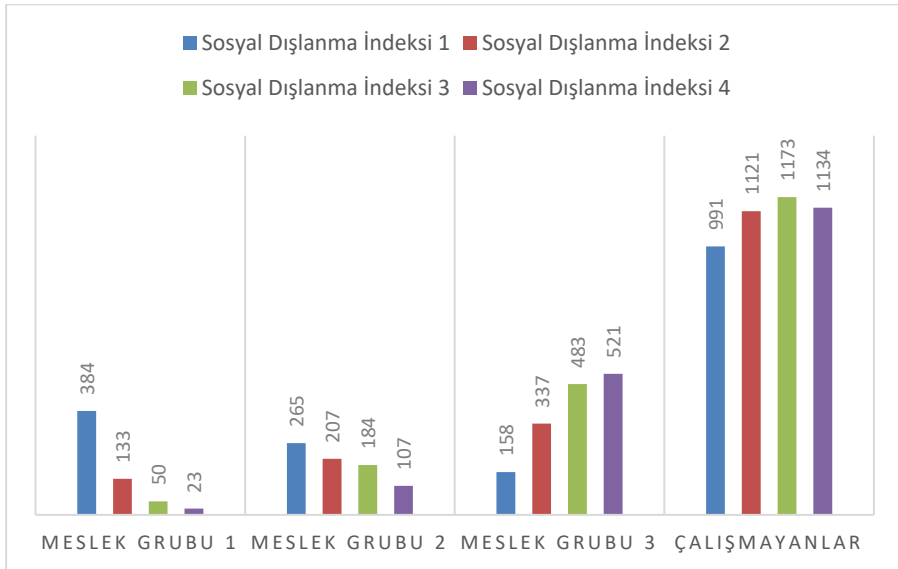
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 14. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

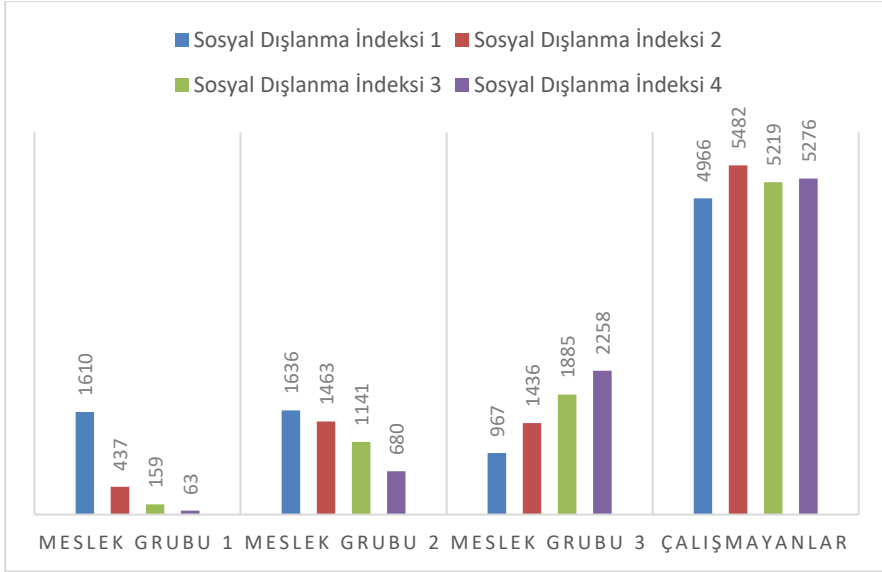
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 15. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

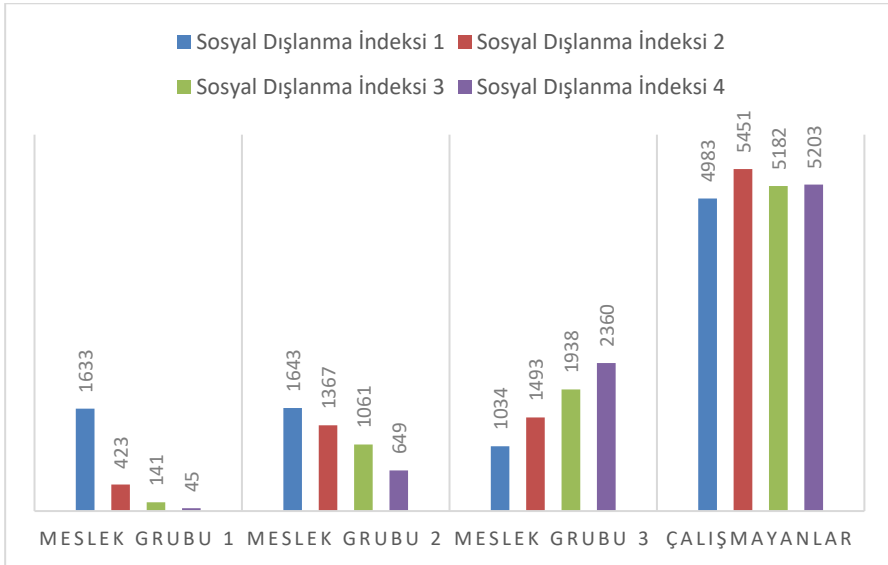
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 16. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

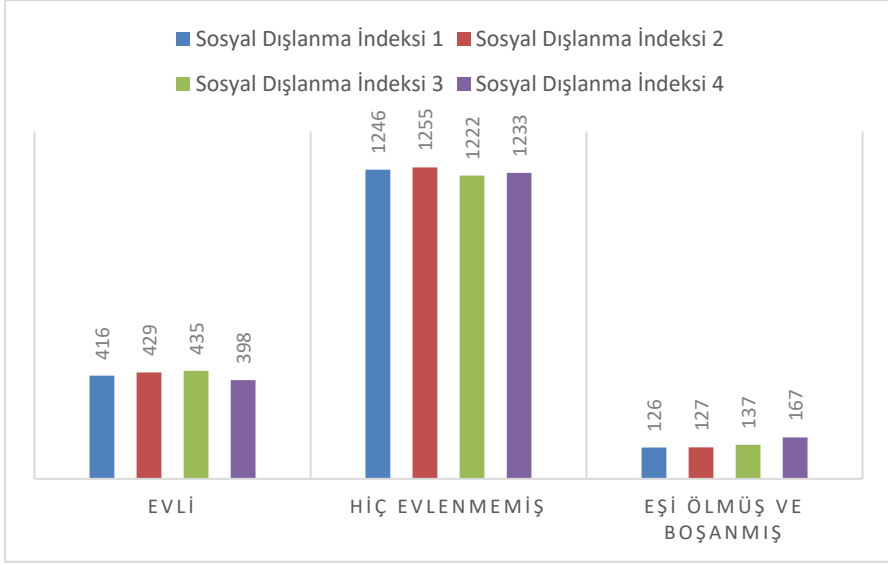
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 17. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

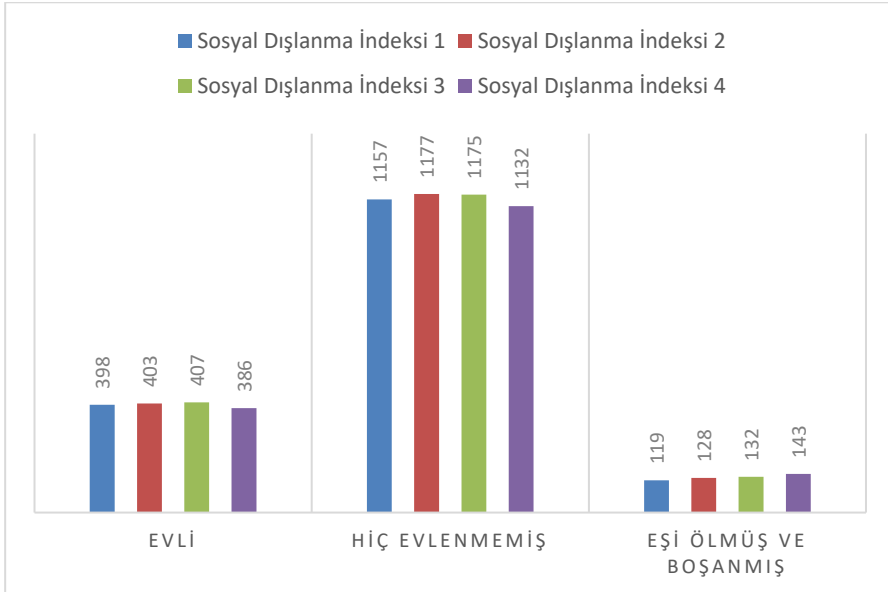
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 18. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Meslek İlişkisi

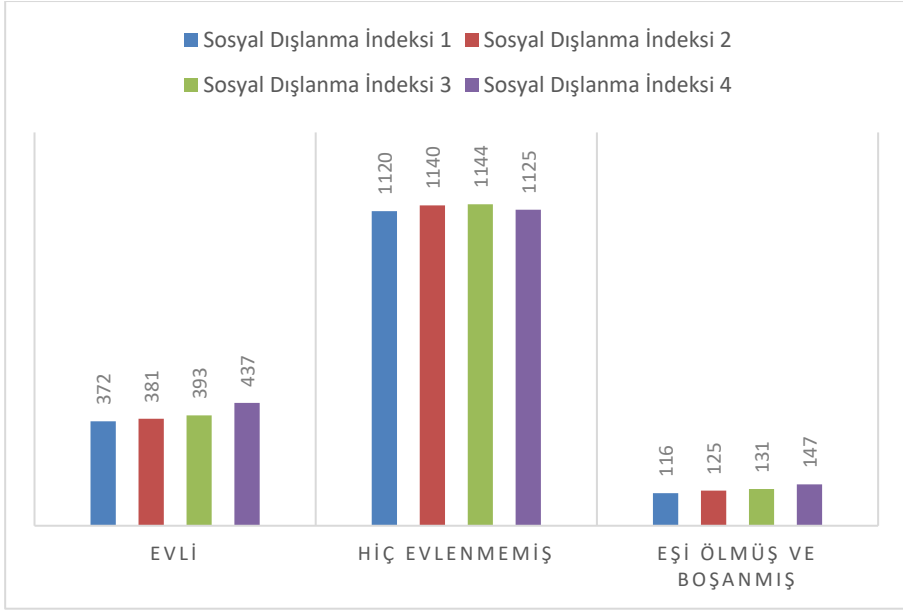
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 19. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

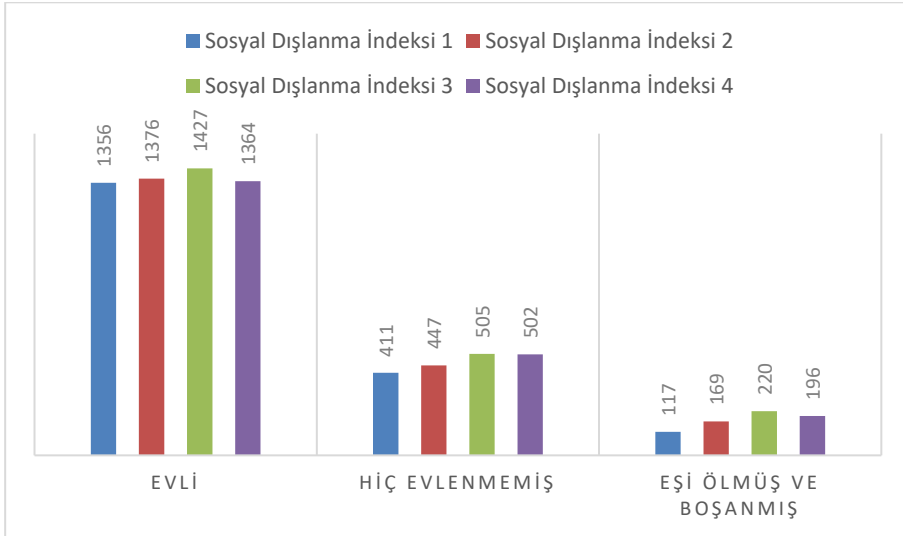
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 20. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

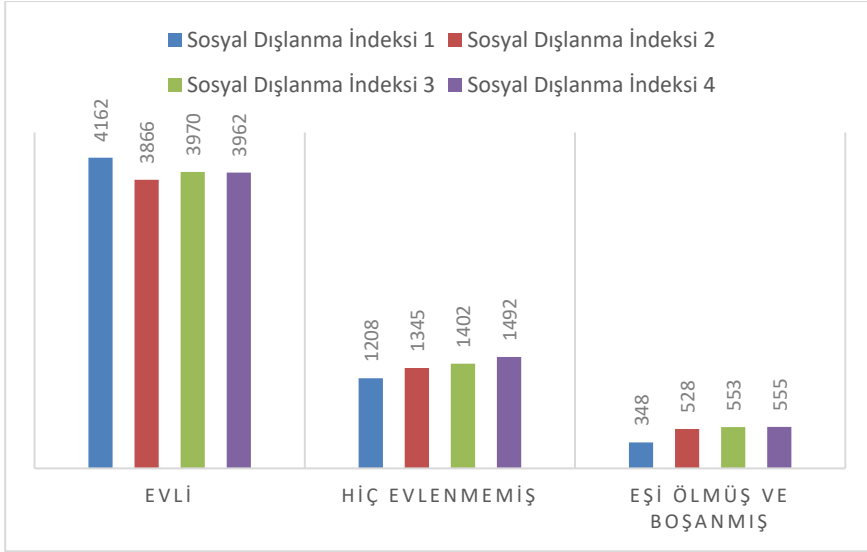
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 21. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

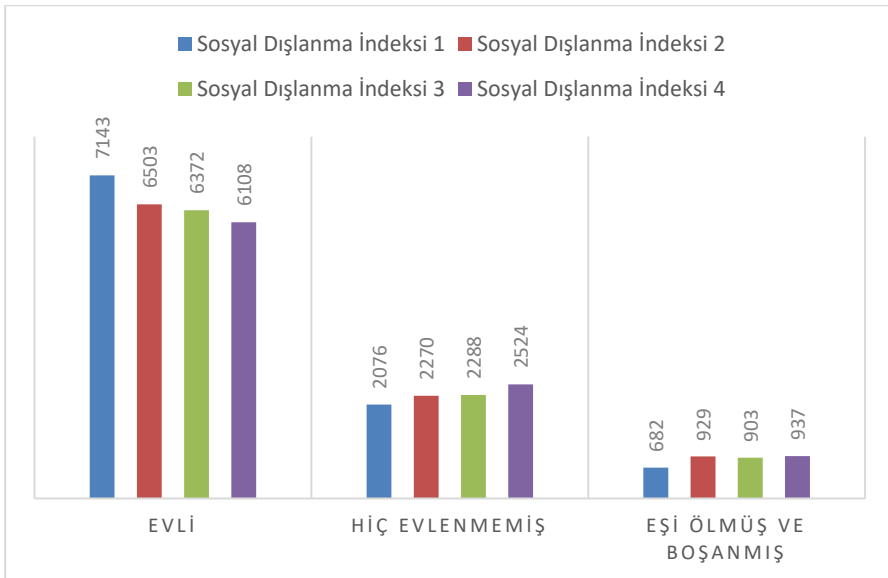
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 22. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

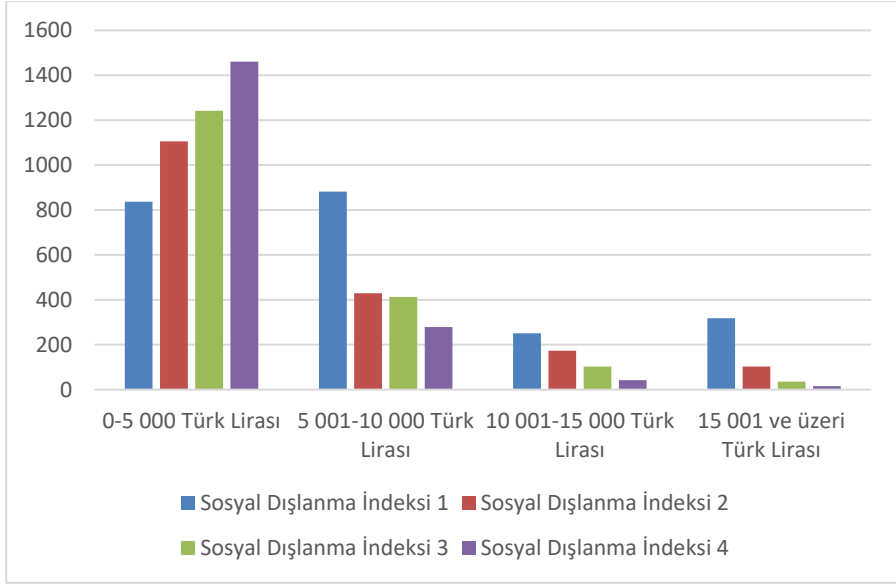
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 23. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

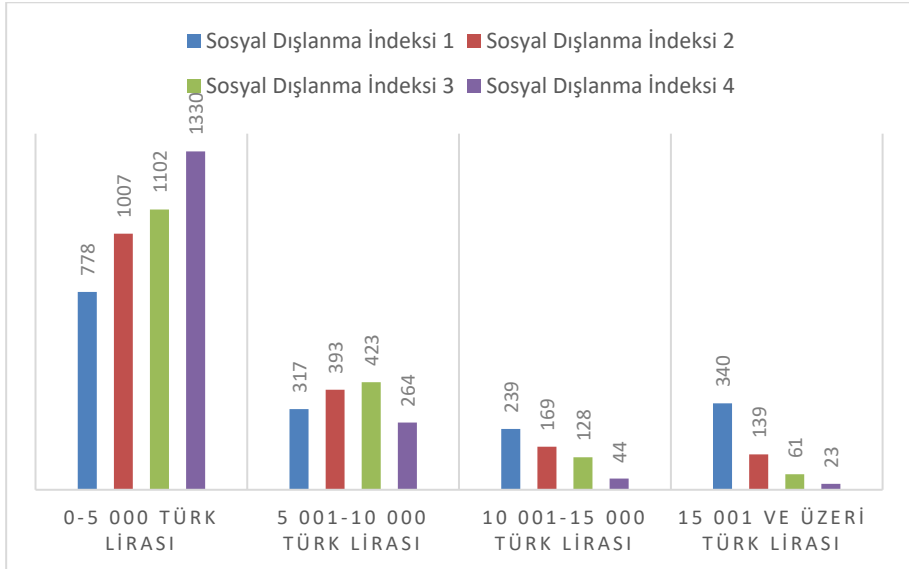
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 24. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Medeni Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

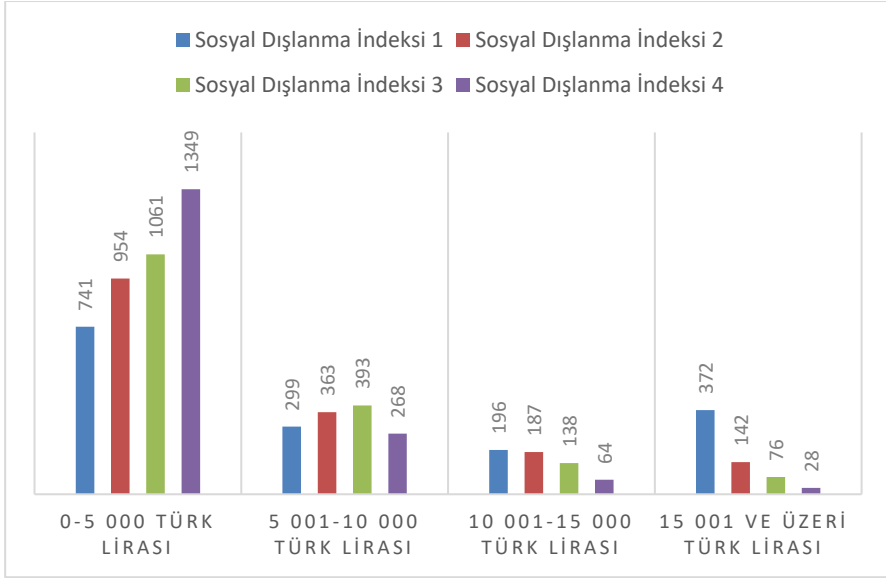
Ek Şekil 25. 2007 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

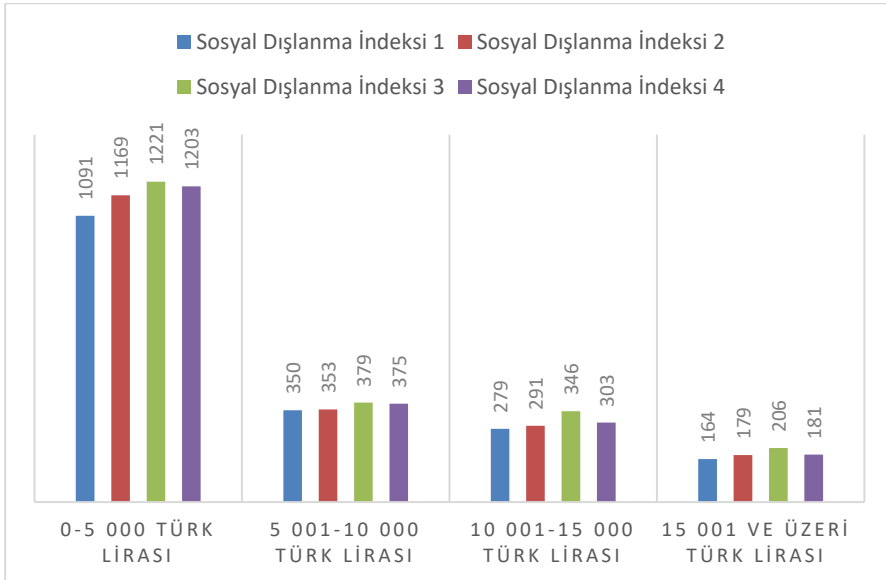
Ek Şekil 26. 2008 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

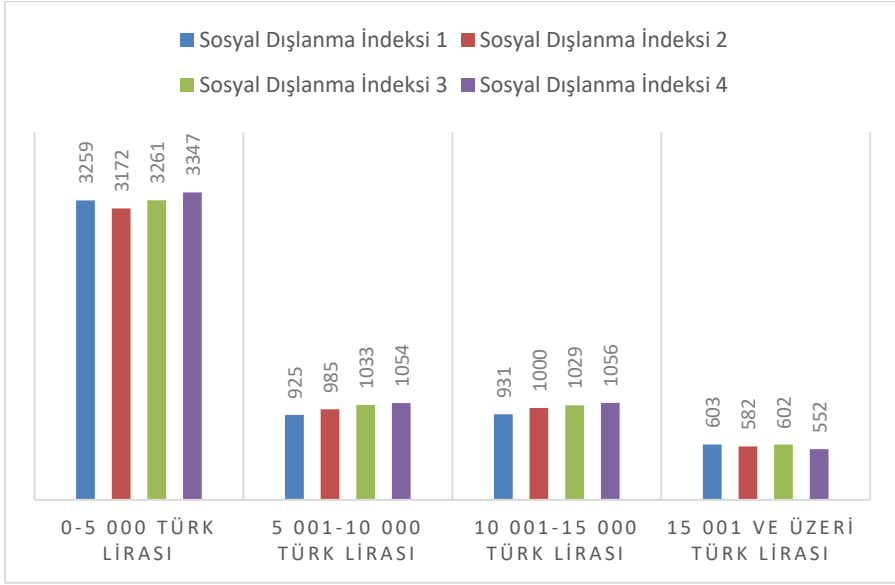

Ek Şekil 27. 2009 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

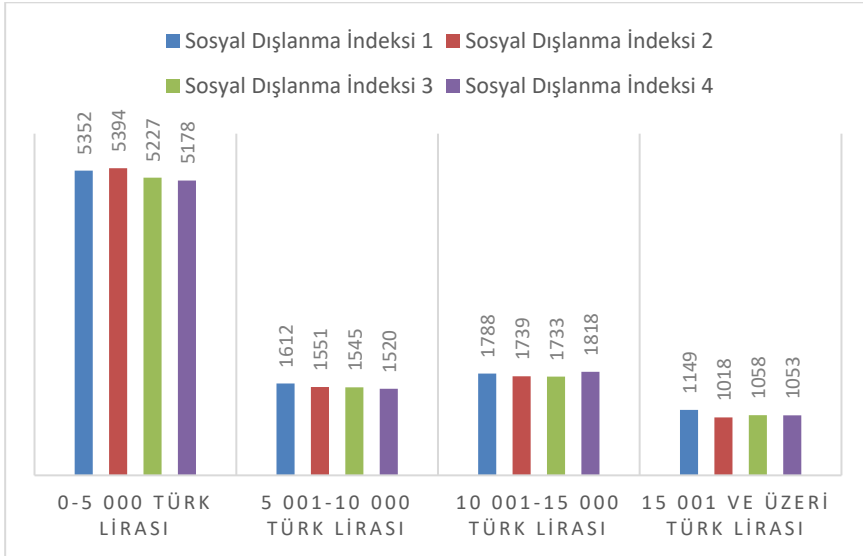
Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 28. 2010 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

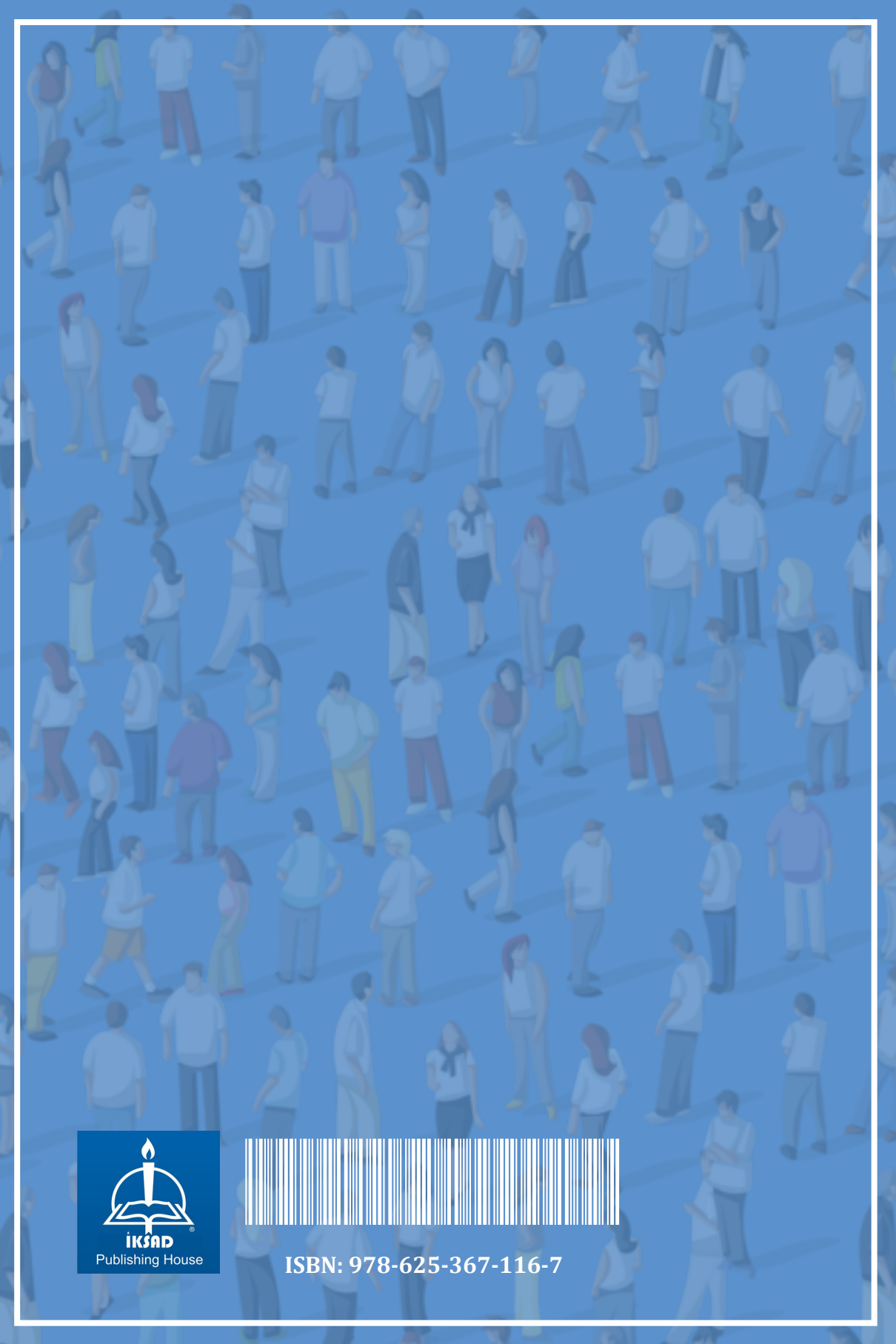
Ek Şekil 29. 2011 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Ek Şekil 30. 2012 Yılı Sosyal Dışlanma ve Gelir Durum İlişkisi

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları anketi kullanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

ISBN: 978-625-367-116-7